

ТЭКОНОМИКА

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ТРАНЗИТНАЯ

В НОМЕРЕ:

**3
2014**

КАЧЕСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ЗАЛОГ
ДОСТИЖЕНИЯ ВЫСОКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ЧЛЕНОВ – УЧАСТНИКОВ ИНТЕГРАЦИОННОГО СОЮЗА

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО
УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЙМАҚТАРЫНЫҢ
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН
ҒЫЛЫМИ ЖЕТІЛДІРУ

Транзитная экономика

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс», «КазПресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 6800 тенге.

Издатель ИП «Ханшайым»:

ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19

в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:

БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д.30 а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: (727) 301 50 40, моб. (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная
экономика»

Издается с июля
1997 года
Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционный совет:

Узан Искаков
(Казахстан)

Жанар Аубакирова
(Казахстан)

Валентина Бондаренко
(Россия)

Кайрат Кошкарбаев
(Казахстан)

Петя Колева
(Франция)

Айгуль Садвакасова
(Казахстан)

Ерканат Темирханов
(Казахстан)

Жангельды Шимшиков
(Казахстан)

Раушан Азбергенова
(Казахстан)

Салима Барышева
(Казахстан)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

Азбергенова Р.Б., Габдуллин Р.Б.
Теория и методология стратегического
управления развитием национальной
экономики 4

Айткулова А.Н.
Қолма-қолсыз есеп айырысуды
ұйымдастыру теориясы15

**Аубакирова Ж.Я., Айтбембетова А.Б.,
Махмеджанова Л.Н.**
Роль экономической теории
в современном обществе..... 20

Жумурова Д.С.
Кәсіпорынның қаржылық жағдайы:
теориясы және оның
ерекшеліктері.....27

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Искаков У.М.
Качественное высшее образование –
залог достижения высоких результатов
в деятельности членов-участников
Интеграционного союза.....33

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

Селезнева И.В., Пралиева С.Ж.
Мемлекеттегі инвестициялық қызметті
жегілдірудің себептері.....43

Шадиев Қ.Х.
Ұлттық экономиканың инновациялық
дамуы және экономикалық өсуі.....48

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет. Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции

Подписной индекс
75781

Формат 70x108 1/16.
Бумага офсетная.
Печать Riso. Тираж
500 экз.

Цена договорная.

050050, г. Алматы,
ул. Сатпаева, д. 30-а,
офис 62.

Тел.: (727) 301 50 40,
моб.: (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail.ru

Отпечатано в
издательском центре
журнала
«Транзитная
экономика»

© «Транзитная
экономика»
2014

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Бекова Р.Ж.

Организация оптово-розничных торговых предприятий как система управления товарными запасами 57

Б.М. Бесбаева, Байгелова А.Н.

Источники финансирования частных вузов 64

Дауылбаев Қ.Б.

Қазақстан Республикасы аймақтарының инвестициялық-инновациялық тиімділігін ғылыми жетілдіру..... 72

Жазылбек Л.И.

Дүниежүзілік валюта-қаржы жүйесінің дамуындағы ҚР мемлекеттік саясатының рөлі 85

Иванюк Т.Н., Арышев В.А.

Основы анализа бизнес-среды 98

Лашун Л.Г.

Проблемы налогообложения малого бизнеса в Казахстане..... 106

Требования к содержанию и оформлению статей..... 114

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

УДК 330

Р.Б. Азбергенова,

к.э.н., доцент КазНПУ им. Абая

Р.Б. Габдуллин,

с.н.с., к.э.н., Институт экономики КН МОН РК

г. Алматы

ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

В статье рассмотрены и проанализированы взгляды представителей различных школ экономической мысли на процессы сбалансированного экономического роста, а также предложены практические рекомендации с учетом специфики национальных условий развития в посткризисный период.

Ключевые слова: стратегическое управление, национальная экономика, антикризисное управление, экономические кризисы, экономические школы

Проблематика формирования и развития методологической базы стратегического управления в условиях социально-экономических кризисов является предметом острых дебатов между представителями различных школ экономической мысли. В этом контексте целесообразно выявить основные альтернативные методологические подходы, каждый из которых опирается на специфическую трактовку коренных причин кризисных явлений в рыночной экономике. Именно существенные расхождения в научной интерпретации первопричин экономических кризисов сторонниками различных школ обуславливают достаточно широкий спектр методологических подходов к антикризисному управлению на различных уровнях хозяйствования от микроэкономического до глобального.

Несмотря на существование разнообразных подходов к трактовке кризисных явлений и ситуаций, анализ подходов представителей различных экономических школ по антикризисной проблематике убедительно показывает наличие элементов фрагментарности и неполноты предлагаемых концепций борьбы с экономическими кризисами. В осо-

бенности, ощущается отсутствие монолитности видения многогранной проблематики противодействия кризисам. Это проявляется в слабой структурированности предлагаемых методологических подходов к антикризисному управлению по основным уровням и направлениям производственно-экономической деятельности.

Во-первых, прослеживается структурно-функциональная расплывчатость при выявлении факторов дестабилизации воспроизводственного процесса в предкризисный период, т.е. во время фазы экономического бума или даже «перегрева экономики». Очевидно, что без четкого структурирования негативных факторов, вызывающих быстро нарастающую разбалансированность функциональных составляющих производственно-коммерческой деятельности на всех уровнях хозяйствования, очень трудно выработать конструктивные методологические подходы для упреждения или хотя бы смягчения кризисных явлений.

Во-вторых, отсутствует рациональное и даже объективно необходимое размежевание проблематики антикризисного управления по уровням экономической деятельности. С одной стороны, сторонники отдельных школ, например, представители эволюционной экономики, предельно абстрагируются от реально существующих фундаментальных различий кризисных явлений и ситуаций на уровне отдельного предприятия, отрасли или сферы экономической деятельности, национальной экономики и рыночного хозяйствования в глобальном масштабе. С другой стороны, в рамках отдельных экономических школ внимание сконцентрировано только на одном уровне экономики. Например, ортодоксальные монетаристы связывают задачи антикризисного управления только с регулированием денежной массы на макроэкономическом уровне.

В-третьих, проявляется искусственная изолированность научного аппарата, используемого представителями различных экономических школ при исследовании проблематики антикризисного управления. Элементы изолированности прослеживаются в принципиальных различиях при выявлении первопричин и ведущих факторов экономических кризисов, а также в отсутствии общепризнанной классификации или хотя бы базовой типологии разновидностей кризисов от краткосрочного спада производства на микроэкономическом уровне до глубокой депрессии всего рыночного хозяйства на глобальном уровне.

Кроме того, существует явный разрыв между общетеоретической базой антикризисного управления и более прагматическими подходами, которые используются представителями различных школ стратегического менеджмента при разработке антикризисных программ. Представители основных теоретических школ, как правило,

недооценивают специфику борьбы с кризисными явлениями на уровне отдельных национальных экономик. Они нередко стремятся неправомерно распространять методологический аппарат антикризисного управления, который отражает объективные потребности только стран с развитой рыночной экономикой, на все государства вне зависимости от специфики их национальных производственно-экономических систем. В свою очередь, специалисты по стратегическому менеджменту пытаются, нередко чисто механистически, экстраполировать опыт антикризисного управления отдельными фирмами и корпорациями на общенациональный уровень.

В этом контексте, по-нашему мнению, не нуждается в развернутом аргументировании тезис о значительном отставании от реальных запросов практики процесса формирования полноценной методологической базы для эффективного противодействия экономическим кризисам. Поэтому вполне уместно утверждение, что в настоящее время идет сложный и противоречивый процесс генезиса методологических подходов к антикризисному управлению на различных уровнях рыночного хозяйствования, в том числе на уровне национальной экономики.

В зависимости от трактовки глубинных причин кризисных явлений сторонниками различных теоретических школ и направлений можно выделить значительное число научных позиций. Каждая экономическая школа базируется на альтернативном видении причинно-следственных связей между природными, экономическими, социальными и политическими факторами, ведущими к кризисным явлениям различного масштаба и продолжительности, что предопределяет выбор форм, методов и механизмов борьбы с экономическими кризисами.

На наш взгляд, для выяснения существенных различий в методологических подходах к антикризисному управлению национальной экономикой целесообразно использовать общенаучный принцип диалектического единства логического и исторического при анализе сложных социально-экономических процессов. Для понимания сущности современных экономических кризисов важно в исторической ретроспективе проследить зарождение объективных производственно-хозяйственных предпосылок и условий, которые в совокупности обусловили появление феномена экономического кризиса перепроизводства.

В период становления капиталистических отношений также еще не существовало объективных условий для крупномасштабных экономических кризисов. Хотя, как отмечают многие специалисты по экономической истории [1], прослеживались отдельные случаи разбалансированности рыночных отношений, но они носили локальный характер и были краткосрочными. Только после длительного,

измеряемого многими десятилетиями или даже столетиями, развития капиталистических производственных отношений в отдельных странах гипотетическая возможность экономических кризисов на общенациональном уровне стала приобретать реальные черты.

Ведущим фактором нарастания вероятности экономических кризисов стало углубление общественного разделения труда. Усиление сначала широкой, а затем узкой специализации отдельных товаропроизводителей привело к существенному усложнению системы производственно-экономических и коммерческих взаимосвязей. В этих условиях появилась объективная потребность в планомерной кооперации в рамках производственно-технологических цепочек от производства первичного сырья до изготовления конечной продукции.

К важным факторам возникновения серьезных кризисных ситуаций можно отнести расслоение товаропроизводителей по масштабу производственной и коммерческой деятельности. Становление олигопольных и монопольных рынков резко сузило сферу свободной конкуренции. Формирование завышенных цен на таких рынках либо на основе олигопольного сговора крупных товаропроизводителей, либо путем монопольного ценового диктата вызвало существенные искажения в пропорциональности развития отдельных отраслей и сфер производства.

Решающим фактором трансформации гипотетической возможности экономических кризисов на уровне национальной экономики стало поэтапное увеличение диспропорции между совокупным предложением товаров и ограниченным платежеспособным спросом. Усиление экономической власти крупного капитала неизбежно вело к неравноправным производственно-экономическим отношениям между представителями крупного капитала и их деловыми партнерами из числа мелких и средних предпринимателей.

Однако наиболее важное последствие для возникновения кризисов перепроизводства имела система неравноправных взаимоотношений крупного капитала и наемных рабочих. В результате заниженного уровня оплаты труда наемных работников формируется архиважное для объяснения первопричин кризисов перепроизводства противоречие.

В этом контексте сам термин «кризис перепроизводства» приобретает двойственный, даже парадоксальный характер. Здесь уместно процитировать английского экономиста Р. Пиерса, который был свидетелем событий, происходивших в 1825 г в Англии во время первого в истории общенационального кризиса перепроизводства. Он писал: «и мелкие лавочники, и владельцы крупных магазинов идут на невообразимые ухищрения, чтобы сбыть хотя бы часть своих товаров, но

поток покупателей иссякает с каждым днем. Люди стали исключительно бережливыми, покупают только самое необходимое. Неуверенность заставляет делать сбережения даже тех, кто имеет мизерные доходы» [2, с. 78].

Из приведенной цитаты видно, что изначально, то есть уже в период первого кризиса существовала иллюзорная видимость перепроизводства товаров. В реальности, начиная с XIX века и по настоящее время, даже во время экономического подъема, как правило, производственно-экономический потенциал полностью не используется. Остаются недоиспользованными производственные мощности, имеются избыточные запасы сырья, топлива, но главное, что существует безработица. Следовательно, при более глубоком изучении выявляется имманентно присущая рыночному хозяйству разбалансированность производственно-экономической деятельности, которая ведет, даже в периоды экономического подъема, к недоиспользованию имеющихся производительных сил.

Во время экономических кризисов внутренне присущие капиталистическому способу производства элементы рыночной стихии и анархии производства резко усиливаются, что неизбежно вынуждает органы государственного управления принимать антикризисные меры. Уже в период первого мирового финансового кризиса, который произошел в 1857 г., правительства многих стран пытались проводить различные антикризисные мероприятия, но они были разрозненными и непоследовательными, поэтому их положительный эффект был весьма умеренным.

Представители либерального направления экономической мысли, которые активно участвовали в выработке экономической политики многих индустриально развитых стран, длительное время преуменьшали негативные последствия кризисных явлений в рыночной экономике. Более того, до Великой депрессии 1929-1933 гг. апологеты свободного рыночного хозяйствования упорно отстаивали идею высокой эффективности рыночных механизмов самоорганизации и саморегулирования. Они в значительной степени игнорировали реальную действительность и эмпирические данные о четко выраженной периодичности подъемов и спадов производственно-коммерческой деятельности в условиях становления и развития капиталистического способа производства.

Экономисты-либералы, пытаясь объяснить периодически возникавшие (начиная с кризиса экономики Англии в 1825 г.) существенные спады деловой активности каждые 10-12 лет, фактически уходили от поиска первопричин глубоких кризисных явлений. Отстаивая тезис

о преобладании рыночного равновесия, либеральные исследователи в гипертрофированном виде представляли дестабилизирующее воздействие на экономику либо природно-климатических факторов, либо социально-политических факторов от роста забастовочного движения до открытой конфронтации труда и капитала. При этом тщательно затушевывались подлинные первопричины существования при рыночном хозяйствовании экономических циклов, каждый из которых закономерно заканчивается резким нарушением равновесия между совокупным спросом и предложением в рамках национальной экономики или даже в глобальном масштабе.

Глубокий мировой кризис всей системы рыночного хозяйствования в 1929-1933 гг., который справедливо назвали Великой депрессией, показал полную несостоятельность ключевых концептуальных положений либерального направления в экономической теории. Практика рыночного хозяйствования показала, что по мере концентрации капитала и возрастания объемов производства с каждым новым циклом усиливаются элементы стихийной разбалансированности совокупного спроса и предложения. Это ведет к более глубокому спаду производства, к обострению социальных последствий экономического кризиса, что проявляется в росте массовой безработицы и существенном падении уровня благосостояния широких слоев населения.

В рамках данной работы, исходя из ее предмета и объекта, целесообразно сфокусировать внимание на кризисных явлениях непосредственно связанных с депрессией или рецессией на уровне национальной экономики, хотя одновременно необходимо учитывать воздействие глобальных дестабилизирующих факторов. В этой связи, исследуя особенности кризисных тенденций в экономике конкретной страны, нельзя абстрагироваться от реалий начала XXI века, прежде всего, от усиления интеграции национальных экономических систем в процессе глобализации производственной, коммерческой и, в особенности, кредитно-финансовой деятельности.

В современных условиях существенно возрастают риски своеобразного импорта кризисных явлений. Это предопределяется усилением зависимости устойчивости воспроизводственных процессов внутри конкретного государства от конъюнктуры мировых рынков. Для разных групп стран опасность импорта кризисных явлений варьирует в широких пределах. Страны с широко диверсифицированной экономикой и объемным внутренним рынком имеют реальные возможности компенсировать ухудшение конъюнктуры мировых рынков, в частности, путем стимулирования внутреннего спроса на традиционно экспортные товары. В то время как государства с узкой номенклатурой экспортных

товаров подвергаются в условиях мирового кризиса значительному риску импорта кризисных явлений.

При рассмотрении национальной экономики как составной части мирового рыночного хозяйства необходимо в полной мере учитывать в качестве одной из первопричин кризисных явлений дестабилизирующее воздействие экзогенных факторов различного происхождения, начиная с ухудшения конъюнктуры, прежде всего, на рынках сбыта основных экспортных товаров данной страны, и заканчивая сокращением притока иностранных инвестиций.

Вместе с тем, даже в условиях активной глобализации, по нашему мнению, не следует преувеличивать роль внешних негативных факторов и тем более видеть в них главную причину кризисных явлений в национальной экономике. На наш взгляд, этот тезис убедительно подтверждается результатами воздействия глобального экономического кризиса 2007--2010 гг. на экономики небольших европейских стран. Вполне логично, что национальная экономика страны с небольшим населением и малой территорией более подвержена воздействию экзогенных негативных факторов, чем экономика крупного государства.

Однако, как показывают исследования европейских экономистов [3, 4], борьба с кризисными явлениями ведется в Норвегии, Швеции, Финляндии более успешно, чем в Германии или Франции. В то же время, другие небольшие европейские страны, например, Португалия, Болгария, Венгрия и, в особенности, Греция испытывают серьезные трудности в борьбе по преодолению глубокой депрессии, охватившей все сферы и сектора производственной и коммерческой деятельности.

По нашему мнению, успех скандинавских государств в нелегкой борьбе с последствиями глобального кризиса в значительной степени связан с выбором адекватной методологии антикризисного управления. Эта методология является составной частью общей стратегии, которая направлена на формирование и развитие социальной рыночной экономики с учетом специфики природно-климатического, минерально-сырьевого, производственно-технологического и социального потенциала национальной экономики. Важным отличием скандинавской модели устойчивого социально-экономического развития является именно приоритетная ориентация на активное наращивание социального потенциала страны.

Для выявления преимуществ антикризисной методологии, которая реализована в скандинавской модели устойчивого социально-экономического развития, целесообразно сопоставить ее с альтернативными методологическими подходами, предлагаемыми в других моделях функционирования национальной экономики.

При сопоставлении концептуального видения представителями различных экономических школ проблематики антикризисного управления важная роль отводится проблеме соотношения роли государственного регулирования и рыночного саморегулирования при возникновении кризисных ситуаций на различных уровнях национальной экономики и в глобальном масштабе.

Многие исследователи, принадлежащие к альтернативным экономическим школам, признают приоритетность вопроса о соотношении рыночных и государственно-административных механизмов для успешного преодоления кризисных ситуаций различного масштаба [5, 6]. В зависимости от теоретических воззрений сторонников различных экономических школ можно ранжировать по признаку приверженности к преимущественному использованию либо рыночных механизмов выхода из кризисных ситуаций, либо механизмов государственного регулирования.

На левом полюсе спектра методологических подходов к антикризисному управлению находятся представители неомарксистской теории, которые решительно отвергают любые тезисы об эффективности рыночного саморегулирования и самоорганизации при разрешении кризисных явлений и ситуаций. На правом полюсе находятся сторонники либерального направления в экономической теории. К самым радикальным представителям либералов, на наш взгляд, можно отнести стойких приверженцев теории рациональных ожиданий, которые выступают за минимальное вмешательство государства в экономические процессы даже в условиях глубокой депрессии. Другие экономические школы занимают более или менее центристские позиции, отражающие объективные реалии современного воспроизводства, которые базируются на многоукладном производственно-экономическом взаимодействии.

Действительно, для большинства национальных экономик характерно тесное переплетение производственных и коммерческих структур, с самым разнообразным сочетанием форм собственности, включая полностью принадлежащие государству предприятия, а также государственно-частные производственные и коммерческие структуры. Кроме того, в условиях глобализации государственные органы участвуют в создании совместных предприятий, в реализации межгосударственных инвестиционных проектов и программ, проводят операции на мировых финансово-валютных рынках и занимаются многими другими видами экономической деятельности.

В этом контексте методологические подходы, ориентированные на центристское позиционирование, отражают объективную необходимость сбалансированного использования рыночных и государственно-

административных механизмов борьбы с кризисными явлениями. Однако, как показывает практика антикризисного управления в отдельных странах, признание на теоретико-методологическом уровне необходимости применения принципа «сбалансированности рыночного саморегулирования и государственного регулирования» является только первым шагом на пути к эффективному преодолению кризисных явлений.

Методология антикризисного управления с позиций ортодоксальных либералов, которые упорно отстаивают англо-саксонскую модель функционирования рыночной экономики, должна базироваться на устранении разнообразных видов препятствий, блокирующих «оздоровление предпринимательства путем естественного самоочищения в процессе банкротства малоэффективных бизнес-структур» [7, с. 48].

На первый взгляд, идея самоочищения национальной экономики выглядит вполне рациональной. Однако, как убедительно доказывают научные оппоненты либералов [8], в современных условиях глубокой специализации производственной и коммерческой деятельности и высокой концентрации капитала в ряде ключевых отраслей экономики снятие тщательно обоснованных, а в отдельных случаях объективно необходимых, ограничений на применение процедур банкротства неизбежно углубляет кризисные явления на национальном уровне.

Более реалистичными в условиях современного глобального экономического кризиса выглядят методологические подходы, предлагаемые сторонниками неокейнсианской экономической школы. Для борьбы с падением объемов производства в масштабах национальной экономики, а также для противодействия увеличению безработицы в условиях экономического кризиса они рекомендуют существенное расширение государственного инвестирования разнообразных инвестиционных проектов.

В настоящее время многие страны в большей или меньшей степени используют крупномасштабные инвестиционные программы для оживления национальной экономики. Например, в США выделяется более 250 млрд. долларов из федерального бюджета на реализацию в 2010-2012гг. крупных инвестиционных проектов по реконструкции объектов общенациональной транспортной системы. Кроме того, каждый штат реализует региональные инвестиционные проекты для поддержки производственно-коммерческой деятельности фирм и корпораций, входящих в инвестиционно-строительный комплекс.

Несмотря на бесспорные элементы конструктивности, в целом неокейнсианская методология подвергается критике за отсутствие целостного подхода к решению стратегических задач борьбы с кризис-

ными явлениями в условиях глобализации производственной и хозяйственной деятельности. Среди наиболее существенных критических замечаний можно выделить следующие:

– неокейнсианская методология направлена не на борьбу с первопричинами экономических кризисов, а на ограничение их негативных последствий;

– нередко государственные инвестиции используются нерационально, в том числе из-за поспешности технического и экономического обоснования как отдельных инвестиционно-строительных проектов, так и всей антикризисной инвестиционной программы в рамках национальной экономики

– массовое финансирование инвестиционно-строительной программы, как правило, осуществляется за счет увеличения дефицита государственного бюджета, что неизбежно приводит к раскручиванию инфляционной спирали

– некоторое улучшение показателей занятости и загруженности производственных мощностей в результате реализации государственных инвестиционных проектов.

Эти критические замечания убедительно подтверждаются использованием неокейнсианских методологических подходов в практике антикризисного управления в большинстве стран СНГ. По нашему мнению, в настоящее время из всех альтернативных методологических подходов к организации антикризисного и посткризисного управления на уровне национальной экономики наиболее адекватными являются методологические разработки сторонников теоретической школы социально рыночного хозяйства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гэлбрейт Д.К. Новое индустриальное общество. Избранное Москва, Эксмо. – 2008. – С. 1200 (Антология экономической мысли)
2. Оптнер С.Л. Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем. Москва. – 1969. – С. 72-75
3. Sperman C American journal of psychology. – 1904. – № 15
4. Thurstone L.L. Vector of mind. – Chicago, – 1935
5. Hotelling A. Analysis of complex of statistical variables into principal components Baltimore. Warwich and York, – 1953.
6. Кенжегузин М.Б., Космамбетова Р.И., Додонов В.Ю. и другие Факторно-целевое регулирование экономики: теория, методология, механизм – Алматы, ИЭ МОН РК, – 2002. – С. 268

7. Краснопольский Б.Х. Государственное управление природопользованием. Опыт США. – Хабаровск: ИЭИ ДВО РАН. – 2008.

8. Costanza R. Cumberland J., Daly H., Goodland R., Norgaard R. An introduction to Ecological Economics. Boca Raton, Florida: St. Lucie Precc. – 1997.

Азбергенова Р.Б., э.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ доценті

Габдуллин Р.Б., ж.ғ.к., БЖҒМ ҒК ЭИ

Алматы қ.

ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУ ТУРАЛЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСНАМАСЫ

ТҮЙІН

Мақалада экономикалық ойдың түрлі өкілдерінің теңгерімді экономикалық өсу процестеріне көзқарастары қарастырылған және талданған, сонымен бірге ұлттық экономиканың дағдарыстан кейінгі даму шарттарының ерекшелігін есепке ала отырып, тәжірибелік ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: стратегиялық басқарма, ұлттық экономика, антикризистік басқарма, экономикалық дағдарыстар, экономикалық мектептер

R.B. Azbergenova, Candidate of Economic Sciences,

Docent of KazNPU named after Abay

R.B. Gabdullin, Senior Researcher, Candidate of Economic Sciences,

Institute of Economics SC MES RK

Almaty

THEORY AND METHODOLOGY OF STRATEGIC MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

SUMMARY

The article considers and analyzes the sights of representatives of various schools of economic thought at processes of the balanced economic growth. It gives practical recommendations taking into account specificity of national conditions of development during the postcrisis period as well.

Keywords: strategic management, national economy, anticrisis management, economic crisis, economic schools.

Айтқулова А.Н., 2-курс магистранты, «Қаржы» мамандығы,
«Тұран» Университеті

ҚОЛМА-ҚОЛСЫЗ ЕСЕП АЙЫРЫСУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТЕОРИЯСЫ

Түйін

Бұл мақалада қолма-қолсыз есеп айырысуды ұйымдастыру теориясы қарастырылған. Және оны ұйымдастыруда қолданылатын қағидалар жіктеліп, ережелер нақты көрсетілген. Сонымен қатар, қолма-қолсыз есеп айырысу операциясы нақты нарықта орны бар екені анықталған.

Түйін сөздер: есеп шот, қаржы резервтері, инвестициялық банктер, баланстық үйлесу, халық шаруашылығын басқару жүйесі, жабдықтау

Қазіргі кезде банк клиенттеріне есеп айырысу қызметі дамып, бір қаржылық-несие мекемесінде барлық қаржылық қызметті: банктік есеп айырысу, жылжымайтын мүлікке қатысты және трасттық операцияларды, бағалы қағаздарды сату және сатып алу немесе сақтандыруды жүзеге асыруға болады.

Жаңа технологиялардың көмегімен жеке клиенттер мен шағын кәсіпорындар барлық деңгейдегі төлем құралдарына қолы жетіп, банктің бас мекемесіне халықтың сирек қатынауға мүмкіндік беретін банктік қызметтерді жүзеге асырып, банкомат арқылы есеп айырысу жұмыстары жүргізіліп жатыр.

Жалпы шетел тәжірибесі біздің тұрғындарға қазақстандық қолма-қолсыз есеп айырысу қызметін дамытуына өз әсерін тигізіп жатыр. Осыған орай, банк клиенттеріне қызмет көрсетудің барлық күрделі банк операциялары екінші деңгейлі банк есеп айырысу бөлімдері құзырына жүктелген.

Қолма-қолсыз есеп айырысу қызметінің барлық операцияларын ескеріп, оны дұрыс ұйымдастыру банк үшін өзекті мәселе болып табылады.

Қазіргі жағдайда ақша шаруашылық өмірдің ажырамас бөлігі болып табылағандықтан, материалдық бағалылықтар мен жабдықтау қызметтеріне байланысты болатын барлық мәмілелер ақшалай есеп айырысудан тұрады [1].

Қазақстандағы банк қызметіндегі тәжірибеде қолма-қолсыз ақшалар айналысы жалпы ақша айналымының едәуір бөлігін алады. Қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысулар барысы мынадай шаруашылық аумағында жүзеге асырылады:

- өнімді, қызметтерді және жұмыстарды сатуда;
- ұлттық табысты бөлу және қайта бөлуде;
- банк несиелерін алу және қайтаруда;
- бюджетке тиісті төлемдерді аударуда;
- халықтың ақшалай табыстарын төлеу және пайдалануда;
- басқада банкаралық есеп айырысуларда.

Қолма-қолсыз есеп айырысулар толығымен банк мекемелері арқылы ұйымдастырылатындықтан да, олардың кең көлемде қолданылуына банктердің торабының ықпалы, сондай-ақ олардың дамуына деген мемлекет мүддесінің ықпалы болады. Өйткені, банк – бұл қолма-қол және қолма-қолсыз ақшалармен төлемдердің іске асатын орыны. Банктегі ағымдық шоттарындағы жазбаша түрдегі ақшалай қаражаттар қалдығы қолма-қолсыз ақшаларды бейнелейді.

Қолма-қолсыз ақшалармен есеп айырысу – бұл ақшалай қаражаттарды төлеушілер мен алушылардың шоттарына байланысты жазбаша түрде жасалатын ақшалай есеп айырысуларды білдіреді.

Шаруашылықтағы қолма-қолсыз есеп айырысулар белгілі бір жүйеге байланысты ұйымдастырылады.

Бірінші қағида бойынша клиенттердің қаражаттарды сақтау мен аударуға арналған банктік шоттармен ерекшелінеді. Нарықтық жағдайда төлемдерді банк арқылы жүргізу экономикалық қажеттілік пен нарық субъектісінің экономикалық даралығымен белгіленіп және өзінің әрекеті үшін материалдық жауапкершілікке тартылады.

Қолма-қолсыз есеп айырылысудың бірінші қағидасы нарық жағдайында заңды және жеке тұлғаларға қатысты болуы, ал бұрынғы кезде тек бұл қызмет заңды тұлғаларға ғана ұсынылған.

Қолма-қолсыз есеп айырысудың екінші қағидасы бойынша банктер клиенттердің шотындағы төлемдерді өздерінің қалауы бойынша жұмсауы. Бұл қағидада нарық субъектілерінің өз шотындағы төлемдерді өз қалауы бойынша кезекпен төлеу құқығы бекітілген. Бұл қағидада төлемнің қай мақсатқа жұмсалатындығы көрсетілмейді, бұның өзі алымшының экономикалық дербестігін күшейтеді. Мұндағы басты талап шоттағы қалған ақша мөлшеріне қарай төлемдерді жүргізе алады.

Үшінші қағида нарық субъектілерінің есеп айырысу түрлерін таңдау қағидасы және банктің келісім-шарттық қатынасқа араласпауы.

Бұл қағида да барлық нарық субъектілерінің экономикалық дербестігін күшейтіп, қатынастағы материалдық жауапкершілікті өзіне жүктейді. Банк тек төлем арасындағы дәнекер қызметін атқарады. Төлемді жылдам түрде жүргізу қағидасын енгізу маңызды орынға ие. Кәсіпорын және басқа нарық қатынас субъектілері төлемнің жылдамдық деңгейі жайында ақпаратқа ие болып, өзінің ақша айналымын дұрыс пайдалануға және өзінің балансын өтімділігін басқара алады.

Қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысулар жүйесі – бұл қолма-қолсыз ақшалармен есеп айырысуларды ұйымдастыру қағидаларын, оларды ұйымдастыруға қойылатын талаптарды, сол сияқты құжат айналымына байланысты есеп айырысу әдістерімен нысандарының жиынтығы.

Қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысуды ұйымдастыру мынадай талаптарға сәйкес келуі тиіс:

- 1) өнімді сатудың үздіксіздігін қамтамасыз ету үшін бірқалыпты қаражат айналымына жағдай жасау;
- 2) белгіленген мерзімде төлемді жүзеге асыруға деген төлеушілердің жауапкершілігі;
- 3) қолма-қолсыз ақшалармен есеп айырысулардың өз уақыттылығы, яғни уақытында

Ол жүйедегі қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысуларды ұйымдастырудың қатаң қағидаларының сақталуы кәсіпорынның, өзінің алдындағы келісімшарттық міндеттемелерінің орындалуы үшін экономикалық мүддесі мен жауапкершілігінің [2].

Қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысулардың барлығы бірдей банк ішіндегі айналымда жүретін төлем құжаттары негізінде жүзеге асырылады.

Бірақ аталып өткен қағидалар, сатып алушының төлем қабілетін және несиелік қабілетіне қойылатын талаптарды ескермеді, соның нәтижесінде есеп айырысуға қатысушылардың балансының өтімділігіне төлемдер кезегінің бұзылуы кері әсер етті [3].

Кейіннен экономикамыздың нарықтық қатынастарға өтуі барысында қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысу нысандары мен әдістері, оларды ұйымдастыру қағидалары толығымен өзгерді. Қазіргі қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысуларды ұйымдастыру қағидаларына мыналар жатады:

Бірінші қағидасы – барлық шаруашылық субъектілердің, ақшалай қаражаттары банк мекемелеріндегі шоттарда сақталып, қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысулар сол шоттар негізінде жүзеге асырылуын көздейді.

Мұнда клиентгерге ақшалай қаражаттарды сақтау және аударымдар жасау үшін шоттар ашылады. Бұл аталған қағиданың, жоспарлы шаруашылық жүйедегі бірінші қағидадан айырмашылығын, барлық кәсіпорындар және ұйымдардың арасындағы қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысудың банк мекемелері арқылы жүргізілуге міндеттілігінен байқауға болады. Барлық кәсіпорындар мен ұйымдардың ақшаны банктегі шоттарда сақтауға міндеттілігі – бұл экономиканы әкімшіл-әміршіл әдістер арқылы басқаруға ұқсас болып келеді.

Нарықтың шаруашылық жағдайында банк арқылы есеп айырысуды жүргізу, шаруашылық субъектілердің экономикалық дербестігін және олардың өздерінің іс-әрекеттері үшін материалдық жауапкершілігін ескеруі тиіс [4].

Нарық жағдайындағы қолма-қолсыз ақшамен есеп айырысудың бірінші қағидасының бұл жерде заңды және жеке тұлғаларға қатысы бар екендігін ескерсек, өткен жүйедегі қағида, ақша айналысындағы нақты және қолма-қолсыз ақшалардың арасындағы заңды түрдегі алшақтықтың болуына байланысты, тек заңды тұлғаларға ғана қатысты болғандығын айта кету керек.

Жалпы Қазақстандағы барлық коммерциялық банктердегі қолма-қолсыз есеп айырысу қызметі заман талабына сай дамуда және әлеуетті деген тұжырым жасауға болады. Нарықта нық тұрған қаржы институттары осы қызмет түрін қолдануды тиімді және қауіпсіздігіне сенімі артты.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ильяс А.А., Ә.Қ. Сәулембекова Платежная система Республики Казахстан: теория и практика. – Алматы, Экономика. – 2009. – С. 208
2. Бектасов А.А., Искаков Ш.Р., Тоқтабаева М.Ж. Организация платежных систем. Методическое пособие. – Алматы, Центр подготовки банковских кадров «Ғылым». – 1995. – С. 116
3. Кляхина И.В., Сатпаев Т.С. «Платежная система», Учебное пособие. Алматы, Университет «Туран». – 2004. – С. 268

Айткулова А.Н.,
магистрантка 2-курса, специальность «Финансы», Университет
«Туран»

ТЕОРИЯ ОРГАНИЗАЦИИ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ АННОТАЦИЯ

В данной статье рассмотрена теория организации безналичных расчетов, также перечислены принципы и расписаны правила пользования его организации.

Кроме того в данной статье определено место операции безналичного расчета в рыночной экономике.

Ключевые слова: расчетный счет, финансовые резервы, инвестиционные банки, балансирование, система управления народным хозяйством, снабжение

Aitkulova A.N.,
2-course of undergraduate, speciality is Finances, University of Turan

THEORY OF ORGANIZATION OF NON-CASH SETTLEMENTS

SUMMARY

The theory of organization of non-cash settlements is considered in this article, principles are also enumerated and the rules of the use of his organization are painted. In addition, in this article the location of operation of non-cash settlement is determined in a market economy.

Keywords: clearing account, financial backlogs, investment jars, balancing, control system by a national economy, supply

Ж.Я. Аубакирова, А.Б. Айтгембетова, Л.Н. Махмеджанова
КазНУ им. аль-Фараби,
г. Алматы

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Конкурентоспособность Казахстана и других стран зависит от множества факторов, но их эффективное сочетание и использование не в последнюю очередь определяется экономической теорией, экономической грамотностью специалистов с высшим образованием. В этой связи назрела острая необходимость повышения роли экономического образования и науки, в том числе экономической теории в современном развитии.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, экономическая теория, экономическое образование, политическая экономия

На повестку дня в современном обществе поставлен вопрос о формировании единого образовательного и научного пространства не только стран Содружества, но и всего мира. Интенсивность этого процесса должна расширить возможности и для развития экономической теории.

Перспективы экономической теории обусловлены множеством обстоятельств, среди которых можно назвать лишь наиболее очевидные:

– вызовы времени в экономической области требуют теоретического обобщения и оценки. Это зависит от ученых экономистов, их умения развивать и использовать новые концептуальные подходы к анализу современной экономики, совершенствования методологии научного исследования;

– глобализация мировой экономики и формирование глобального информационного пространства выдвигают на повестку дня вопрос о роли экономической науки в поиске путей, обеспечивающих стабильное экономическое развитие, отвечающего потребностям современного общества;

– в рамках каждой страны, в том числе и Казахстана, объективно стоит задача обеспечения достойного качества жизни для своих гражд-

дан. Ученые могут предложить теоретические пути решения этой задачи, а политическая власть и общество в целом держат в своих руках ключи от претворения в жизнь рекомендаций экономической теории.

Следует обратить внимание научной общественности, вузовского сообщества, политических и властных структур на назревшую острую необходимость повышения роли экономического образования и науки, в том числе экономической теории, в современном развитии.

Конкурентоспособность Казахстана и других стран зависит от множества факторов, но их эффективное сочетание и использование не в последнюю очередь определяется экономической теорией, экономической грамотностью специалистов с высшим образованием.

Экономика, экономические явления и экономические действия окружают нас повсюду. Каждая фирма, банк или малое предприятие, а также каждый индивид и каждая семья сталкиваются в том или ином виде с экономическими знаниями, не говоря уже о профессиональных экономистах, работа которых и заключается в том, чтобы анализировать поступающую экономическую информацию. Какую бы сферу экономики мы ни взяли, как базовые понятия, так и сложные концепции содержат термины, введенные в профессиональный оборот и даже отчасти в повседневную жизнь экономической теорией.

С помощью экономической теории мы можем прогнозировать будущее развитие, поскольку экономическая теория открывает фундаментальные взаимосвязи между явлениями, которые не всегда очевидны при поверхностном наблюдении.

Экономические явления пронизывают жизнь любого человека, и каждый гражданин обязательно имеет свое мнение по практически каждому экономическому вопросу. Так или иначе, индивид выбирает свой способ ориентировки в экономическом пространстве, свое объяснение экономическим событиям. Установление человеком причинно-следственных связей становится основой для его поведения и как хозяйствующего субъекта и как гражданина.

Экономическая теория формирует систематический, логичный, последовательный и адекватный экономический образ мышления, который помогает предпринимателям принимать нестандартные решения и лежит в основе экономической демократии в стране. Когда каждый гражданин видит правильные взаимосвязи между экономическими явлениями, решения принимаются быстро и по делу. Обывательская точка зрения включает в себе очень большую опасность манипулирования общественным сознанием. Экономическая теория позволяет легко избежать подобных заблуждений. Вопрос не всегда в том, отражают ли концепции экономической теории реальность, а в том, хотим

ли мы мыслить в этих категориях для принятия нашего оптимального решения.

Экономическая теория в этом качестве необходима и для развития логических способностей человека. Она показывает, что именно происходит и в какой последовательности и дает представление об устройстве различных процессов в экономике

Многомерность предмета экономической теории позволяет любой ее части выделить свою область исследования. Но полная и достоверная картина экономического развития опирается лишь на выводы и оценки всей экономической теории, а не ее отдельных направлений [1].

Система экономического образования начинается со школьного уровня, а ее вершиной выступает университетская подготовка. Более 60 лет Казахский государственный университет готовит специалистов с фундаментальным экономическим образованием. Вместе с тем, в последние годы следует отметить опасную тенденцию катастрофического сокращения часов, отводимых на изучение экономической теории. Из обязательной дисциплины, читаемой на естественных и гуманитарных факультетах университета в объеме 3 кредитов, с 2013 года она становится дисциплиной по выбору, со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Обратимся к опыту российских коллег. Так, в МГУ им. Ломоносова значительный объем в учебном плане составляют фундаментальные курсы по экономической теории (6 кредитов), истории экономических учений, теории мирового хозяйства, курсы по отдельным направлениям микро- и макроэкономического анализа.

Обучение в магистратуре также предусматривает получение необходимых как фундаментальных, так и конкретных экономических, управленческих знаний и навыков. Этому служит изучение продвинутых курсов по экономической теории, эконометрике, иностранному языку. Кроме того, в рамках каждой программы студенты изучают фундаментальные дисциплины данного конкретного направления, такие как: институциональная экономика, мировая экономика, экономика общественного сектора, экономика труда, экономика отраслевых рынков, менеджмент, корпоративные финансы и т.д. Третий блок дисциплин обеспечивает специализацию студентов и ориентирует их на конкретные виды научно-исследовательской и практической деятельности [2].

Следует отметить, что происходящие изменения в российской экономике и образовании формируют новую среду для экономической науки и экономического образования в стране. Пришло осознание того, что дальнейшее развитие этих процессов не может происходить

рационально и эффективно без возобновления усилий, восстановления роли и авторитета ученых-экономистов, педагогического сообщества по разработке экономической теории, отвечающей современным требованиям экономического и социального развития страны. Остаются актуальными вопросы преподавания экономической теории, как на факультетах МГУ, так и в других вузах страны [3].

Одно из необходимых условий успешной эволюции общества и экономики заключается в расширении рамок предмета экономической теории, вместо его сужения. Становится очевидной необходимость восстановления политической экономии как науки и как университетского курса обучения бакалавров, магистрантов и докторов PhD. Более того, речь должна идти не только о возрождении прежней научной дисциплины.

Современный подход определяет человека не только как чисто экономического, а еще и как духовно-нравственного субъекта. И в научно-экономический оборот, очевидно, будет входить феномен «гармоничного человека», вместо исчерпавшего себя понятия «экономического, рационального человека» [4].

Экономическая теория – это «ящик с инструментами», – приводит известное высказывание видный французский экономист Р. Барр. Она не дает готовых выводов, а является методом, способом, позволяющим делать из фактов правильные выводы. Она выстраивает факты таким образом, чтобы проявились сходства и закономерности, свойственные поведению многих людей. На экономической теории лежит обязанность разрабатывать концепции, искать причины и следствия явлений, раскрывать прочные и устойчивые связи. Она разрабатывает правила оптимального использования экономических ресурсов и способы достижения общественного благосостояния [5].

Самая главная опасность, подчеркивает Х. де Сото, связана с доминированием внутри научного сообщества узко сциентистского и позитивистского представления об экономической науке. Образ экономической науки, который обычно создают учебники – это образ дисциплины, развитие которой идет тем же путем, что развитие естественных и инженерных наук. Предполагается, что необходимая информация о целях и средствах доступна или «дана» (в абсолютном или относительном смысле) и что это значение (информация) неизменно; соответственно проблематика экономической науки сводится исключительно к технологии оптимизации и максимизации. За этим представлением скрывается неявное стремление сконструировать науку «социальной инженерии» и свести экономическую теорию к набору практических советов о том, как следует вмешиваться в экономику.

Соответствующие рекомендации, украшенные колоссальным количеством функций и графиков, некритически преподносятся студентам и создают у них ложное впечатление, будто бы существует универсальная технология вмешательства в экономику, способная быть ориентиром для «аналитика», который занимается теми или иными конкретными экономическими проблемами [6].

Изменения, происходящие в мировой экономике, высокая вероятность возникновения кризисных явлений и рецессий вызывают необходимость теоретического осмысления и актуализируют разработку новых подходов к управлению экономической сферой страны в свете возможных негативных тенденций в экономике Казахстана в контексте неизбежной интеграции республики в мировое экономическое пространство. Прогноз будущего развития является конечной целью науки, а степень его результативности подтверждается практикой. Неверные теоретические парадигмы при их реализации дают отрицательные результаты [7].

Особенности социально-экономического развития страны требуют четкого определения причинно-следственных связей, что невозможно без использования научных инструментов и полноценного развития экономической науки, особенно экономической теории. Поверхностное знание, точнее – незнание экономических закономерностей служит основой серьезных просчетов в экономической политике. Важность научного анализа и аргументации государственных программ развития обосновывается высокой степенью их влияния на показатели экономического развития общества и перспективность национальной экономики в целом.

Резюмируя вышеизложенное, следует подчеркнуть, что экономическая теория призвана:

- способствовать развитию фундаментальных и прикладных научных исследований в экономической сфере, акцентируя внимание на повышении конкурентоспособности реального сектора и управлении глобальными рисками;
- усилить научную составляющую в процессе разработки и принятия государственных программ национального развития, а также программ институтов развития, привлекать ученых-экономистов к их экспертной оценке.
- создать научную основу под национальную модернизацию, определить направления и базовые точки влияния;
- выработать казахстанскую рыночную модель экономического развития, нацеленную на достижение достойного места в мировом сообществе XXI века.

В связи с этим, КазНУ им. аль-Фараби, как флагману высшего образования страны необходимо усилить позиции и повысить качество экономического образования, поднять статус экономической теории, как фундаментальной науки, создать условия для ее полноценного развития.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Розанова М. Н. Экономическая теория сегодня: дорожная карта или открытое производство. Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – том 5. – № 3. – С.37-39
2. Интернет-ресурс: Официальный сайт МГУ им. М.Ломоносова. <http://www.msu.ru/info/struct/dep/econ.html>
3. Интернет-ресурс: Официальный сайт МГУ им. М.Ломоносова <http://sovet.econ.msu.ru/>
4. Баймуратов О.Б. Современная экономическая теория: ее мифы и вектор развития. Интернет ресурс: [raacademy.kz>images... Methodologia...i praktika.pdf](http://raacademy.kz/images...)
5. Раймон Барр Политическая экономия. Т1. «Международные отношения». – 1995. – С.17.
6. Х. Уэрта де Сото «Человеческая деятельность Людвига фон Мизеса как учебник по экономической теории» Вопросы экономики. – № 11. – 2010. – С.65.
7. Аубакиров Я.А. Национальная экономика: теоретико-методологические и практические проблемы развития. Алматы, Триумф «Т». – 2009. – С. 118.

Аубакирова Ж.Я., Айтбембетова А.Б., Махмеджанова Л.Н.
Әл Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы қ.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕОРИЯНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

ТҮЙІН

Қазақстанның және басқа елдердің бәсеке қабілеттілігі көптеген факторларға тәуелді, оның ішінде тиімді тіркестер мен оның пайдаланылуы экономикалық теориямен және де жоғары білімді мамандардың экономикалық сауаттылығымен анықталады. Осыған орай, экономикалық білімнің және ғылымның

ролін көтеріп, қазіргі дамудың экономикалық қағидаларының
маңыздылығын білу қажет.

Түйін сөздер: бәсеке қабілеттілік, жаһандану, экономикалық теория,
экономикалық білім, саяси экономия

Zh.Y. Aubakirova, A.B. Aitbembetova, L.N. Makhmedzhanova,
KazNU named after Al-Farabi
Almaty

THE ROLE OF ECONOMIC THEORY IN MODERN SOCIETY

SUMMARY

Competitiveness of Kazakhstan as well as of other countries depends on many factors, effective combination and use of them is determined largely by economic theory and economic knowledge of the specialists with higher education. In this regard there is an urgent need to enhance the role of economic education and science, including economic theory in modern development.

Keywords: competitiveness, globalization, economic theory, economic education, political economy

Жумурова Д.С., магистр
«Тұран» Университеті

КӘСПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ: ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін

Бұл мақалада кәсіпорынның қаржылық қызметіндегі жағдайды және оның ерекшеліктері және Халықаралық стандарт бойынша қаржылық есептілікті қолдану нәтижесі кәсіпорындардың нақты тиімділігін анықтауда жоғары қортынды беретіні қарастырылған.

Түйін сөздер: есеп шот, қаржы резервтері, инвестициялық банктер, баланстық үйлесу, халық шаруашылығын басқару жүйесі, жабдықтау

Қазіргі нарық заманының талабына сай кәсіпорындар қаржысы – біртұтас қаржы жүйесінің құрамдас бөлігі. Мемлекеттегі ақша қатынастарының маңызды саласын, атап айтқанда материалдық өндірістің ақша қатынастарын қамтитындықтан, олар қаржының негізгі бастапқы бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының жоспарлы экономикадан түбегейлі жаңа, нарықтық, мемлекет реттейтін экономикаға өту елімізде қаржы нарығын және оның қызметін қамтамасыз ететін институттардың құрылуын талап етеді. Бұл өте күрделі және ауқымды мақсат. Көптеген жылдар бойы елімізде шын мәнінде не қаржы нарығы, не оның инфрақұрылымы, яғни жеке коммерциялық және инвестициялық банктер, биржалар, сақтандыру қоғамдары болған жоқ. Өндіріс процесі үздіксіз жалғасып жататын өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну статияларының өз ара байланысты және өз ара тәуелді үйлесуі түрінде жүзеге асып жатады. Ұдайы өндірістің бұл төрт стадиясы қоғамдық өндіріс процесінің қатысушылары арасында тауар қатынастарының болуын айқындайды, өйткені өндірілген өнімдер сатып алу-сатуға жататын тауарлар ретінде болады; өнім оны бұрын айырбастау және бөлу стадияларын өтеді [1].

Белгілі бір мерзімге қаржы тұрақтылығын анықтау кезінде кәсіпорынның кезең ағымында қаржы ресурстарын қаншалықты дұрыс басқарғандығына жауап алуға балады. Егер кәсіпорын қаржы жағынан

тұрақты, төлемге қабілетті болса, онда оның басқа кәсіпорындар алдында инвестицияны тарату кезінде, несиелерді алуда, жабдықтаушыларды таңдау және маманданған кадрларды іріктеу кезінде артықшылығы бар.

Қаржылық жағдайды талдауда экономикалық (элиминирлеу, баланстық үйлесу және тағы басқа), сондай-ақ экономикалық және математикалық статистиканың (топтау, орташа және салыстырмалы шама, графиктік және индекстік әдістер, корреляция, регрессия және тағы басқа) дәстүрлі тәсілдері қолданылады. Белгілі бір экономикалық ғылым шегінде жасалған түрлі әдістер мен тәсілдерді іскерлікпен пайдалану кәсіпорынның қаржылық жағдайына терең талдау жасауға және шаруашылық субъектісінің қаржылық тұрақтылығын нығайтуға, жағдайын жақсартуға байланысты ұсыныстарды дайындауға мүмкіндік береді.

Қаржы саласының барлығын мемлекет айрықша құқыпен (моно-польно) өзіне қаратып, барлық кіріс көздерін халықтың қажетін өтемейтін міндеттерге жұмсап отырды.

Жалпы қаржы нарығы біріне-бірі байланысты және бірін-бірі толықтырып тұратын, бірақ әрқайсысы өз алдына қызмет жасайтын үш нарықтан тұрады:

Қаржы нарығына мемлекеттік үстемдікті жойған кезде, ол әкімшілік емес, тек экономикалық заңдардың әсерімен қызмет жасайды. Егер қаржы нарығы жеке меншікке негізделсе, әрине оның әкімшілік тәсілмен қызмет етуі мүмкін емес. Кәсіпорын мемлекеттік меншіктен акционерлік меншікке өткенде бүкіл табыстың салық төлегеннен кейін қалғаны өз меншігінде болады. Кәсіпорындар уақытша бос қаржысына коммерциялық банктердің төлейтін проценттік мөлшері нарық деңгейіне сай келгенде ғана оларды есепшоттарда сақтайды. Сонымен, шаруашылықты экономикалық дістермен жүргізу – өндірістің өсуін қамтамасыз етіп, қаржы қорларының көбейіп, қоғамда әлеуметтік оң өзгерістердің болуының кепілі.

Қазақстанда, басталған нарық қатынастары даму және одан әрі жетілу үшін белгілі бір уақыт қажет. Себебі, нарық меншік қатынастарын және мемлекет пен жергілікті басқару органдарының қаржы саясатына өзгертуден бсталады. Нарық ең бірінші меншікті жекеменшіктендіру және мемлекеттік кәсіпорындарды акцияландырудан басталады. Қазіргі кезде егемен жас мемлекеттер бюджет тапшылығын толтыру мақсатында бұрынғы үйренген әдіс-ақша белгілерін шығарумен шұғылданбай, оның орнына мемлекеттік бағалы қағаздардың бірі – қысқа мерзімді мемлекеттік вексельдерді

шығарумен айналысуда. Жергілікті басқару органдары да дәл осы жолды пайдалануда [2].

Нарықтық экономиканың тәжірибесінде капитал ең алдымен қоғамға шын мәнінде қажетті өндіріске орналасады. Нәтижесінде қоғамдық өндірістің ең үйлесімді құрылымы пайда болып, тапшылықсыз экономика қалыптасады: қоғамның өндіріс негізінен қоғамдық сұранысқа сай болады. Бұл өркендеген нарықтық экономиканың басты жетістігі.

Кәсіпорынның қосымша капиталға мұқтаждығы көптеген жағдайларға байланысты. Олардың бастылары – негізгі қорларды құру және ескі қорларды жаңарту, айналыс құралдарын толықтыру. Бұл мұқтаждықтар нарық конъюктурасына тікелей байланысты. Сонымен қатар конъюктураның өзгеруі белгілі бір уақыт арасында болып тұрады.

Кәсіпорындардың қаржысы халық шаруашылығын басқару жүйесінің, экономиканы өзгертудің аса маңызды құралы. Өндірістік қатынастармен бірге халық шаруашылығын басқаруға төменгі буындардың шаруашылық қызметінің тиімділігіне тікелей әсер етеді.

Кәсіпорынның қаржысының бөлу қызметінің ерекшелігі – жиынтық қоғамдық өнімнің құны айналым қаржысы процесінде белгіленген экономикалық нормативтер негізінде бөлінуі мұның өзі ұдайы өндіріс процесінде құнның бөліске және қайта бөліске түсуіне қаржының қатысуын анықтайды. Ақшалай бюджеттер мен қорлардың экономикалық негізінде бөлінуі қаржысының ұдайы өндірістегі қызметінің басты шарты.

Кәсіпорын экономикасында қаржының бақылау қызметі маңызды рөлі атқарады. Есеп пен бақылаусыз шаруашылықты жүргізуге болмайды. Кәсіпорындардың қаржысы басқа да экономикалық тұтқалармен бірге экономиканы жоспарлы басқару, өндірісті ұлғайту, еңбек материалдық, табиғи, қаржы ресурстарының ұтымды пайдалануына бақылау жасауды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Қаржы саласындағы кәсіпорындар сан қилы қатынастары ірілендірілген топтарда жинақталады, бұл қатынастар ұлғаймалы ұдайы өндіріс процесінде мыналардың арасында пайда болады.

Кәсіпорындардың қаржысы ұйымдастырудың принциптері ортақ. Оның бірыңғайлығы өндірістердің ортақ мақсат міндеттерімен және оның дамуының ортақ экономикалық заңдарымен анықталады.

Кәсіпорындар қаржысының өзіндік мәні және көрінісінің сыртқы формалары бар және олар сан алуан. Олардың беріктілігі біркелкі емес

қаржының сыртқы формалары жиі өзгертілуде қаржы ресурстарының құрылымы, әдістері, жұмсалыу бағаттары да өзгеруде [3].

Кәсіпорындардың қаржысы ұйымдастырудың негізгі принциптері шаруашылық (коммерциялық) есеп, жоспарлылық, меншіктің барлық формаларының теңдігі, қаржы резервтері. Шаруашылық есеп – негізгі алынатын принцип және кәсіпорындар шаруашылық – қаржы қызметін жүргізудің басты әдісі.

Нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуші кәсіпорындардың қаржылық жағдайын талдаудың басты мақсаты (міндеті) келесілер болып табылады:

- қаржылық жағдайға баға беру және оның есеп беру мерзіміндегі өзгерісі;

- активтер мен олардың қалыптасу көздері арасындағы сәйкестікті, оларды таратудағы рационалды және пайдаланудағы тиімділікті зерттеу;

- айналым капиталының көлемін, оның өсуін және ағымдағы міндеттелермен ара-қатынасын анықтау;

- қаржы-есептік және несие ережесін сақтау;

- кәсіпорын активтері және оның міндеттемелерінің құрылымын зерттеу;

- ағымдағы активтердің айналымдық есебі, оның ішіндедебиторлық борыш және қорлар есебі;

- баланстың өтімділігін, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының және төлеу қабілеттігінің абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерін анықтау;

- кәсіпорын табыстылығын бағалау;

- кәсіпорын табысының салыстырмалы көрсеткіштерінің, сондай-ақ олардың деңгейінің өзгеруіне әсер етуші факторларды есептен шығару;

- кәсіпорынның іскерлік белсенділігін анықтау;

- кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақтылығын ұзақ және қысқа мерзімді болжау, яғни оның қаржылық стратегиясын анықтау.

Біздің ойымызша, қаржылық жағдайды талдауды қаржылық тұрақтылықтан бастаған жөн және оған мыналар жатады:

- кәсіпорын активтерінің құрылымдық және құрамдық динамикасын талдау;

- кәсіпорын активтерінің қалыптасу көздерінің құрамдық және құрылымдық динамикасын талдау;

- кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерін талдау;

- баланс өтімділігін талдау;

– кәсіпорынның төлем қабілеттілігін және несие қабілеттілігін талдау.

Қаржылық жағдайды талдау кәсіпорынның шаруашылық қызметін талдаудың қорытындылаушы кезеңі болып табылады. Және ол үш сатыны қамтиды: жабдықтау, өндіріс және өткізу; бұлардың жиынтығы коммерциялық, өндірістік және қаржылық қызметті құрайды [4].

Жалпы қазіргі отандық кәсіпорынның қаржылық қызметі бұл оның осы қызмет нәтижесінде меншікті және тартылғын капиталдың көлемі мен құрамына өзгеріс әкелетін қызметі болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Баймуханова С.Б. Бухгалтерлік есеп: Оқулық / Жалпы редакциясын басқарған, э.ғ.д., профессор Дүйсенбаев К.Ш. 2-ші басылым, қайта өңделген және толықтырылған. – Алматы: Издат. Маркет. – 2005.

2. Кеулімжаев Қ.К., Әжібаева З.Н., Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есеп принциптері: Оқу құралы. – Алматы: Экономик' С. – 2009.

3. Канке А.А., Кашевая И.П. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие – 2-ші басылым, қайта өңделген және толықтырылған. – М: Форум: ИНФРА – М.: – 2005.

4. Дүйсенбаев К.Ш., Төлегенов Э.Т., Жұмағалиева Ж.Г. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. (Оқу құралы.) – Алматы: Экономика. – 2001.

Д.С. Жумурова

ст. преподаватель, магистр Университет «Туран»

ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРИЯ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается финансовое состояние предприятия и его особенности. Раскрыты вопросы составления финансовой отчетности в соответствии международными стандартами финансовой отчетности и определены пути улучшения

результатов и эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: расчетный счет, финансовые резервы, инвестиционные банки, система управление народным хозяйством, снабжение

Zhumurova D.C.

senior Lecturer, master «Turan» University

FINANCIAL STATE OF ENTERPRISE: THEORY AND HIS FEATURES

SUMMARY

The financial state of enterprise and his feature is examined in this article. The questions of drafting of the financial reporting are exposed in accordance by the international standards of the financial reporting and the ways of improvement of results and efficiency of activity of enterprise are certain.

Keywords: checking account, financial reserves, investment banks, the system management of the economy, the supply

УДК 339

У.М. Искаков,

заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, д.э.н., профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова, г. Алматы

КАЧЕСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ЗАЛОГ ДОСТИЖЕНИЯ ВЫСОКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЛЕНОВ – УЧАСТНИКОВ ИНТЕГРАЦИОННОГО СОЮЗА

Аннотация

Кризисные явления в мире обуславливают возникновение региональных экономических интеграций, призванных сообща более эффективно реагировать на возникшие экономические вызовы. И конечно же взаимовыгодное углубление экономической интеграции России, Казахстана и Беларуси не возможно без «знаниевых» кадров, качественно подготовленных системой высшего образования этих стран.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз (ЕАЭС), единое экономическое пространство, уровень интеграции, интеграционный эффект, ВВП на душу населения, трехуровневая подготовка специалистов, индекс инноваций, внедрение кредитной технологии, контроль за качеством знаний, менеджмент качества образования, оценка качества образования, аттестация, самоаттестация, научно-исследовательская деятельность

Инициированное Президентом Казахстана Н. Назарбаевым предложение в марте месяце 1994 г. о создании нового интеграционного объединения – Евразийского экономического союза (ЕАЭС) – получило одобрение Россией и Беларусью и президентами трех стран 29 мая 2014 г. подписан Договор об этом союзе. Принцип этого союза основан на двух главных документах: Таможенный кодекс и Единый договор о Таможенном союзе и Едином Экономическом пространстве, действующим наднациональным регулирующим органом ко-

торых является Евразийская экономическая комиссия. Главная цель созданного союза – выход стран участниц на более высокий уровень интеграции [1].

Все три страны применяют Единый таможенный кодекс, координируют свою макроэкономическую политику. Совокупный объем экономик только трех стран-участниц составляет 2,2 трлн. долларов. Объем выпуска в 2013 году промышленной продукции – почти 1,5 трлн. долларов США. Перспективный интеграционный эффект в виде прироста совокупного ВВП к 2030 году может составить порядка 900 млрд. долларов. Сегодня свою заинтересованность участвовать в работе союза проявляют ряд других стран, в частности, Киргизия, Узбекистан и Таджикистан.

Нельзя не согласиться с мнением ученых, политиков и других слоев населения о том, что «евразийская интеграция обеспечивает нам общее стратегическое преимущество накануне грядущей Третьей глобальной индустриальной революции. Она происходит в условиях драматического акта смены парадигмы мироустройства в сторону многополярности. Нынешняя глобальная нестабильность – это кризис не только экономики, но и международного права, глобальной политики». С ними не справляются даже G8 и G20 [2].

Таким образом, Евразийский экономический союз станет стратегической программой практических действий: ЕврАзЭС, зона свободной торговли с участием большинства стран СНГ, Таможенный союз и Единое экономическое пространство Казахстана, Беларуси и России. Созданный интеграционный союз трех стран – это один из вызовов, с которыми сталкивается весь глобализованный мир. Создаваемые региональные ареалы планеты (Северная и Южная Америка, страны Персидского Залива, Юго-Восточная Азия, Западная Америка) тому пример.

Главенствующая миссия этого союза заключается в том, чтобы стать одним из ключевых экономических макрорегионов мира, и евразийская интеграция должна обеспечить вхождение каждой страны-участницы в число наиболее развитых государств мира. Евразийский экономический союз должен иметь систему индикаторов, измеряющих влияние евразийской интеграции на рост уровня жизни населения, производительность и конкурентоспособность экономики. Весь процесс евразийской интеграции должен быть функционально и практически подчинен именно решению этой важнейшей цивилизационной миссии, начало которой уже сегодня налицо. Так, на сегодня объем приграничной торговли между Казахстаном и Россией

вырос более чем на 40%, Казахстаном и Беларусью – увеличился в 5 раз. Наблюдается также положительная динамика казахстанского экспорта обработанных товаров с более высокой добавленной стоимостью и рост этого показателя составил с 44 до 54%. При этом сегодня Таможенный союз позволяет Казахстану вместе с партнерами союза выступать единым экономическим блоком в международных отношениях [3].

Таким образом, взаимное экономическое притяжение, тесная взаимосвязь культур и близость людских стремлений давали и сегодня дают народам шанс странам этого интеграционного союза выстроить новый тип многосторонних межгосударственных связей по всем отраслям экономики.

Хотя не избежать того, что каждая страна-участница, имея свои мотивы и приоритеты для экономической интеграции, в дальнейшем могут испытать определенные проблемы. Однако это не может остановить те прогрессивные действия в решении как экономических, так и социальных вопросов государств, вошедших в этот союз. У каждого члена этого союза есть свои амбициозные задачи, выполнение которых потребует много сил и энергии. Так, выполнение стратегических задач Казахстана – вхождения его к 2050 г. в число 30 наиболее развитых стран – потребует совершить прорывы по многим направлениям, в первую очередь, в индустриальном развитии. Вторая пятилетка Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию (2015-2019 гг.), оцениваемая в 7-9 трлн. тенге делает упор на такие приоритетные отрасли как: черная и цветная металлургия, агрохимия, машиностроение, пищевая промышленность, нефтепереработка. И этот этап программы потребует совершенно новых технологических подходов, без качественных трудовых ресурсов невозможно будет решить. Так, только в обрабатывающий сектор к 2030 г. потребуются дополнительные трудовые ресурсы в миллионы человек. Это обязывает национальную систему образования и науки обеспечить как максимальную эффективность научных исследований, так и высокое качество подготовки профессиональных кадров.

По оценкам экспертов в странах с наиболее развитой экономикой в среднем 60% прироста национального дохода определяется приростом знаний и образованностью общества. Итоги исследования А. Мэддисона показали прямую зависимость между темпами экономического роста и уровнем образованности населения: увеличение бюджетных расходов на образование на 1% ведет к росту ВВП страны на 0,35% [4, с. 37-43].

Влияние образования на экономический рост было исследовано и в странах ЕС, результаты которых показали, что увеличение уровня образования, в том числе высшего повышает макроэкономическую производительность, в частности: увеличение среднего статического образования на 1 год поднимает производство продукции на душу населения на 6%; ежегодный прирост человеческого капитала на 1% в высшем образовании обеспечивает увеличение темпа роста ВВП на душу населения на 5,9% [5, с. 17].

Такого рода исследования были проведены и Организацией социального и экономического развития (ОЕСД), которые показали, что повышение «образованности» общества на 1 академический год обеспечивает прирост экономики стран ОЕСД на 5% в краткосрочной перспективе и на 2,5% – в долгосрочной [6, с. 18–19].

Казахстанское высшее образование, как впрочем, российское и белорусское, за более чем 20 лет самостоятельности достигло многих результатов: переход на трехуровневую подготовку специалистов, внедрение кредитной технологии, использование мирового опыта по различным методам обучения и т.д. Однако, по мнению общественности страны, а также международных экспертов качество подготовки специалистов в стране желает лучшего. Так, по оценкам Всемирного банка в Казахстане наблюдалось снижение Глобального индекса инноваций (фактора Input) в 2012 г. на 3%, в 2013 г. – на 2%. Большей частью такое снижение связано по позициям образования и связи бизнеса с исследованием. В 2012 г. неутешительны наши показатели и по таким индексам, как: индекс инноваций (Глобальный индекс инноваций) – 91 место (Россия – 40, Белоруссия – 60), индекс экономики знаний – 78%, индекс образования (индекс человеческого развития) – 43 и т.д. [7].

В 2013 г. по результатам аттестации в госвузах 1,5 тыс. студентов (11%) не преодолели необходимую планку при тестировании, а в частных вузах – 5,3 тыс. студентов (32%) [8].

Следовательно, проведенные реформы высшего образования в Казахстане не смогли достигнуть главной цели – качественного уровня подготовки профессиональных кадров, отвечающих современным требованиям и созданию наукоемкой экономики.

На качество подготовки специалистов, их уровень знаний влияют многие составляющие: профессиональный уровень преподавателей, условия и обеспеченность учебного процесса, траектория выбранных дисциплин, мотивация ППС, система управления и контроля над качеством знаний и многие другие. И, конечно же, грамотно по-

ставленный в вузе менеджмент качества образования может выявить упущение в тех или иных вышеперечисленных составляющих. Хотя представление о качестве образования, как у преподавателя, так и обучающихся может быть разным. Поэтому разработка общих интересов всех участников системы образования, обеспечивающих интересы общества является основной, если не главной задачей образовательной политики государства. В принципе эти требования на разных уровнях, с уст руководителей вузовского образования ставятся, однако, несмотря на проводимые реформы целостная концепция качества высшего образования о путях и механизмах решения этой проблемы пока отсутствует. Пока эта работа базируется на международных стандартах качества, и в самих вузах – развития и контроля качества, которые, не располагая разработанными общепризнанными критериальными показателями качества образования, не смогут на научно обоснованных принципах дать соответствующее заключение по этой проблеме.

В новых экономических условиях все это требует необходимости разработки государственной программы по проблеме качества высшего образования с основными составляющими: управления, обеспечения и контроля качества высшего образования. Эти три обозначенные составляющие взаимообусловлены и их программы должны строиться исходя из целей и функций, а также стратегии и политики, на основе которых строятся оперативные задачи, служащие для определения действий по их реализации.

Важная роль в системной модели организации качества образования вуза принадлежит, конечно же, управлению через его структуры, призванные обеспечить повышение эффективности и координации работы вуза, организации связи с потенциальными потребителями в плане возможности вуза в удовлетворении их потребности, непрерывном поддержании и достижении требуемого уровня качества подготовки выпускников.

Не менее важная роль в оценке качества вузовского образования, как было обозначено выше, отводится и контролю за качеством организации учебного процесса, включающего в себя такие факторы: итоговая аттестация выпускников, текущий, промежуточный и итоговый контроль знаний по дисциплинам и т. д. Кроме этого к контролю качества образования можно отнести и контроль над качеством деятельности ППС, кафедр.

Что касается внутреннего мониторинга качества в учреждениях

образования Казахстана, то оно проводится в основном с помощью анкетирования как с ППС, так и обучающимися.

Здесь необходимо отметить и такой момент, что институт внутреннего мониторинга качества должен быть более расширенным. Если мы говорим о том, что обществу нужны «знаниевые работники», что человек должен учиться «длиною в жизнь», то и в организации качественного образования должно участвовать все общество, а не только ученые, работники образования, т.е. содержание любого уровня образования должно быть определенным общественным соглашением. Это значит, что в разработке содержания образования, в т.ч. высшего должны участвовать бизнесмены, предприниматели и представители всех отраслей экономики. Причем, должен быть разработан механизм заинтересованности этих внешних экспертов-участников в этих государственной важности мероприятиях. И как отметил Глава Государства при приеме министра образования и науки РК Саринжипова А.: «Следует развивать систему дуального обучения для того, чтобы компании брали на себя обучение молодежи с помощью государства» [9].

Следовательно, всестороннее изучение деятельности учреждений высшего образования дает возможность оценить уровень подготовки специалистов с высшим образованием.

В мировой практике в целом, в учреждениях образования, органах управления и организациях, занимающихся обеспечением качества прослеживается эволюция систем оценки качества высшего образования, и находит свое отражение в многообразии подходов, функций, целей, принципов, форм и методов оценки. Поэтому много мнений и в определении понятия «оценка» качества.

В принципе, качество образования должно определяться целями и задачами, а также достижениями любого образовательного учреждения для каждого уровня образования, в том числе и высшего. Что касается последнего, то это есть формирующаяся модель в процессе подготовки будущего «знаниевого работника», отвечающего требованиям времени и определяющегося критериальными показателями.

Сегодня в мире форма и система оценки высшего образования условно делятся на две группы стран, осуществляющих эту оценку. В первую группу стран входят страны, где имеются соответствующие государственные органы, регулирующие развитие высшего образования. В этих случаях система оценки базируется на приоритете государственных органов управления при номинальном внимании к самооценке. Здесь усилия прилагаются к проведению эффективной

высшей оценки государственными структурами, либо общественными организациями. Известно, что такие системы оценок в большей степени связаны с государственным контролем, лицензированием, аттестацией, государственной аккредитацией, сравнением различных вузов, распределением финансовых ресурсов и оказанием влияния на эти учреждения образования.

Внутренняя же система оценки качества образования в вузах организуется в виде итоговой и поэтапной аттестации студентов в целях самооценки вуза и его структурных подразделений.

Форма оценки вузов, принятая в тех странах, где органы государственного управления высшим образованием отсутствуют, преобладает процесс самооценки высших учебных заведений, через собственную профессиональную или же общественную оценку, направленные на внутренний анализ, улучшение деятельности высшей школы.

Известно, что к странам, имеющим соответствующие государственные структуры, регулирующие развитие высшей школы, относятся в основном европейские страны (Германия, Франция, Великобритания, Голландия и др., а также страны СНГ, принявшие вузовские традиции европейских стран). А к странам, где преобладает процесс самооценки высшего образования, относятся, в первую очередь, США, а также те страны, которые стали следовать американским образцам вузовского образования как Филиппины, Тайвань и др.

Как отмечалось выше, важная особенность европейских систем оценки высшего образования в отличие от американской заключается в развитии централизованного регулирования внешней оценки, формулировке целей оценки, определении наиболее важных аспектов оценки, способах принятия решений и т.д.

Механизмы оценки качества как в Казахстане, так и зарубежных вузах при лицензировании, аттестации и аккредитации разные. И эти процессы практически непрерывны, как с точки зрения сроков проведения, так и совершенствования критериев комплексной оценки качества. При этом оценка качества образования в целом является сложным процессом, требующим учета многих факторов.

В соответствии с методическими рекомендациями по организации образования МОН РК на сегодня существует модель самоаттестации высшего учебного заведения, направленная на проверку состояния деятельности вуза и его структурных подразделений, обеспечивающих соответствие стандартам качества. Самоаттестация в отличие от самооценки, направленной на саморазвитие и определение соответствия вуза, является этапом, предшествующим государственной

аттестации высшего учебного заведения. На наш взгляд, самооценка в условиях делегирования самостоятельности, тем более при академической и управленческой автономии вузов сыграет огромную роль в качественной подготовке специалистов.

Изучив международный опыт, исследования по проблемам самооценки высшего образования нами систематизированы основные факторы, формирующие и обеспечивающие оценку качества образования и которые состоят сразу из нескольких показателей. Например, научно-исследовательская деятельность вуза Казахстана может оцениваться 25-26 показателями. При этом нами выбраны рекомендации, которые должны положительно повлиять на развитие национального высшего образования. В частности, мы считаем необходимым усилить нормативно-правовую базу научной деятельности с целью стимулирования исследований посредством премирования, налоговых льгот, преференций и других; разработать механизмы расходов на научные исследования и разработки, в связи с чем следует провести анализ подходов по финансированию науки во всех развитых и развивающихся странах; разработать эффективную методику определения потребности Казахстана в научных кадрах по перспективным направлениям научных исследований. При решении обозначенных проблем вузы Казахстана будут готовы пройти любую систему аттестации в области их научной деятельности.

Таким образом, качество образования является одним из факторов экономического роста национальной экономики каждого члена интеграционного союза.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ефимов А.В. «Евразийский экономический союз – это всеобъемлющая экономическая система с совокупным объемом в 2,2 триллиона долларов»// <http://uae.mid.ru/-/posol-a-v-efimov-o-evrazijskom-ekonomiceskom-souze-interv-u-gazete-al-halidz>.
2. Казахстанская правда// Нугербеков С. «G-Global – в эпицентре мирового внимания». – 2014, 24 апреля.
3. Казахстанская правда//Отвечая требованию времени. 10 октября 2014 г. – С. 2.
4. Maddison A., *Dynamic Forces in Capitalist Development: A Long-Run Comparative view*. Oxford: Oxford University Press. – 1991. – P. 37-43.

5. Sianesi B., Van Reenen J. Отдача от образования: обзор эмпирической макроэкономической литературы// Journal of Economic Surveys. Март, 2002.

6. Лукичев Г. США и Европейский Союз: конкуренция в образовании и исследованиях // В мире науки. – 2003. – № 10. – С.18-19.

7. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2013 года. [Электронный ресурс]// Центр гуманитарных технологий.// <http://gtmarket.ru/news/2013/07/01/6051>

8. Саринжилов А.С. Выступление на коллегии Министерства образования РК, 31 января 2014 г.// <http://www.enu.kz/ru/info/novosti-enu/25381/>

9. Прием Президентом РК Н. Назарбаевым в Акорде министра образования и науки А. Саринжилова, 08.04.2014 г. // <http://www.mediasystem.kz/news-kaz/325103category=15>

Искаков У.М., ҚР-ның еңбек қайраткері, Евразия қауымдастығының білім сапасын бағалаудың мүшесі,
Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ, э.ғ.д., профессор
Алматы қ.

САПАЛЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ – ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ОДАҚТЫҢ ҚАТЫСУШЫ-МҮШЕЛЕРІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЖОҒАРЫ НӘТИЖЕГЕ ҚОЛ ЖЕТКІЗУІНІҢ КЕПІЛІ

ТҮЙІН

Дағдарыстық кұбылыс әлемде аймақтық экономикалық интеграцияны туғызады, туындаған экономикалық қарсылыққа тиімді жауап қайтарады. Ресей, Қазақстан және Белорусияның экономикалық интеграциясын өзара тиімді тереңдету білімді кадрларсыз, осы елдердің жоғары білім беру жүйесінің сапалы дайындығынсыз жүзеге асырылмас еді.

Түйін сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ, біріккен экономикалық кеңістік, интеграция деңгейі, интеграциялық әсер, адам басына шаққандағы ЖІӨ, мамандарды 3 деңгейлі дайындау, инновация индексі, несие технологиясын енгізу, білім сапасын қадағалау, білім сапасын ұйымдастыру, білім сапасын бағалау, аттестаттау, өз-өзін аттестаттау, ғылыми-зерттеу қызметі

U.M. Iskakov,

Honored worker of the Republic of Kazakhstan, member of Eurasian Association of Education Quality Assessment, Doctor of Economic Sciences, Professor of KazEU named after T. Ryskulov,
Almaty

**QUALITY HIGHER EDUCATION – KEY TO ACHIEVEMENT OF
POSITIVE RESULTS OF ACTIVITY OF MEMBERS-
PARTICIPANTS OF INTEGRATIONAL UNION**

SUMMARY

The crisis in the world cause the emergence of regional economic integrations designed to work together to more effectively respond to emerging economic challenges. Mutually reinforcing economic integration of Russia, Belarus and Kazakhstan is not possible without «knowledge» workmen qualitatively trained by the education system in these countries.

Keywords: Eurasian economic union (EEU), unified economic area, level of integration, integration effect, GDP per capita, three-level training of specialists, index of innovations, credit technology introduction, knowledge quality control, education quality management, education quality assessment, certification, self-certification, scientific research activity

ӘОЖ 338

Селезнева И.В., э.ғ.д., профессор,
Пралиева С.Ж., э.ғ.к., доцент, «Тұран» Университеті
Алматы қ.

МЕМЛЕКЕТТЕГІ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ СЕБЕПТЕРІ

Түйін

Қазақстан қаржы нарығындағы инвестициялық қызметті жетілдірудің басты себептері мен алғы шарттары қарастырылған. Инвестициялық қызметті жетілдірудің жаңа стратегиясын жасау және экономиканың өңдеуші салаларындағы инвестициялық қызметтің нақты даму жағдайына байланысты талдау жасалынып, негізгі себептері айқындалған.

Түйін сөздер: инвестицияның салалық құрылымы, мемлекеттік-жеке серіктестік, меншік инвестицияларының үлесі, инвесторлардың мүдделері, өндірістік экспорт, еңбек өнімділігі

Бүгінгі таңда «мемлекетте және жеке тұлғаларда қашанда төлеуге болатын барлық мүмкіндікті жоғарылату деңгейлі қарыздармен оңтайлы жұмысқа тырысады, қарызға қызмет ету экономикалық артықшылықтың басым бөлігін тамамдайды, корпоративті пайда, жылжымайтын мүлікке рента, базалық тұтынушылардан жоғары жеке табыс және әлеуметтік шығындар деңгейіне қажетті минималды жоғары мемлекеттік табыс».

Жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды жаңғырту, қайта құру немесе өндірістердің экспортқа бағыттылығын дамыту перспективасымен қазіргі заманғы өндірістерді құру арқылы орта және ірі бизнесті дамыту мемлекеттік бағдарламаның басымдықтары болып табылады.

Орта және ірі бизнес халық шаруашылығын дамытуға, әлеуметтік мәселелерді шешуге, жұмыс істейтін қызметкерлердің санын арттыруға айтарлықтай әсер етеді [1].

Шетел инвестициясының басым бөлігі шикізат секторына құйылғандығы мәлім. Қазақстан экономикасы импорттан экспорттың

өсуіне негізделгенді, сыртқы сауда айналымының өсуі, бір жағынан көмірсулардың және басқа да шикізат тауарларының экспортынан болса, екінші жағынан мемлекет тұрғындарын қамтамасыз етуге қажетті барлық тауарлардың импортынан болып отыр.

Германияда жүргізіліп жатқан жаңғыртудың бұл ресурстарды жұмылдыру және оларды капиталды қажетсінетін жобаларға шоғырландыру. Осы мақсатпен инвестициялық банкілерді өндірістік кәсіпорындармен қаржы-өнеркәсіптік топтарға біріктірді. Үш ірі топтың басында ұлттық банктер – DeutschBank, DresdenBank AG тұр. Осындай өнеркәсіптік концерндердің өндірістік қызметі негізінен жоғары технологияларды қолдану негізінде ірі және жаппай өндіріс дамыған экономиканың бір ірі саласын немесе кіші саласын қамтиды [2].

Сонымен, 2012 жылы жалпы ішкі өнімде өңдеуші өнеркәсіптің үлесі төмен қалып, тәуелсіздік жылдарындағы машина жасау саласындағы жұмысшылардың саны 350 мыңнан 17 мың адамға қысқарды. Барлық өнеркәсіп өндірісіндегі машина жасау өнімінің көлемі – 15%-дан 3,5%-ға дейін төмендеді. Қазақстандық өнеркәсіп кәсіпорындары еңбек өнімділігінің деңгейі төмендігімен сипатталады. Дамыған елдердің көрсеткіштерінен үш-төрт ретке төмен, өндіріс құралдарының тозығы 70% құрайды [2].

Маңызды ауытқулар тек инвестицияның салалық құрылымынан, тек Қазақстанның шикізат және өңдеуші секторының арасында ғана емес, сондай-ақ ірі, орта және шағын бизнес арасында да байқалады.

Қазақстан жалпы ішкі өнімі құрылымындағы ірі бизнес үлесі 2012–2013 жылдары тұрақты түрде жоғары: мұндай кәсіпорындардың басым бөлігі резидент еместерге жатады. Тау-кен өнеркәсібі және металлургияның ірі компанияларының басым бөлігі жалпы ішкі өнімнің 22% құрайды, олар трансұлттық корпорациялардың бөлімшелері, немесе резидент еместердің ұзақ мерзімді келісімде отырады, немесе акциялардың бақылау пакеті шетелдік мемлекеттердің азаматтарына тиесілі болып келеді.

Осы ірі компаниялар шетел инвестицияларын тартады. Осыдан Қазақстандық корпорациялардың жалпы сыртқы қарызының динамикасы және мөлшерінің өскенін көреміз. Қазақстан үшін «елден тыс жерлерде экономикалық шешімдерді қабылдаудың орталықтарын таратпау» сипатты.

«Өнімділік–2020» бағдарламасын қолданушыларының пайымдауынша, Қазақстан экономикасындағы мемлекеттік кәсіпорындардың үлесі «тиімділігі аз және рентабельділігі төмен» деп анықталған.

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде: индустриялық-

инновациялық дамуға бағытталған жаңа инвестициялық жобаларды іске асыру кезінде жеке сектор кәсіпорындары үшін қаржы ресурстарының қолжетімділігін арттыру;

экономиканың шикізат емес секторындағы инвестициялық жобаларды іске асыру үшін жеке секторды, бірінші кезекте қаржы ұйымдарының қаражатын тарту; өнеркәсіп кәсіпорындарының, бірінші кезекте орта және ірі бизнестің қаржы-экономикалық тұрақтылығын арттыру көзделген.

Қазақстандық өсуге әлеуеті бар орташа компаниялардың көп бөлігі капитал нарығына рұқсаты жоқ, қаржыландыруда едәір қиындықтарды басынан кешіріп отыр. Қазақстандық қор биржасының (KASE) мәліметтері бойынша листингтік талаптарға сәйкес барлық орта және ірі компаниялардан 15-20% аспайды; 2008 жылы 144 листингтік компания болды; 2011 жылдың мамыр айының басында олар 108 болды; Лондон биржаларында жалпы алғанда 41 компания жұмысын атқарды.

Қазақстан қор биржасында (KASE) «B» листингіндегі компаниялардың бағалы қағаздары өтімсіз деп саналады. 2012 жылдың төртінші жарты жылдығында Қазақстандық компаниялардың негізгі капиталға салған инвестицияларының көлемі 2 триллионнан астам теңгені құрады, ол 3,1% өткен жылға қарағанда көп; сонда да Қазақстандық кәсіпорындар негізгі капиталға меншік инвестицияларының үлесін едәуір ұлғайтты, ал керісінше сыртқы инвестициялар қысқарды.

Экономиканың жалпы өнімділігі оның айтарлықтай деңгейде бәсекеге қабілеттілігін айқындайтын фактор болып табылады. Ғылымды көп қажетсінетін өнімді шығаратын өңдеуші салалар кәсіпорындары үлесінің ұлғаюы экономикадағы еңбек өнімділігінің деңгейін едәуір арттырады.

Сондықтан да мемлекетке оның өнімділігін арттыруды ынталан-дыру, инновациялық әзірлемелерді ендіру, қазіргі заманғы басқару технологияларын ендіру және жалпы кәсіпорындардың негізгі қорларын жаңғырту өмірлік маңызды. Бүгінгі күні бәсекеге қабілетті жаңа өндірістерді құру, еңбек өнімділігін арттыру мақсатында жұмыс істеп тұрған өндірістерді жаңғырту (техникалық қайта жарактандыру) және сөзсіз, қазіргі заманғы басқару технологияларын енгізу бірінші дәрежелі міндет болып табылады [3].

Қазақстанда соңғы жылдары инвестициялық қызметті жетілдіру бойынша бірқатар шаралар қабылданды, атап айтқанда:

– «Өнімділік–2020» Бағдарламасы, оның шеңберінде 200 өнеркәсіптік кәсіпорынға техникалық аудит жүргізілді және

техникалық қайта қарулануына және бизнес-жоспарларды жаңартуға гранттар бөлінген;

– мемлекеттік-жеке серіктестік (МЖС) дамытуы бойынша Бағдарлама, оның шеңберінде Қазақстандағы МЖС мемлекеттік қолдау шараларының кешені жасалған және «Жаңа мемлекеттік-жеке серіктестік нысанын енгізу және олардың қолдану салаларын кеңейту қажеттілігін қанағаттандыру;

– «Халықтық IPO» бағдарламасы, ол қазақстандықтарға ірі ұлттық компаниялардың инвесторлары болуға мүмкіндік береді. «Халықтық IPO» қатысушы кәсіпорындар – «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ тобына кіреді. Бағдарламаның ұйымдастырушылары мұндай шараларды жүргізудің халықаралық тәжірибесін ескерді.

Қазақстан Республикасының азаматтары акция сатып алу бойынша басым құқықты алды; екіншіден, бағалы қағаздар елдің жинақтаушы зейнетақы қорларын сатып алады.

Бағдарламада бір қолға шоғырланбауы үшін, халықтың басым бөлігін қамту үшін «Қазпочта» АҚ желісін қолдануды көздеді. Бағдарламада IPO-ға 10-15 пайыздық пакет акцияларын қою қарастырылған. 2012 жылы бірінші акцияларды орналастыруға «ҚазТрансОйл» компаниясы қатысады, 2013 жылы – KEGOC компаниясы, «Эйр Астана», «ҚазТрансГаз», «Самұрұқ-Энерго», «НМСК «Казтрансморфлот», 2014 жылы – «Қазақстан темір жолы», «Қазтеміртранс», 2015 жылы – «Қазатомпром», «ҚазМұнайГаз».

Қазақстандағы қаржы нарығының белсенділігі үшін мемлекеттегі инвестициялық қызметті жетілдіру бойынша шаралар инвесторлардың мүдделерін қорғау жүйесін кешендік зерттеу жүргізу арқылы қаржылық менеджмент және инвесторлардың мүдделерін қорғау сұрақтары бойынша ғылыми еңбектеріне шолу жасау, инвестициялық компаниялардың бөлшектік инвестор – клиенттерін сұрау арқылы, қазақстандық инвестициялық компанияларының ішкі бақылау қызметінің жұмысын зерттеу бойынша жетілдіру себептерін анықтауға болады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Обзор «Инвестиционная привлекательность Казахстана» (право-обладатель – компания «Эрнст энд Янг») // Международный деловой журнал Kazakhstan. – № 2. – 2011. – С. 12–17
2. Сайт Казахстанского центра государственно-частного партнерства, 09.05.12 <http://kzppp.kz>

3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысында бекітілген «Өнімділік–2020» Бағдарламасы 14.03.11 № 254 // ИС Параграф, 2012 <http://online.zakon.kz>

И.В. Селезнева, д.э.н., профессор,
С.Ж. Пралиева, к. э.н., доцент Университета «Туран»,
г. Алматы

ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены причины и предпосылки коренного изменения условий инвестиционной деятельности на финансовом рынке. Показано системное несовершенство существующих научных основ инвестиционной деятельности в условиях глобального кризиса. Проведен анализ специфических условий и основных проблем инвестиционной деятельности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: отраслевая структура инвестиций, государственно-индивидуальное объединение, доля собственных инвестиций, интересы инвестора, производственный экспорт, трудовая производительность

I.V. Selezneva, Doctor of Economic Sciences, Professor,
S.Zh. Praliyeva, Candidate of Economic Sciences,
Docent of «Turan University»,
Almaty

REASONS OF DEVELOPMENT OF STATE INVESTMENT ACTIVITY

SUMMARY

The article considers the reasons and preconditions of root change of terms of investment activity on the financial market. It shows the system imperfection of existent scientific bases of investment activity in the conditions of global crisis. It makes an analysis of specific conditions and basic problems of investment activity in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: field structure on investments, state-individual association, stake of own investments, interests of an investor, manufacturing export, labor productivity

Шадиев Қ.Х., э.ғ.к.,
аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ.

ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУІ

Түйін

Мақалада Қазақстан экономикасын дамыту жолдарының бірі ретінде инновациялық экономиканы құру мәселелері және даму жағдайы баяндалған.

Түйін сөздер: экономикалық өсу, инновациялық даму, кәсіпорындардың инновациялық қызметі, жаңа технология, инновациялық өнім, бәсекеге қабілеттілік

Экономиканы инновациялық жолға көшіру Қазақстанның ХХІ ғасырдағы дамуының баламасыз нұсқасы болып табылады. Елдің ұлттық мүдделері осыны талап етеді, әлемдік дамудың негізгі үрдістері осыны қуаттайды. Соңғы кездері мемлекет инновациялық қызметті дамыту үшін кең ауқымды шаралар қабылдауда. Алайда, мойындау керек, инновация біздің экономикамыз үшін нөмірі бірінші басымдыққа айналды десек те, оның іске асырылуы уақыт талап еткен деңгейге көтерілген жоқ. Ал шын мәнінде елдің технологиялық инновацияларға қабілеті осы заманғы қоғамның базалық сипаты болып табылады. Ол осы заманғы өндіріспен, маркетингпен, сатып өткізумен, сондай-ақ тұтынумен байланысты нәрселердің бәрін қамтуы тиіс.

Инновациялық ұлттық қабілеттілікті қалыптастыру мен қолдану үшін бүкіл қоғам осы саладағы жетістіктерді аса маңызды ұлттық басымдық ретінде қарастыратын идеялар мен құндылықтарды жете ұғынуы қажет. Күрделі сипатқа ие және көптеген факторлар мен қоғамдық институттарға тәуелді инновациялардың табиғатын тек қана мамандар тобы емес, тұтастай алғанда қоғамда терең сезінуі керек. Халықтың тұрмыс деңгейін көтеру адамдардың әл-ауқаты мен өмір сүру жағдайын ұдайы жақсарта түсу мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық саясатының басым бағыты. Соңғы 10-12 жыл ішінде бұрыннан қалыптасқан жүйені сапалық жағынан жаңа

экономикалық жүйеге ауыстыру бағытында атқарылған қыруар да аса күрделі жұмыстар өзінің оң нәтижелерін бере бастады. Реформаның ең маңызды стратегиялық ұстанымы – жеке меншікке негізделген жаңа өндірістік қатынастар қалыптасты [1].

Қазақстан Республикасы қазір әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі өлшемдері бойынша әлемдегі дамыған, яғни орта деңгейден жоғары табысы бар мемлекеттер қатарынан көрінуге қабілетті. Нарыққа көшерде ТМД-ның басқа елдерімен салыстырғанда стратегиялық шикізат ресурстарына бай Қазақстан әлдеқайда қолайлы экономикалық жағдайда болды. Бірақ, шикізатқа ғана сену елді әлемдік конъюнктураға бағынышты етіп қояды. Экономика әсіресе қазіргі таңда ғылым мен техниканың жетістіктерін пайдалана отырып, ресурстарды үнемдеуші технологияларды өндіріске енгізе отырып қана дами алады. Бұл өнеркәсіптік өндірісті инновациялық, инвестициялық және құрылымдық тұрғыдан қайта құрумен, қызметтің жаңа түрлерінің дамуымен тікелей байланысты. Шикізатқа деген тәуелділікті азайту үшін отандық экономика салаларын әртараптандыру, жіліктеу әрі олардағы жоғары технологиялы кәсіпорындарды қарқындата дамыту керек. Осы факторлардың бәрі бүгінгі таңдағы ең басты мәселеге – экономиканың бәсекелестікке қабілетті болуына жұмыс істейді.

Бәсекеге қабілетті болу үшін Қазақстанға әлемдік нарықтағы өз «қуысын», яғни жақын болашақта бәсекеге жарай алатын өнеркәсіп салаларын таба білу әрі дамыта алу қажет. Бүгінгі заман тауарларының құндылығы олардың бойындағы озық ғылыми-техникалық жетістіктердің молдығымен ерекшеленетіндіктен, отандық өнімдердің бәсекеге қабілеттілігі Қазақстанның ғылыми-техникалық және инновациялық даму деңгейімен өлшенеді. Қай елдің болсын ғылыми-техникалық әлеуеті сол елдің алдында тұрған экономикалық дамуды шешуге мүмкіндік беретін мамандық, материалдық-техникалық, қаржылық және ұйымдастырушылық ресурстардың жиынтығынан тұратыны мәлім. Қазақстанда отандық ғылыми сыйымдылығы мол өндірісті дамытуға, жаңа ақпараттық технологияны жасауға және меңгеруге, нәтижеде бәсекеге қабілетті өнім шығаруды қолға алуға бағыт-бағдар қабылданды. Осы жолда жаңа технологияны енгізу үшін, ғылымның өндірістен алшақтығын жою үшін, ұлттық ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту үшін бірқатар іс-шаралар қолға алынып жатыр (1-кесте).

Кесте 1. Ғылымның жағдайы мен дамуының негізгі көрсеткіштері [2]

Атаулары	Жылдар			
	2009	2010	2011	2012
Жалпы ішкі өнім, млрд. теңге	7590,6	10213,7	12849,8	16052,9
Зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсалған ішкі шығындар қолданыстағы бағада, млн. теңге	21527,4	24799,9	26835,5	34761,6
ЖІӨ, %	0,28	0,24	0,21	0,22
Зерттеулер мен әзірлемелерді орындаған ұйымдар	390	437	438	421
Мемлекеттік сектор	149	151	134	104
Жоғары білім секторы	114	123	133	126
Кәсіпкерлік сектор	112	152	155	166
Бейкоммерциялық жеке сектор	15	11	16	25
Зерттеулер мен әзірлемелермен айналысатын персонал саны/жыл соңында/, адам	18912	19563	17774	16304
Соның ішінде: зерттеушілер	11910	12404	11524	10780
Одан: ғылым докторлары	1106	1157	1166	1191
Ғылым кандидаттары	3018	3147	3058	2861
Зерттеулер және әзірлемелермен айналысатын ұйымдардың негізгі қаражаттары, млн. теңге	14584,2	19247,7	18782	19176,7
Ескерту – Автор құрастырған				

Бұл кестеде ең бірінші көзге түсетін нәрсе – зерттеу мен әзірлемеге жұмсалатын шығынның 4 жылдың ішінде 13,2 млн. теңгеге өскеніне қарамастан ЖІӨ-нің көлеміне шаққандағы онсыз да жарты пайызға жетпейтін деңгейінің соңғы жылдарда өсудің орнына кеміп бара жатқандығы. Екіншіден оларды орындаған ұйымдар саны 12%-ға өсіп жатқанымен (2012 жылы тіпті кему үрдісі орын алып отыр) сол ұйымдағы қызметкер ғалымдар мен зерттеушілер санының 13%-ға кеміп бара жатқандығы.

Ғылым кандидаттары мен докторлары санының өсу динамикасы да мардымсыз. Ғылым докторлары 2012 жылы 2009 жылғыдан 85 адам, ал 2010 жылғы көрсеткіштен 34 ғалым артық дайындалып шығарылған болса, ғылым кандидаттарының саны 2010 жылдан бастап азаю үстінде

– 2012 жылы ғылым кандидаттары 2010 жылмен салыстырғанда 286 адамға, ал 2009 жылғыдан 157 ғалымға кем дайындалған. Техника саласындағы аспиранттар санына өсу тенденциясы тән болса, экономика саласында да сол үрдіс. Экономика ғылымын зерттеушілер саны математика-физика, химия және биология секілді үш бірдей іргелі ғылымды зерттеушілер санымен пара-пар, техника саласындағылар саны одан да көп, және ол үрдіс 5 жыл бойына сақталып отыр.

Инновациялық ғылымды қаржыландыру ең басты міндеті болып табылатын Даму институттарының қосқан үлесі ауызға алуға тұрмайды. Шетел инвестициясының үлесінің төмен болуын қазақстандық өнімнің өтімді болуын қаламайтындықтарымен түсіндіруге, ал белгілі бір деңгейде қаржы да бөліп отырғанын шетелдік корпорациялардың ғылыми еншілес мекемелерінің қызмет етуімен түсіндіруге болады. Республикалық бюджет пен шетел инвестициясы бір көтеріліп, бір түсіп, тұрақсыздық түр танытып тұрған кезде кәсіпорындардың технологиялық инновацияға бөлген өз қаржысының үлесі тек қана өсіп, жалпы қаржының 90,9%-на жетіп отырғаны өндіріс басшыларының нарық заманында ең алдымен тек өз күшіне сенгені ғана дұрыс екендігін түсінгендігінің белгісі.

Ғылыми қызмет соңғы нәтижеге жұмыс істегендігімен – жаңа технология жасаған ұйымдар мен олар жасаған технология санының көбеюімен, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің артуымен, соның арқасында өнеркәсіп өнімінің ішіндегі инновациялық өнімнің үлесінің артуымен құнды. Жаңа технологиялар мен техника нысандарын құрған ұйымдар мен құрылған жаңа технологиялар мен техника нысандар санының (2-кесте) 2012 жылы 2009 жылғы, қолданылған жаңа технология санының 2008 жылғы деңгейге қайта түскені, жаңа технология мен техника нысандарын пайдаланған ұйымдар санының соңғы 4 жылдағы динамикасы тек төмендеу үстінде екендігі, құрылған жаңа технология көлемі 2008 жылғыдан 1,6 есе өскенімен оны пайдаланған ұйымдар санының 2008 жылғы деңгейден өспегендігі және осы көрсеткіштердің барлығының ширегінен жартысына жуығы бір ғана Алматының еншісіне тиіп отырғаны инновация жайының қаншалықты мүшкілдігінен хабардар етсе керек. Бұл – кәсіпорындар сырттың технологиясын көп қолданып, отандық технологияны енгізуге құлықты болмай отыр деген сөз.

Кесте 2. Қазақстан Республикасында жаңа технологияны құру және қолдау [2]

Атаулары	Жылдар				
	2008	2009	2010	2011	2012
Жаңа технология құрған ұйым саны	98	125	135	135	124
Құрылған жаңа технология саны	355	577	665	506	578
Жаңа технол.қолданған ұйым саны	58	133	127	110	84
Қолданылған жаңа технология саны	244	210	255	196	245
Ескерту – Автор құрастырған					

Қазақстанда соңғы 5 жыл ішінде зерттеу жүргізілген кәсіпорындар саны 1,5 есе өскен болса, инновацияны қолдайтын, енгізуге, жасап шығаруға әрекет етіп жатқандардың үлесі 3 есе өскен. Яғни, заман талабын түсіну бар, соған қарай қимылдау бар. Соған сәйкес инновациялық белсенділік 2 еседен астам көтерілген. Бірақ, оның деңгейі әлемдік тұрғыдан келгенде өте төмен.

Төмендегі 3-кестеден көріп отырғанымыздай, 2009 жылы жаңадан енгізілген өнімнің жалпы инновациялық өнім көлеміндегі үлесі 36,7%-ға тең болса, 2009 жылы 56,8%-ға, бұл көрсеткіш 2012 жылы 80,3%-ға жеткен Ал, жетілдірілген өнімдер үлесі 2009 жылы – 59%, 2009 жылы – 36,3%, 2011 жылы – 25,5%, 2012 жылы – 13,8%. Бірақ, ашығын айту керек, жаңадан енгізілген өнімнің жалпы инновациялық өнім көлеміндегі үлесі жетілдірілген өнімдер үлесінен көп болуы көңілге күдік ұялатады.

Кесте 3. ҚР кәсіпорындардың инновациялық қызметінің негізгі көрсеткіштері [3]

Атаулары	Жылдар					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Респонденттер саны	7212	8055	10392	10591	10889	11172
олардың ішінде: инновация барлар	148	184	352	505	526	447
Инновациялық белсенділік деңгейі, %	2,1	2,3	3,4	4,8	4,8	4,0

Ғылыми-зерттеулер саны	363	463	677	724	763	745
Технологиялық инновациялар шығыны (млн.теңге)		35360,3	67088,9	79985,9	83523,4	113460,1
Шығарылған өнім көлемі (млн. теңге)	65020,3	74718,5	120408,3	156039,8	152500,6	111531,1
оның ішінде:						
Қазақстаннан сыртқа	43944,8	48076,0	65686,1	81149,9	82841,6	60655,7
жаңа немесе түбегейлі өзгертілген өнім	9538,9	21384,7	44133,1	88416,5	107585,8	89650,3
Жетілдірілген өнім	46963,7	48004,1	70870,1	56570,1	38818,0	15492,4
Өзге инновациялық өнімдер	8517,7	5329,7	5231,2	10835,5	5936,5	5474,9
Көрсетілген инновац. қызмет	4380,9	1917,4	5866,7	6431,1	7512,5	18240,4
Ескерту – Автор құрастырған						

Сонымен, еліміздің инновациялық әлеуетіне талдау жасай келе мынадай қорытынды жасауға болады: ЖІӨ-гі ғылымның үлесі өте төмен; зерттеу ұйымдарының саны зерттеушілер санына қарағанда жоғары қарқынмен өсуде; мемлекеттік ұйымдарда жұмыс істейтін зерттеушілердің үлесі азаю үстінде; ғылымға құйылар инвестиция өсуде, ғылымға жас мамандар аздап болса да келе бастады; орындалған жұмыстар көлемі өсуде, бірінші кезекте бюджеттік қаржының көбеюі арқасында; қорғау құжаттарының саны аз; Қазақстанда жасалып жатқан технология негізінен ендірілмей қалып отыр; кәсіпорындардың инвестициялық белсенділігі өте төмен; өнеркәсіп өнімінде инновациялық өнімдердің үлесі де төмен.

Таяу 10 жылдықтағы индустриялық-инновациялық даму жеделдетілген диверсификация, ұлттық экономиканың бәсекеге

қабілеттілігін арттыру есебінен қамтамасыз етілетін болады. Бұл туралы Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Парламент палаталарының бірлескен отырысында жариялаған Қазақстан халқына арнаған дәстүрлі Жолдауында айтты. Мемлекет басшысының айтуынша, еңбек өнімділігінің кешенді өсімі маңызды тапсырмалардың бірі болып табылады. «Экономиканы толығымен алып қарасақ, Қазақстанда 1 жұмысшы жылына 17 мың доллардың ғана тауарын өндіреді. Ал дамыған елдердегі бұл көрсеткіш 90 мың доллардан асып түседі», деді Елбасы. Бұдан шығатын қорытындының оңай екендігін айтқан Мемлекет басшысы аталған жағдайды түзетіп, еңбек өнімділігін арттыру, инновация енгізу керектігін баса айтты. Осы критерий бойынша баға, қаржылай қолдау көрсету сияқты барлық басқару жұмыстарына бақылау жүргізу Үкіметтің басты міндеті болмақ. «Тек инновация ғана еңбек өнімділігінің шұғыл көтерілуіне мүмкіндік береді», – деді өз Жолдауында Н. Назарбаев.

Өндіріс факторлары өнімділігінің өсуі, ұлттық инновациялық жүйенің дамуы және нығаюы, экономиканың шоғырлану деңгейінің төмендеуі, индустрияландыру үдерісінде шағын және орта бизнес рөлінің күшеюі, индустриялық сектордың өндіргіш күштерін ұтымды ұйымдастыру, адами капитал сапасының өсуі «Бизнестің Жол картасы-2020» Бағдарламасының негізгі сапалы нәтижелері болып табылады. Индустрияның экспортқа бағдарланған дәстүрлі секторлары кейінгі бөліністі өндірістерді дамыту және экономиканың салалас секторларына оларды дамытудың мультипликативтік кең ауқымды әсерін қамтамасыз ету есебінен индустрияландырудың локомотиві рөлін атқарады. Өнеркәсіптік өндірістің жаңа кіші салаларының кәсіпорындары – мұнай-химия, ғарыш өнеркәсібі, инфокоммуникация, тыңайтқыштар, фармацевтика, мамандандырылған машина жасау, керамика өндірістері, шыны өндірісі орнықты дамиды.

Агроөнеркәсіп кешенін және жеңіл өнеркәсіпті инновациялар енгізу негізінде үдемелі дамыту тұтыну сұранысы тауарларының импортына экономиканың тәуелділігін азайтады және сыйымдылығы 170 млн. адам болатын Кеден одағының нарығын ескере отырып, олардың экспорттық әлеуетін кеңейтеді. «Болашақтың экономикасы» секторларының ғылымды қажетсінетін технологиялары мен бәсекеге қабілетті өнімін жасау және енгізу Қазақстанға постиндустриялық экономиканың негізін құруға мүмкіндік береді.

Шикізат емес экспорттың үлесі экспорттың жалпы көлемінің кемінде 40% деңгейіне дейін өсуімен экономиканың құрылымында шикізат емес секторлардың үлес салмағы ұлғаяды.

Энергетикалық, көлік, инфокоммуникациялық инфрақұрылымның басып оза дамуына қол жеткізіледі. Әкімшілік кедергілерді азайту, еркін бәсекелестіктің дамуы үшін жағдай жасау, қазақстандық қамтуды ұлғайту, тиімді тариф саясатын жүргізу, ірі өнеркәсіптік өндірушілердің маңында шағын және орта бизнес кәсіпорындары желісін мақсатты түрде құру есебінен отандық кәсіпкерліктің дамуында шешуші бетбұрыс болады.

Инновациялық инфрақұрылымды одан әрі дамыту, сапа инфрақұрылымын құру, энергия үнемдеу саласында нормативтік құқықтық база қалыптастыру, экономиканың басым салаларына ҒЗТҚЖ нәтижелерін енгізу есебінен стандартты технологиялар трансферті және отандық өнеркәсіптік инновациялық әзірлемелерді игеру үшін жүйелі жағдайлар жасалатын болады.

Теңгерімді фискалдық жүктеме есебінен Қазақстанның экспортқа бағдарланған және жоғары технологиялы шикізат емес өндірістегі инвестициялық тартымдылығының деңгейі жоғарылайтын болады.

Арнайы бюджеттік бағдарламаларды қамтитын мемлекеттік қолдау құралдары мен шараларының қалыптастырылған бірыңғай жүйесі мемлекет пен бизнестің күш-жігерін үйлестіріп, шоғырландыруға мүмкіндік береді және елді индустрияландыруда синергетикалық тиімділікке алып келеді. Үдемелі индустриялық-инновациялық саясатты белсенді жүргізу отандық экономиканың тізбекті дағдарыстарға қатысты орнықтылығын жоғарытылады және қазақстандықтардың әлауқатын арттырады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Дауренбекова Ә.Н. «Қазақстанда инновациялық дамудың жаңа бағыттары» // ҚазҰУ хабаршысы. Экономика сериясы. – № 2 (72). – 2009. – 111 б.
2. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің өнеркәсіп көрсеткіштері//<http://stat.kz/digital/poromishlennost/Pages/default.aspx>
3. Әлемдік банк статистикалық мәліметтер базасы ақпараты // <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.SCIE.RD.P6>

К.Х. Шадиев, к.э.н.,
старший преподаватель КазНПУ,
г. Алматы

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются вопросы создания инновационной экономики как одного из путей развития экономики Казахстана.

Ключевые слова: экономический рост, инновационное развитие, инновационная деятельность предприятия, новая технология, инновационный продукт, конкурентоспособность

K.Kh. Shadiyev,
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer in KazNPU
Almaty

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND ECONOMIC GROWTH

SUMMARY

The article considers the problems of the creation of innovative economy as one of the ways of economic development of Kazakhstan.

Keywords: economic growth, innovative development, innovative activity of enterprise, new technology, innovative product, competitiveness

УДК 658.87.01;339.37.01;339.187

Р.Ж. Бекова, доктор PhD,
доцент университета «Туран»

ОРГАНИЗАЦИЯ ОПТОВО-РОЗНИЧНЫХ ТОРГОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ТОВАРНЫМИ ЗАПАСАМИ

Аннотация

Описаны основные элементы организации системы управления товарными запасами и ассортиментом. Сделаны выводы на основе практического опыта формирования такой системы в оптово-розничном торговом предприятии. Представлена важность совершенствования казахстанских торговых предприятий как один из неотъемлемых элементов обеспечения их конкурентоспособности на современном этапе развития этой отрасли.

Ключевые слова: розничная торговля, товарные запасы, торговые предприятия, продуктовая стратегия, товарный менеджер

В настоящее время для развития торговли в республике реализуется Государственная программа форсированной модернизации розничной торговли. Для раскрытия факторов оптово-розничной торговли, рассматриваем конкуренцию между торговыми предприятиями одного торгового формата и между разными торговыми форматами.

Несколько исследований направлены на совершенствование механизмов конкуренции в отрасли, которая включает три основных торговых формата: рынки, независимые мини-магазины и сетевые предприятия с большой торговой площадью и большим ассортиментом. Другая часть рекомендаций, предназначена для повышения конкурентоспособности сетевого торгового предприятия.

Большинство предприятий (предпринимателей) старых торговых форматов ограничены в выборе финансовых ресурсов ввиду непрозрачности бизнеса – собственных источников средств оказывается недостаточно, используются они не всегда эффективно. Им присущи такие показатели как – низкая пропускная способность, маленький товароборот, высокие издержки на доставку и хранение товара, зна-

чительные удельные операционные и административные расходы; это низкорентабельные предприятия, которые ведут «непрозрачный» бизнес.

Присвоение категории торговых рынков носит формальный характер и не стимулирует собственников предприятий на активное инвестирование в развитие рынков. Длительность разрешительных процедур контрольно-надзорных органов не позволяет рынкам своевременно провести строительство новых объектов и реконструкцию существующей инфраструктуры. Эти субъекты розничной торговли подвержены проверкам различными государственными органами.

Современное состояние казахстанской торговой отрасли характеризуется противоречивыми тенденциями.

С одной стороны, для нее характерно наличие значительной доли теневого оборота, сокрытие части доходов от налогообложения и проблемами несовершенства налогового администрирования. Большинству казахстанских розничных торговых предприятий присущи низкая пропускная способность (как клиентов, так и товаров) и высокие издержки на доставку и хранение продукции. Удельные операционные и административные расходы в них значительно выше, чем в более крупных, в особенности, сетевых, торговых предприятиях. Отрасль изобилует убыточными и малорентабельными хозяйствующими субъектами, большинство розничных торговых предприятий ограничены в выборе финансовых ресурсов ввиду непрозрачности бизнеса, собственных источников средств оказывается недостаточно и используются они не всегда эффективно.

С другой стороны, торговая отрасль демонстрирует стабильный рост, налицо тенденция перехода к современным торговым форматам.

Усиление влияния процессов глобализации и торговой интеграции, участие республики в Таможенном союзе, перспективы вступления в ВТО – все это обуславливает необходимость совершенствования менеджмента торговых предприятий как один из неотъемлемых элементов обеспечения их конкурентоспособности.

«Вообще-то торговый бизнес довольно простой. В нем следует выполнить всего два условия: чтобы у тебя было то, что покупают, и не было того, что не покупают» [1]. Соответственно, деятельность торгового предприятия должна подчиняться выполнению этих двух, на первый взгляд, простых задач: обеспечить наличие нужного ассортимента, чтобы не терять продаж из-за нехватки востребованного товара, и в то же время избежать слишком больших остатков, чтобы не терять маржу из-за распродаж.

Однако на практике при решении этих задач торговое предприятие неизбежно сталкивается с двумя осложнениями [2].

Во-первых, решение этих двух «простых» задач осложняется тем, что пути их решения противоречат друг другу. Чтобы ROI оставался на приемлемом уровне, необходимо обеспечить должный объем продаж. Учитывая, что точно прогнозировать спрос невозможно, а поставки требуют значительного времени и редко бывают на 100% надежными, для этого нужно иметь солидный товарный запас. Но большие запасы – это рост инвестиций, ограничение денежных потоков и устаревание продукции, т.е. все то, что на ROI влияет негативно. Получается, что, с одной стороны, нужно увеличивать запасы, а с другой – уменьшать их.

Во-вторых, одной из системных, в принципе неустранимых в современных условиях, проблем торгового бизнеса является хронический дефицит оборотных средств. Причем стоимость товарных запасов может достигать 90–95% общего объема оборотных средств. Финансовый результат деятельности торгового предприятия напрямую зависит от качества этих запасов: показатель окупаемости инвестиций прямо пропорционален разности маржи и операционных затрат ($ROI = (T - OE) / I$); нехватка или отсутствие ходового товара негативно влияет на размеры маржи, поскольку предприятие теряет продажи, а потеря или списание продукции увеличивает операционные затраты [3].

Поэтому повышение эффективности управления товарными запасами и ассортиментом для торгового бизнеса является жизненно важным аспектом конкурентной борьбы. Которое является одновременно и ремеслом, повторяющейся последовательностью рутинных процедур, и своего рода творчеством, искусством, которое подразумевает тщательную и кропотливую «ручную» работу над заказами, когда ответственный за заказ менеджер принимает в расчет регламентированный перечень условий для создания каждого заказа [4; 5; 6;]. Именно так работают практически все управляющие собственники независимых малых предприятий розничной торговли, так торгуют на рынках все индивидуальные предприниматели, каждый из которых «сам себе режиссер». Управление ассортиментом и товарными запасами происходит по наитию – или по так называемому «стоковому» алгоритму (когда заказ делается не в фиксированный момент времени, а в момент падения запаса до безопасного запаса – «safety stock») [4].

Однако применение этого подхода возможно только при очень ограниченном ассортименте. Даже небольшое увеличение масштабов торгового бизнеса влечет за собой необходимость решения целого

комплекса проблем, связанных с организацией управления продажами, запасами, закупками, ассортиментом, ценообразованием и продвижением. Как только товаров становится больше, чем управляющий в состоянии «обработать» – он вынужден свести весь ассортимент их к небольшому количеству групп: решения теперь будут приниматься не для отдельного товара, а для группы в целом. И немедленно перед ним встает вопрос – как, по каким критериям следует формировать эти группы товаров.

Дело в том, что спрос – отнюдь не единственное, что определяет управление запасами. Есть масса других факторов: выбранный алгоритм заказов, возможности по обработке количества поставок собственным складом, емкость склада и торгового зала, периодичность заказов (в том числе и связанная со временем хранения), стабильность поставок. Величина запасов определяется выкладкой товара в торговом зале («красота» которой зависит от количества выставленного на полке товара, и существенно влияет на объемы продаж). Следует упомянуть и про «товары в пути» – не редок случай, когда сроки выполнения заказа поставщиком превышает периодичность заказов.

Значение этих проблем для предприятий розничной торговли современных форматов оказалось столь велико, что сформировалась новая разновидность менеджмента – «категорийный»; предприятия торговли открывают вакансию «категорийный менеджер». Для решения всего комплекса проблем категорийного менеджмента «вручную», торговым предприятиям пришлось бы содержать весьма значительный штат специалистов-товароведов высокой квалификации – соответственно, с высоким уровнем оплаты труда. Что повлекло бы за собой рост фонда оплаты труда. Причем рост отнюдь не оправданный – потому что на практике значительный объем рутинной работы практически лишает категорийных менеджеров времени и возможности выполнять действительно творческую работу – с новыми товарами и рыночными трендами [5].

Итак, мы подошли к пониманию неизбежности использования информационных систем и технологий как обязательных инструментов управления ассортиментом и товарными запасами на современном торговом предприятии.

Как показал наш опыт организации такой системы в оптово-розничном торговом предприятии, основные элементы ее организации вкратце сводятся к следующему.

1. Субъект управления – товарный менеджер. Поскольку торговый ассортимент весьма широк, было выделено несколько зон ответственности, за каждой из которых был закреплен товарный менеджер

2. Объекты управления: структурированная номенклатура, торговые марки, поставщики.

3. Цели системы. В продуктовой стратегии была поставлена задача минимизации суммы маржинальной прибыли, упущенной по причине неудовлетворенности клиентов предлагаемым ассортиментом.

4. Основным документом планирования товарных запасов является финансовый план в товарном разрезе с детализацией до подгрупп. План рассчитывается на основании состояния товарных запасов на начало периода планирования, плана продаж и нормативов оборачиваемости, установленных на основании статистики прошлого периода, планов компании по сокращению товарных запасов, приоритетов товарных групп и торговых марок.

5. Величина страхового запаса, зависящего от надежности поставщика и стабильности продаж позиции, является основным параметром управления товарных запасов складской программы.

Эти процедуры осуществляются в соответствии со следующими внутрифирменными нормативными документами, разработка которых совершенно необходима: регламент деятельности торговых менеджеров и их система стимулирования; правила расчета страхового запаса, объема закупки позиций складкой программы у регулярных поставщиков и даты закупки – у нерегулярных; правила расчета соответствия складской программы финансовым планам товарных запасов; порядок управления резервами, создаваемыми под заказы клиентов; порядок прохождения заказа на закупку товара для клиента; правила возврата товара клиентом, входного контроля и возврата товара поставщику.

Помимо этого введена в действие программа борьбы с неликвидами, включающая: определение неликвидов, порядок контроля состояния неликвидов, алгоритмы их выявления в информационной системе, порядок создания описаний неликвидов, их продажи и предпродажной подготовки, алгоритм маркировки неликвидов в информационной системе, формулу и алгоритм расчета премии за продажу неликвидов сотрудниками сбыта.

Однако реализация описанной нами системы сделала актуальными целый ряд вопросов, выходящих за рамки финансового менеджмента – связанные с управлением персоналом, средствами информационной поддержки бизнеса, управлением сбытом и логистикой.

Стало понятно, что эффективность подсистемы менеджмента, предназначенной для решения, в общем-то, частных проблем управления ассортиментом и товарными запасами, определяется не только ее собственными параметрами, но и уровнем ее интеграции в общую систему менеджмента компании.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бузукова Е.А. Закупки и поставщики. Курс управления ассортиментом в рознице / под ред. С.В. Сысоевой. – СПб.: Питер, 2010. – С. 432
2. Ясинавичюс Н. Управление запасами в рознице // Сайт E-xecutive.ru, 04.05.2011, <http://www.e-xecutive.ru/community/articles/1486773/>
3. Денисова И.Н. Розничная торговля непродовольственными товарами. Учебник – М.: ЮНИТИ-ДАНА. – 2009. – С. 256
4. Бузукова Е.А. Закупки и поставщики. Курс управления ассортиментом в рознице / под ред. С.В. Сысоевой. – СПб.: Питер. – 2010. – С. 432
5. Федеев С. Категорийный менеджмент // Сайт E-xecutive.ru, 2005 <http://www.e-xecutive.ru/community/articles/689636/>

Бекова Р. Ж., PhD докторы,
«Тұран» университетінің доценті

ТАУАР ҚОРЛАРЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІ РЕТІНДЕ КӨТЕРМЕ- БӨЛШЕК САУДА ӨНЕРКӘСІБІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

ТҮЙІН

Мақалада сауда кәсіпорындардың мемлекеттік реттеу тәжірбиесіндегі ерекшеліктер және оған әсер ететін басқарудың ұлттық саладағы саудалардың өзара бәсеке қабілеттілікке әсері қарастырылған.

Түйін сөздер: бөлшек сауда, тауар қорлары, сауда кәсіпорындары, өнімділік стратегиясы, тауар менеджері

R.Zh. Bekova,
PhD, Docent of «Turan» University
Almaty

**ORGANIZATION OF WHOLESALE
AND RETAIL TRADE COMPANIES
AS MANAGEMENT SYSTEM OF INVENTORIES**

SUMMARY

The article describes basic elements of organization of management system of inventories and assortment.

It makes conclusion based on practical experience of formation of such system in wholesale and retail trade companies. It also shows the importance of development of Kazakhstani trade companies as one of the essential elements of their competitiveness provision on the current stage of development of this field.

Keywords: retail, inventories, trade companies, product strategy, product manager

Б.М. Бесбаева, к.б.н., профессор,
А.Н. Байгелова, к.э.н., доцент,
КазАТиСО, г. Алматы

ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЧАСТНЫХ ВУЗОВ

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы финансирования частных вузов. Недостаточное финансирование высших учебных заведений вызывает беспокойство относительно качества образования: студенты не получают достаточной финансовой поддержки; доля студентов из малообеспеченных семей удручающе мала; а финансирование вузов во многих странах носит регрессивный характер, так как источником денежных средств является общее налогообложение. Указанные тенденции приводят к изменению источников и структуры инвестиций в сферу образования, усиливают конкуренцию на рынке образовательных услуг, требуют формирования новых механизмов финансирования образовательной деятельности.

Ключевые слова: образование, качество образования, грант, человеческий капитал, инвестиционные ресурсы, самофинансирование, эндаумент

Необходимость модернизации системы казахстанского высшего профессионального образования, инновационного прорыва в поиске организационных структур и механизмов финансирования, обеспечивающих конкурентоспособность высшей школы, осознается на всех уровнях и всеми участниками рынка образовательных услуг. Это продиктовано тем, что система образования (в частности, высшего профессионального) является неотъемлемой частью национальной инновационной системы.

Во всем мире перед высшим образованием стоит ряд проблем: недостаточное финансирование высших учебных заведений вызывает беспокойство относительно качества образования; студенты не получают достаточной финансовой поддержки; доля студентов из малообеспеченных семей удручающе мала; а финансирование вузов во многих странах носит регрессивный характер, так как источником денежных средств является общее налогообложение. Реакцией

на технический прогресс стали увеличение числа высших учебных заведений, рост численности студентов и расширение разнообразия изучаемых предметов.

Происходит смещение инновационной активности в новые сектора экономики – сферу услуг (прежде всего, информационных), в сферу энергосбережения и экологии – отраслей, напрямую связанных с повышением качества жизни.

Указанные тенденции приводят к изменению источников и структуры инвестиций в сферу образования, усиливают конкуренцию на рынке образовательных услуг, требуют формирования новых механизмов финансирования образовательной деятельности.

Повышение спроса на услуги высшего образования сопровождается ростом цены на получение образовательного продукта, что обусловило изменение источников и структуры инвестиций в сферу образования: растут затраты частного сектора (предприятий и домашних хозяйств), развивается многоканальная система финансирования расходов, в частности, кредитование.

Реформирование системы финансирования государственных университетов в странах Европы началось в 1990-х гг. по нескольким направлениям. Принципиальное значение придается не только увеличению самостоятельности в расходовании средств, управлению собственными ресурсами, но и стимулированию университетов в направлении выработки своих стратегий развития.

Денежные средства вузам в Великобритании стали выделяться в форме грантов в зависимости от показателей приема студентов, трудоемкости и материалоемкости их обучения, а также провозглашенных правительством приоритетов в сфере образования.

Во Франции осуществлен переход на систему среднесрочных контрактов, в основе которых лежат согласованные со стороны государства и университетов планы институционального развития.

Университеты Бельгии получают основную долю средств в виде так называемых эксплуатационных фондов, размер которых в определенной степени зависит от численности принятых студентов. Другая часть бюджета формируется за счет грантов правительства, выделяемых на организацию научно-исследовательских работ. Этими финансовыми ресурсами университеты могут распоряжаться свободно.

В Италии была внедрена новая система, в рамках которой учитываются три группы показателей: количество обучающихся студентов; результаты педагогической деятельности; объемы и результаты

научно-исследовательской работы. Продуктивность педагогической деятельности определяется с учетом количества зачетных кредитов, полученных студентами в ходе обучения в вузе, а также численности выпускников, завершивших обучение в установленные сроки. Результаты научно-исследовательской работы оцениваются исходя из таких показателей, как соотношение преподавательских и научно-исследовательских кадров, численность стажеров-исследователей и аспирантов, размеры привлеченных на нужды научных исследований средств из государственных и частных источников, количество выигранных конкурсов на получение государственных грантов в целях проведения научных исследований.

В системе государственного устройства Германии образование отнесено к ведению правительств земель, которые обладают полной автономией в вопросах развития системы образования и управления деятельностью учебных заведений, находящихся в их юрисдикции, они же главным образом финансово обеспечивают развитие университетов. Из федерального бюджета выделяются средства на строительство общежитий и поддержку студентов.

Для стран Северной Европы (Швеция, Финляндия, Дания и Норвегия) общим вектором, определяющим реформирование системы финансирования университетов, стало бюджетирование, ориентированное на достижение целей, определенных в государственных заданиях (контрактах) в рамках среднесрочного планирования.

Финансирование университетов в Норвегии осуществляется из государственного бюджета в форме единых грантов, которые покрывают расходы на текущую университетскую деятельность и капитальные затраты. Главный показатель для определения размера гранта – количество студентов. Финансовая поддержка студентов основана на стипендиях и займах на образование из Государственного банка.

Безусловным лидером на международном рынке образовательных услуг уже более полувека являются США.

Для частных вузов основные источники дохода – оплата обучения, частные гранты и пожертвования. Чем выше статус государственного учебного заведения, тем меньше доля оплаты за обучение в общих доходах и больше доля собственного дохода, получаемого за товары и услуги. В доходах частных некоммерческих вузов преобладают доходы от собственных вложений и плата за обучение, присутствуют также доходы от продажи товаров (услуг) и государственное финансирование. Однако чем выше статус частного некоммерческого вуза, тем больше объемы его государственного финансирования. В частных коммерческих вузах львиную долю доходов обеспечивает плата за

обучение, а государственное финансирование и собственные доходы составляют лишь малую часть.

В условиях глобализации мирового образовательного пространства и значительного ужесточения конкуренции на рынке образовательных услуг многие высшие учебные заведения Казахстана, также как и других постсоветских стран, стоят перед необходимостью формирования новых механизмов и инструментов, обеспечивающих возможность долгосрочных инвестиций. Одним из перспективных инструментов в сложившейся ситуации может стать эндаумент – фонд целевого капитала, формируемый из благотворительных пожертвований в пользу вуза.

Эндаумент-фонды играют значительную роль в высшей школе США. Все основные высшие учебные заведения страны располагают такими фондами, которые служат важным источником финансовых средств для их деятельности. Заметим, что целый ряд известнейших университетов США был создан благодаря эндаумент-фондам.

Эндаумент-фонды формируются в основном за счет средств частных лиц, корпораций, благотворительных организаций, ассоциаций выпускников, профессиональных ассоциаций и представляют собой сложный комплекс даров и пожертвований. При этом на использование получаемого инвестиционного дохода накладываются определенные ограничения.

Благотворительные дары и пожертвования в настоящее время остаются главными источниками формирования эндаумент-фондов. В целом, в США наблюдается рост общественного интереса к эндаумент-фондам университетов и колледжей, объемы даров и пожертвований растут ежегодно.

Казахстану еще предстоит пройти большой путь и решить немало проблем для того, чтобы система эндаументов стала реальным и одним из альтернативных источников финансирования как некоммерческих организаций в целом, так и сферы высшего образования, в частности.

Создание эндаументов является насущной необходимостью для тех вузов, которые хотят обеспечить себе устойчивое долгосрочное конкурентное преимущество на рынке образовательных услуг за счет производства знаний. Это весьма надежный и эффективный инструмент, однако требует определенных навыков и затрат времени, сил и финансовых ресурсов на составление программы фандрайзинга и ее практическую реализацию.

Одним из важнейших условий является развитие корпоративной социальной ответственности казахстанского бизнеса. Это доброволь-

ный вклад бизнеса в развитие общества в социальной, экономической и экологической, а также непосредственно в образовательной сферах. Долженствование здесь является внутренним, перед самим собой, и основывается на моральных нормах и ценностях, приобретенных в процессе социализации. Однако Казахстанский бизнес не стремится жертвовать в эндаументы. Это связано как с низкой социальной ответственностью предпринимателей, так и отсутствием каких-либо льгот для жертвователей. Ведь в большинстве стран предусмотрены налоговые льготы таким компаниям.

Спонсорская поддержка образования считается в мире признаком респектабельности, солидности, хорошего вкуса. Спонсор, таким образом, реализует достойные цели – возвышает образ фирмы и получает шанс войти в историю как известный меценат. Чтобы такие пожертвования частным вузам на нужды образования стали регулярными, предлагаем создать следующие благоприятные условия:

– освободить благотворительные взносы от налогов. Когда введены весомые налоговые льготы, получается, что, жертвуя средства на подготовку специалистов, на научные исследования, отдельные люди или организации берут деньги не столько из собственного кармана, сколько из налога в бюджет. Тем самым будущее системы образования начинают определять не чиновники, распределяющие бюджетные средства, а граждане – потребители образовательных услуг. Государство в целом выигрывает за счет повышения качества образования и подготовки специалистов. К тому же создается питательная среда для развития духа меценатства. Пока наша страна этим похвастаться не может;

– меценаты могут проконтролировать, куда конкретно расходуются выделяемые ими средства. Как показал зарубежный опыт, для этого хорошо подходит такая организационно-правовая форма, как благотворительный фонд (негосударственная некоммерческая организация). В форме фонда может создаваться как благотворительная организация, направляющая полученные средства на нужды образования (в Великобритании на науку и образование расходуется до 45% всех пожертвований благотворительных фондов, в Японии – 40%), так и само учебное заведение (в США многие университеты имеют статус фонда).

Инструментом решения задачи повышения эффективности использования финансовых средств в системе высшего профессионального образования может также стать проектное финансирование.

В качестве целей инвестирования могут быть заявлены ежегодный устойчивый прирост количества обучаемых; расширение линейки

(ассортимента) образовательных услуг, открытие новых специальностей и специализаций, оказание услуг по дополнительному и послевузовскому образованию; повышение качества образовательных услуг за счет технического перевооружения, компьютеризации и автоматизации учебного и вспомогательных процессов; снижение себестоимости образовательной услуги, в том числе по таким ее видам, как полная себестоимость, себестоимость отдельной специальности (профессиональной программы), учебной группы, филиала; достижение социальных целей (например, компенсация стоимости обучения для малообеспеченных студентов).

По источникам образования инвестиционных ресурсов различаются:

- бюджетные инвестиционные проекты (реализация программ целевого бюджетного финансирования);
- внутренние инвестиционные проекты, связанные с эффективным использованием собственных средств, полученных от образовательной и исследовательской деятельности;
- проекты, финансируемые в форме грантов, полученных от внешних структур.

Разработка каждого из перечисленных видов инвестиционных проектов предполагает составление плана организационно-технических мероприятий и программы инвестиций в нескольких альтернативных вариантах.

Развитие представлений об образовании как инвестициях в человеческий капитал ведет к осознанию важности инвестиций в сферу высшего профессионального образования для обеспечения экономического роста страны, обуславливает необходимость разработки стратегии инвестирования и экономической политики в сфере образования в целях получения максимальной отдачи от инвестиций. Стремление вузов стабилизировать свое финансовое положение обусловило развитие платного обучения.

Закон «Об образовании» для самостоятельного получения дополнительных доходов не исключает и предпринимательскую деятельность частных вузов. Например, это может быть изучение иностранных языков; освоение новых специальностей (вождение автомобиля, машинопись, стенография); создание различных студий, групп по обучению живописи, графике, скульптуре, народным промыслам – т.е. все то, что способствует всестороннему гармоничному развитию личности и не может быть дано в рамках государственных образовательных стандартов, а также создание секций и групп по укреплению здоровья (гимнастика, аэробика, ритмика и т.д.).

Самофинансирование также может осуществляться от сдачи помещений в аренду. Полученные от сдачи в аренду имущества деньги составляют до 30% всех внебюджетных доходов в системе профессионального образования и являются чуть ли не единственным более или менее стабильным и реальным их источником. При этом представляется обязательным обеспечение прозрачности хозяйственно-финансовой деятельности образовательных учреждений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / под ред. проф. В.Б. Супяна. М.: Магистр. – 2009. – С. 399
2. Евдокимова Я.Ш., Князев Е.А. Информационные ресурсы в стратегическом менеджменте // Университетское управление: практика и анализ. 2003. – № 2. URL: www.umj.ru/index.php/pub/inside/337 (дата обращения: 20.05.2011).
1. Леонов А.В. Эндаументы: место в системе финансирования высшего образования и опыт применения в мире и в России /А.В. Леонов // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – № 1(09). – 2012. – www.sisp.nkras.ru
3. Арын Е.М. Диверсификация источников финансирования высших учебных заведений / Е.М. Арын, Т.Я. Эрназаров // Саясат. – 2010. – № 4. – С. 11-14

Бесбаева Б.М., б.ғ.к., профессор,
Байгелова А.Н., э.ғ.к., доцент,
ҚазЕжӘҚА, Алматы қ.

ЖЕКЕ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУ КӨЗДЕРІ

ТҮЙІН

Бұл мақалада жеке ЖОО қаржыландыру мәселелері қарастырылады. ЖОО жеткіліксіз қаржыландыру білім сапасына байланысты уайым туғызады: студенттер жеткілікті қаржылық көмек алмайды; аз қамтылған отбасылы студенттер саны аз емес; ал ЖОО қаржыландыру көптеген елдерде регрессивті болып жатыр, өйткені ақша қаражат көзі ортақ салық көзі болып табылады. Көрсетілген үрдістер білім беру

жүйесін инвестициялау көздері мен құрылымын өзгеріске ұшыратады, білім беру қызметінің нарықтағы бәсекелестігін арттырады, білім беру қызметін қаржыландырудың жаңа тетігін құрастыру.

Түйін сөздер: білім беру, білім беру сапасы, грант, халық саны, инвестициялық ресурстар, өз-өзін қаржыландыру, эндаумент.

B.M. Besbayeva, Candidate of Biological Sciences, Professor
A.N. Baigelova, Candidate of Economic Sciences, Docent,
KazALSR, Almaty

SOURCES OF FINANCING OF PRIVATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

SUMMARY

The article considers the problems of financing of private higher education institutions. Insufficient financing of higher education institutions causes concern about the quality of education: students do not get sufficient financial support; the share of students from needy families is very small; and financing of higher education institutions in many countries has regressive character because a source of fund is general taxation. The specified tendencies lead to a change of sources and structures of investments into education, strengthen the competition in the market of educational services, and demand a formation of new funding mechanisms for educational activity.

Keywords: education, quality of education, grant, human capital, investment resources, self-financing, endowment

Дауылбаев Қ.Б., э.ғ.д.
Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЙМАҚТАРЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ҒЫЛЫМИ ЖЕТІЛДІРУ

Түйін

Аймақтық инвестициялық-инновациялық саясаттың мәнін ғылыми техникалық прогрестің жетістіктері негізінде аймақтық өмір сүру сапасын әлеуметтік-экономикалық жетілдіру мәселелерін шешу үшін инвестициялық ресурстарды тиімді қолдану және ғылыми негізделген қызметті аймақтық орган билігімен басқару және мақсаттылықты анықтау.

Түйін сөздер: мақсаттылық және жүйелілік, әлеуметтік бағыттылық, жариялық

Аймақтың ғылыми-техникалық және инновациялық әлеуетін оның өндіргіш күштерінің, экономикасына, ғылымға, экономикалық және ғылыми-техникалық байланыстарына ықпал ететін ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығының күйі мен даму болашағымен байланыста жүйелі талдаусыз оның ғылыми-техникалық және инновациялық дамуының стратегиясы мен тактикасын әзірлеу мүмкін емес.

Ғылыми-техникалық әлеуетті (ҒТӘ) құндық шамалар арқылы сандық тұрғыдан өлшеуге болады [1]. ҒТӘ құндық шамасы үш: ғылымның негізгі қорлары, негізгі айналымдық қаражат және еңбек ақы қоры сияқты құрамдастарды қамтиды. Аймақтық ҒТӘ-ны келесі формула бойынша есептеуге болады:

$ҒТӘ_t = \Phi + Ос + Зп$, (1) мұнда Φ – ғылымның негізгі қорлары, $Ос$ – айналымдық қаражат,

$Зп$ – ғылым және ғылыми қызмет көрсету саласы қызметкерлерінің еңбек ақысы.

Ғылымның негізгі қорлары (Φ) техникалық құрамдасты (T), сонымен бірге ақпараттық (I) және ұйымдастырушылық құрастарды толығымен қамтиды. Ғылым саласының айналымдық қаражаты ($Ос$) материалды құрамдасты (M), және де ақпараттық (I) және ұйымдастырушылық құрамдастардың бір бөлігін қамтиды. Еңбек

ақы қоры (Зп) кадрлық (К), сонымен бірге ақпараттық (И) және ұйымдастырушылық құрамдастардың бір бөлігін қамтиды.

ҒТӘт бағалауда, қазіргі күйін талдауда және әсіресе оның артуын жоспарлауда бүкіл ғылыми-техникалық іс-әрекетті әрқайсысы ғылыми идеяның пайда болудан жүзеге асқанға дейінгі белгілі бір даму кезендерін көрсететін төмендегі құрамдас бөліктерге бөлуге болатындығын ескеру қажет, яғни: іргелі зерттеулер, қолданбалы і зерттеулер, әзірлемелер, өндірісте игеру [2].

Ғылыми идеяларды өндірісте оңтайлы пайдалану моделіне сәйкес зерттеу – өндіріс (іргелі зерттеулер: қолданбалы зерттеулер: әзірлемелер: өндірісте игеру) түрлі кезендердегі шығындар пропорциясы 1:4:16:250 құрауы тиіс, мұнда бірлік ретінде іргелі зерттеулерге жұмсалған шығындар [3] алынған. Нақты жағдайда кейбір аймақтардағы қатынастар ұсынылған пропорциядан алшақтауы мүмкін, бұл ғылыми іс-әрекетті аймақты жетілдірудегі елеулі резервтердің болуын меңзейді.

Ғылым саласы – ашық жүйе болғандықтан, қандай да болмасын ғылыми ұйымның ҒТӘт, әдетте, меншікті және сыртқы ҒТӘт құралады,

$$ҒТӘм = ҒТӘс + ҒТӘв \quad (1)$$

Осының негізінде қандай да бір зерттелетін жүйенің жиынтық ҒТӘт –сын келесі формуламен анықтауға болады:

$$ҒТӘі = ҒТӘс + \sum_{j=1}^{n-1} a_i НТП_j \quad (2)$$

мұнда ҒТӘі – і-шы зерттелетін жүйенің меншікті әлеуеті; ҒТӘі – j – зерттелетін жүйенің меншікті әлеуеті (сыртқы); j = 1, 2, 3...л; n-1 – зерттелетін жүйенің есебінсіз сыртқы жүйелер саны; a – і-шы зерттелетін жүйенің мақсаттары үшін қолданылатын сыртқы жүйелердің ҒТӘт үлесін көрсететін коэффициент.

Жүйенің меншікті және сыртқы ҒТӘм арасындағы қатынасты білу аса маңызды, оны келесі коэффициент түрінде көрсетуге болады:

$$K_c = \frac{НТП_c}{НТП_b} \quad (3)$$

мұнда ҒТӘс және ҒТӘв – меншікті және сыртқы ғылыми әлеует. Алынған коэффициент зерттелетін жүйенің сыртқы көздерден дербестігін немесе тәуелділігін, меншікті әлеуетпен зерттеулер жүргізудегі сыртқы әлеуеттің үлесін көрсетеді. Қажетті статистикалық ақпараттық болмауынан Ко коэффициентін өлшеу қиынға түседі. Деген

мен осы шамалап бағалауға болады (жүйенің бастапқы бөлімшелерінің әлеуетін бағалау және оларды қосу арқылы).

ҒТӘр әрі қарай дамуы аймақтағы өндіргіш күштердің, оның экономикалық, ресурстық, еңбек әлеуеттерінің қазіргі ахуалын талдау және аймақтағы өндіргіш күштерді дамыту болашағын анықтаумен байланыстырылуы тиіс.

Сондықтан ҒТӘт салалық құрылымын, яғни қолда бар.

Сол үшін салалық құрылымды білу қажет, яғни бар бөлінген ғылыми-техникалық ресурстардың білім, өндіріс салалары бойынша бөлінуін білген абзал. Мұндай ақпаратты ғылыми қызметкерлер мен ғылыми мекемелер санының есебінен алуға болады. Алайда, ғылыми мекемелердің мономамандандырылмағандығынан, яғни көбінде, зерттеулерді білім мен өндірістің әртүрлі салаларындағы мәселелер бойынша жүргізетіндіктен мұны жасау оңайға соқпайды. Бұл көбінде іргелі салалар институттарына, ЖОО-лар, кешенді ҒЗҰ-лар, өнеркәсіптің жеке салаларының бас ҒЗИ-да қатысты. Сондықтан мұндай мекемелердің ҒТӘт толығымен қандай да бір салаға жатқызуға болмайды, одан нақты бір саланың міндеттерін шешуге жұмсалатын ресурстың белгілі бір бөлігін ажыратып көрсету қажет. Нақты айтсақ,

$$\text{НТП}_p = \sum_{i=1}^n C \text{НТП}_{oi} \quad (4)$$

мұнда ҒТӘо_i – ғылыми мекемелер әлеуеті,

$i = 1 \dots n$ – сала саны, C – ғылыми мекеме ресурсының саланы дамыту үшін пайдаланатын үлесін көрсететін коэффициент.

Нақты жүйедегі (түрлі рангтегі салалық немесе аймақты) ғылым саласының даму деңгейін бағалау және келешектегі сұраныстарды анықтау үшін пайдаланатын ғылым мен өндірістің өзара байланысын көрсететін көрсеткіштер жүйесінде ҒТӘт шамасына тәуелді келетін ғылым сыйымдылығының көрсеткіші ерекше мәнге ие болып отыр.

Басқарудың иерархиялық деңгейіне байланысты халық шарушылығының, саланың, аймақтың, бірлестіктің, кәсіпорынның, өнім түрінің ғылыми сыйымдылығын ажыратады. Ол түрлі әдістермен бағаланады. Мемлекет, аймақ шаруашылығы үшін даму деңгейін сипаттайтын көрсеткіш ретінде жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) қабылдаған.

Сонда

$$\text{He} = \text{ҒТӘт} / \text{ВВП}. \quad (5)$$

АҚШ-та жарық көрген әдебиеттерде өнім ғылыми сыйымдылығының бағалаудың басқа әдістерін пайдаланады. Атап айтсақ: ҒЗБКЖ-ға жұмсалған шығындардың саланың сату көлеміне қатысы

бойынша; саладағы жалпы адам санындағы ҒЗБКЖ-ға тартылған ғылыми қызметкерлер мен инженерлердің меншікті салмағы бойынша [2].

Оған қоса, ғылыми сыйымдылығы ҒЗБКЖ-ға жұмсалған шығындар көлемінің өнім (өнім бірлігі немесе жалпы) құнына қатысы ретінде өрнектелуі мүмкін. Әдістердің әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Ғылыми сыйымдылықты ғылым мен ғылыми қызмет көрсету саласында еңбек ететін адам санының қарастырылатын жүйедегі жалпы адам санына қатысы ретінде анықтау әдісі кең таралған, яғни келесі формуламен анықталады [4]:

$$H_e = \frac{N_n}{N_o} \quad (6)$$

мұнда N_n – ғылымдағы адам саны,

N_o – жалпы адам саны.

Ғылыми сыйымдылықты ғылыммен айналысатын адамдардың еңбек ақы қорының қарастырылатын экономикалық жүйедегі еңбекақы қорына қатысы ретінде анықтау жоғарыда аталған әдістің кадрлардың біліктілік құрамын есепке алатын бір түрі деп санауға болады.

Аймақтық жүйенің (аймақ, экономикалық аудан, облыс, қала) ғылыми сыйымдылығы жүйедегі (ҒТӨТ) ғылыми-техникалық әлеуеттің жүйеде өндірілетін таза өнімге, ЖІӨ (ВВП, Чп), шамасына қатысы ретінде анықтала алады, формула:

$$H_{em} = \frac{HTП}{ВВП(Чп)} \quad (7)$$

Шығындарға тек материалды өндіріс саласындағы ғылым шығындары ғана емес, сонымен бірге іргелі зерттеулерге, өнідірістік емес (денсаулық, ағарту және т.б.) саладағы ғылымды дамытуға салынатын барлық шығындар есепке алынады.

Сонымен, жүйенің ғылыми сыйымдылығы жүйе аймақта орналасқан материалдық өндіріс салаларының ғылыми сыйымдылығының орташа салмақты сомасынан анағұрлым артық, яғни:

$$H_{em} = a \sum_{i=1}^n b_i H_{ei} \quad (8)$$

мұнда H_{em} – аймақты жүйенің ғылыми сыйымдылығы; H_{ei} – саладағы ұйымның ғылыми сыйымдылығы; $i = 1 \dots n$ – ұйымдар саны, a – іргелі зерттеулердің үлесі мен өнідірістік емес салалардың ғылыми сыйымдылығын көрсететін коэффициент, b_i – барлық салалар.

1-кесте. Инновациялық әлеуетті бағалау көрсеткіштері

Көрсеткіш	Жиынтығы
1. Ғылыми әлеует – Пн	– экономикамен айналысатын қызметкерлердің жалпы құрамындағы зерттеу және жобалармен айналысатын қызметкерлер үлесі; – экономикамен айналысатын қызметкерлердің жалпы құрамындағы ғылыми қызметкерлер үлесі (доктор, ғылым кандидаттары, докторанттар, аспиранттар).
2. Кадрлық әлеует – Пк	- экономикадағы жоғары білімді мамандар үлесі; – экономикадағы студенттер санының жалпы ЖОО студенттер санына қатынасы.
3. Техника-технологиялық әлеует – Птт	– негізгі қорлардың жарамдылық коэффициенті; – негізгі қорлардың жаңарту коэффициенті.
4. Экономикалық әлеует – Пэ	– негізгі капиталға салынатын инвестициялар көлемінің жалпы аймақтық өнімге қатысы; – зерттеу мен ізденістерге жұмсалатын ішкі шығындардың жалпы аймақтық өнімге қатысы.
5. Ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті – Пикт	– Internet-ке қосылғандардың жалпы саны арасында Internet-ті пайдаланатын ұйымдар саны; – ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жұмсалған шығындардың жалпы аймақтық өнімге қатысы; – 100 қызметкерге шаққандағы компьютерлер саны; – жалпы тұрғындар санындағы ұялы байланыс абоненттері үлесі.
Ескерту – Автор құрастырған	

Ғылыми сыйымдылықтың салалық көрсеткіштерін пайдаланып, және аймақтағы өндірістің даму көрсеткішін біле отырып, аймақтың ғылыми-техникалық әлеуетінің салалық құрылымын оның халық шаруашылығы құрылымымен салыстыруға, қажетті ғылыми сыйымдылығы мен территориялды жүйенің ғылымына қажетті шығындарды бағалауға болады.

Ғылыми сыйымдылық көрсеткіші ғылымға жұмсалған шығынның өндірілген табыспен, жүйенің таза табысымен байланысын көрсете отырып, белгілі бір дәрежеде ғылыми-техникалық іс-әрекеттің, жүйенің ғылыми-техникалық әлеуетін пайдаланудың тиімділігін бағалауға қызмет ете алады.

Көптеген ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижесі [3] Қазақстан мен оның аймақтарының инновациялық дамуының әлеуетті сипаттары ізделінді нәтижеден артық екендігін көрсетеді, демек қолдағы инновациялық әлеует толық пайданылмайды.

Осы айтылғандар негізінде, инновациялық әлеуетті бағалау тәжірибесі мен қолданыстағы статистикалық есепті басшылыққа ала отырып, әлеует шамасын бағалауға, қалыптасқан ахуалды талдауға, негізгі тенденцияларды анықтауға және оны дамытудың басым бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретін әдістеме жасалды.

Инновациялық әлеуетті 1-кестесінде келтірілген көрсеткіштер бойынша бағалаған тиімді.

1-кестесінің көрсеткіштеріне сәйкес аймақтың инновациялық әлеуетін құрайтын жеке әлеуеттердің сандық мәнін сәйкес көрсеткіштер мәнінің сомасы ретінде есептейміз.

2-кесте. Қазақстан аймақтарының инновациялық әлеуеттері көрсеткіштерін есептеу

№	Аймақтар	Жылдар бойынша мәні				
		2007 ж.	2008 ж.	2009 ж.	2010 ж.	2011 ж.
1	Ақмола облысы					
	ғылыми әлеует	0,002	0,0014	0,0016	0,0017	0,0019
	кадрлық әлеует	0,0487	0,048	0,0472	0,0478	0,0492
	техникалық әлеует	0,716	0,729	0,713	0,721	0,817
	экономикалық әлеует	0,1066	0,2188	0,1733	0,2536	0,3116
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	8,231	9,019	12,326	12,68	11,921
2	Ақтөбе облысы					
	ғылыми әлеует	0,0026	0,0031	0,0032	0,0038	0,0037
	кадрлық әлеует	0,0992	0,0999	0,1009	0,1011	0,1012
	техникалық әлеует	0,934	0,848	0,824	0,758	0,762

	экономикалық әлеует	0,4284	0,3467	0,3561	0,3316	0,3307
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	8,776	9,341	9,664	11,901	12,013
3	Алматы облысы					
	ғылыми әлеует	0,0008	0,0009	0,001	0,0009	0,0009
	кадрлық әлеует	0,0853	0,0843	0,0864	0,0886	0,0903
	техникалық әлеует	0,773	0,683	0,71	0,707	0,852
	экономикалық әлеует	0,211	0,1951	0,2435	0,2041	0,3614
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	10,109	12,431	12,7	12,642	13,105
4	Атырау облысы					
	ғылыми әлеует	0,0021	0,0024	0,0025	0,0025	0,0026
	кадрлық әлеует	0,0872	0,0892	0,0886	0,0911	0,0914
	техникалық әлеует	0,764	0,645	0,575	0,671	0,769
	экономикалық әлеует	0,5673	0,5949	0,665	0,6194	0,4677
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	9,332	9,568	11,845	14,769	15,287
5	Шығыс Қазақстан облысы					
	ғылыми әлеует	0,0023	0,0033	0,0034	0,0037	0,0036
	кадрлық әлеует	0,1127	0,1154	0,1146	0,1189	0,1211
	техникалық әлеует	0,7	0,692	0,688	0,661	0,707
	экономикалық әлеует	0,1271	0,1211	0,1336	0,158	0,1925
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	9,776	11,328	13,654	15,303	16,221
6	Жамбыл облысы					
	ғылыми әлеует	0,0008	0,0008	0,0009	0,0011	0,0011
	кадрлық әлеует	0,1461	0,1487	0,1452	0,1413	0,1499
	техникалық әлеует	0,727	0,668	0,668	0,622	0,621
	экономикалық әлеует	0,1476	0,1473	0,1329	0,1123	0,325
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	9,562	11,535	12,68	13,912	14,566
7	Шығыс Қазақстан облысы					
	ғылыми әлеует	0,0009	0,0011	0,0012	0,0009	0,001
	кадрлық әлеует	0,0808	0,0844	0,0876	0,0901	0,097
	техникалық әлеует	0,689	0,695	0,934	0,715	0,699
	экономикалық әлеует	0,2701	0,2492	0,2081	0,3015	0,7156
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	12,834	14,226	15,678	15,985	16,867
8	Қарағанды облысы					
	ғылыми әлеует	0,002	0,0019	0,002	0,0024	0,0025
	кадрлық әлеует	0,1208	0,1276	0,1258	0,1301	0,1288
	техникалық әлеует	0,695	0,715	0,667	0,656	0,71
	экономикалық әлеует	0,2089	0,2482	0,1454	0,1327	0,1435

	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	12,108	14,229	16,336	17,528	17,652
9	Қостанай облысы					
	ғылыми әлеует	0,0004	0,0004	0,0004	0,0005	0,0005
	кадрлық әлеует	0,0962	0,101	0,1011	0,1034	0,1035
	техникалық әлеует	0,625	0,642	0,653	0,908	0,975
	экономикалық әлеует	0,1721	0,1917	0,1647	0,172	0,151
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	11,313	13,766	15,443	17,809	17,881
10	Қызылорда облысы					
	ғылыми әлеует	0,0001	0,0002	0,0002	0,0003	0,0003
	кадрлық әлеует	0,15	0,1452	0,1381	0,1501	0,1467
	техникалық әлеует	0,918	0,88	0,854	0,654	0,713
	экономикалық әлеует	0,2626	0,2794	0,1826	0,206	0,2122
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	9,865	12,345	14,642	15,771	16,342
11	Маңғыстау облысы					
	ғылыми әлеует	0,0049	0,0034	0,0056	0,0107	0,0108
	кадрлық әлеует	0,1363	0,138	0,1425	0,1412	0,1388
	техникалық әлеует	0,87	0,867	0,849	0,916	0,933
	экономикалық әлеует	0,3646	0,3557	0,3867	0,3323	0,5382
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	13,237	13,562	16,468	17,551	18,312
12	Павлодар облысы					
	ғылыми әлеует	0,0009	0,0004	0,0006	0,0012	0,0014
	кадрлық әлеует	0,0676	0,0712	0,0754	0,0802	0,0816
	техникалық әлеует	0,637	0,618	0,621	0,663	0,774
	экономикалық әлеует	0,1345	0,1832	0,2596	0,2195	0,1328
	ақпараттық-компьютерлік технологиялар әлеуеті	9,765	12,332	13,687	15,298	16,304
13	Солтүстік Қазақстан облысы					
	ғылыми әлеует	0,0017	0,0018	0,002	0,0005	0,0006
	кадрлық әлеует	0,0946	0,1011	0,0973	0,1051	0,1032
14	Оңтүстік Қазақстан облысы					
	ғылыми әлеует	0,0019	0,0021	0,0022	0,0023	0,0022
	кадрлық әлеует	0,113	0,1114	0,1016	0,1123	0,1211
	техникалық әлеует	0,771	0,797	0,822	0,777	0,66
	экономикалық әлеует	0,1613	0,2016	0,1996	0,2078	0,2267
Ескерту – Статистика агенттігі мен аймақтық статистика департаменттерінің ресми статистикалық материалдарын пайдалану арқылы автор құрастырған						

Экономикалық әлеуетті (2 кесте) есептеулерде ЖІӨ ішкі шығындар үлесі пайыздық үлесті құрағандықтан, ал аймаққа шаққандағы мәні пайыздың мыңнан бір бөлігін құрайтындықтан есепті мәні аса төмен зерттеулер мен жобаларға жұмсалған ішкі шығындардың жалпы аймақтық өнімге қатысы есептеулерде есепке алынған жоқ.

Тұрғындардың жалпы санындағы ұялы байланыс абоненттерінің үлесі 1 деп алынды, өйткені ұялы байланыс операторларының ресми мәліметтеріне сай 2011 жылы Қазақстандағы ұялы байланыс тұтынушылар саны 15,7 млн. адамды құраған.

Әрі қарай, әр аймақтың инновациялық әлеуетінің интегралды көрсеткішін келесі формуламен есептейміз:

$$Pi = \sqrt[5]{Pn \cdot Pk \cdot Ptm \cdot Pe \cdot Pikt} \quad (9)$$

Есептеулердің нәтижесін 3 кестесінде келтіреміз.

3-кесте. 2007-2012 жж. Инновациялық әлеуеттің интегралды көрсеткішінің мәні

Облыс	2007 ж.	2008 ж.	2009 ж.	2010 ж.	2012 ж.
Ақмола	0,14	0,16	0,16	0,18	0,20
Ақтөбе	0,17	0,24	0,25	0,26	0,26
Алматы	0,16	0,17	0,18	0,17	0,20
Атырау облысы	0,24	0,24	0,25	0,27	0,26
Шығыс-Қазақстан	0,19	0,20	0,22	0,23	0,25
Жамбыл	0,16	0,17	0,17	0,17	0,22
Батыс -Қазақстан	0,18	0,19	0,20	0,19	0,24
Қарағанды	0,21	0,23	0,21	0,22	0,23
Қостанай	0,14	0,15	0,15	0,17	0,17
Қызылорда	0,13	0,15	0,14	0,16	0,16
Манғыстау	0,31	0,29	0,34	0,38	0,42
Павлодар	0,14	0,13	0,16	0,18	0,18
Солтүстік-Қазақстан	0,17	0,20	0,20	0,14	0,14
Оңтүстік-Қазақстан	0,19	0,22	0,22	0,23	0,23
Ескерту – Автор құрастырған					

Әр аймақ бойынша орташа салмақты нәтижені есептейміз және диаграмма құрамыз.

Диаграммадан аңғаратынымыздай Қазақстанның әр аймақтары-

ның инновациялық даму мүмкіндіктері әр түрлі. Стратегиялық экспортты-шикізаттық даму бағытына ие аймақтардың аграрлық бағыттағы немесе көне өнеркәсіптері бар аймақтармен салыстырғандағы мүмкіндіктері әлде қайда жоғары.

Қазақстанның оңтүстігінде жетекші орынға Оңтүстік Қазақстан облысы ие (облыс сонымен бірге мемлекеттің ең үздік облыстары бестігінің құрамында), демек инвестициялық-инновациялық қызметтің аймақ ішіндегі дамуына да, оңтүстіктегі аймақ аралық ынтымақтастық үшін де әлеуетті мүмкіндіктер жетерлік.

Зерттеудің осы кезеңінде инновациялық белсенділік деңгейін анықтаған дұрыс. Оның көрсеткіштеріне жататындар:

- өндірілген тауар (жұмыс, қызмет) жалпы көлеміндегі инновациялық тауарлар үлесі;
- жасалған озық өндірістік технологиялар санының экономикадағыларға қатысты саны;
- берілген патенттер мен куәліктер санының экономикадағыларға қатысты саны;
- жалпы ұйымдар көлеміндегі технологиялық инновация жасаушы ұйымдар саны.

Қазақстан аймақтарындағы инновациялық белсенділік бойынша мәліметтер келтірілген 3 кестесі пайдаланып, әр аймақтың 5 жылдағы орташа салмақты көрсеткішін есептейік.

Алынған мәліметтер 3 кестесінде берілген. Бар инновациялық әлеует пен инновациялық белсенділік күйін салыстырмалы ғылыми талдау келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

1) экономикалық ахуалы депрессивті күйдегі аймақтардың инновациялық түрлендірулерге дайындық деңгейінің жоғарылығы туралы болжам расталды;

2) аса жоғары инновациялық әлеуетке ие аймақтардағы инновациялық белсенділігі инновациялық әлеуеті төмен аймақтармен салыстырғанда анағұрлым төмен.

Осымен байланысты оңтүстікте өзінің инновациялық белсенділігі бойынша жалпы оңтүстікте ғана емес, жалпы елдегі белсенділігімен ерекшеленген Жамбыл облысын атауға болады.

Инновациялық әлеует пен инновациялық белсенділік мәндерінің айырмашылығы инновациялық дамудың резервін құрайды.

Осыған байланысты әр аймақ үшін инновациялық резервтің мәні аймақтағы макроорта мен инфрақұрылымның инновациялық өзгеруіне шұғыл жауап беруге мүмкіндік беретін оңтайлы шамаға ие болуы тиіс. Инновациялық резервтің жоғары болуы инновациялық әлеуеттің тиімсіз пайдаланылғандығын растайды. Ал инновациялық резервтің төмендігі

инновациялық ортаның пайда болуынан аймақта туындауы мүмкін қиындықтарға меңзейді.

Инновациялық әлеуетің орташа мәнін инновациялық резервтің индикативті шамасы ретінде алуға болады. Белгіленген шамаға жеткен сайын жаңа мәндер анықтау қажет. Мұнда инновациялық әлеуетті барлық құрамды көрсеткіштер бойынша қайта бағалауды жүйелі өткізу қажет.

Әсіресе техника-технологиялық әлеует сияқты көрсеткіш маңызды, себебі жаңа техника пайдалану мен технологиялық әзірлемелерді іске асыру нәтижелерін талдау және аудиттен өткізу ғылым мен техниканың дамуы мен қызмет етуінде маңызды рөл атқарады, сонымен бірге экономиканың нақты секторын құрылымдық жаңартудың қазіргі кезеңіндегі ғылыми-техникалық ілгерілеудің тиімділігін де көрсетеді.

Экономикадағы инвестициялық-инновациялық өзгерістердің нәтижесін арттыру резервтері көбінде осы үрдіс мемлекет тарапынан жалпы басқарылуымен және ғылым мен техниканың дамуымен жекелей байланысты. Экономикалық теорияда «ғылым мен техниканың дамуын басқару» ұғымына бірнеше анықтамалар беріледі [4].

Осы айтылғандар «инвестициялар – инновациялар – адам – өндіріс – нарық» сияқты кешенді жүйеге қатысты басқарудың мазмұнын инновациялық жобалауды корпоративті басқарудың, оңтайлы ұйымдастырушылық, ресурстық, техникалық және әлеуметтік-экономикалық тиімділігін қамтамасыз ету үшін ғылыми-техникалық өнімді (жұмыс, қызмет) трансферлеу мен коомерциализациялау мақсатындағы дайындау мен пайдаланудың өзара байланысты әдістерін жүзеге асыру тетігі ретінде қарастыруға болады. Осымен байланысты инвестициялық-инновациялық мақсаттарды іске асыру үшін резервтерді қарқындатудың бірқатар бағыттарын қарастырайық:

- нарықтық экономиканы, бәсеке мен тауар-ақша қатынастарын дамыту;

- жалпы аймақтық өнім құрылымындағы жинақ үлесін арттыру;

- инвестициялық іс-әрекетті мемлекеттік ынталандыру мен реттеуді күшейту;

- кәсіпорындардың экономикалық тәуелсіздігі мен жауапкершілігін арттыру;

- кәсіпорын мен инвестициялық үрдісті басқарудың ұйымдастырушылық құрылымын модернизациялау.

Өндіріске озық технологияларды енгізуді келесі шаралар қамтамасыз етеді:

- конструкторлық шешімдердің икемділігі мен ұтқырлығы

негізінде ғылыми зерттеулердің нәтижелерін өндіріске шапшаң енгізуге мүмкіндік беретін капитал сыйымдылығы аз технологиялар жасау;

– технологиялық шешім оңтайлығын негіздеудің критерийін жасау;

– өндіріске жаңа технологияны енгізудің нәтижелерін сипаттайтын факторларды есептеу және сандық анықтау әдістерін пайдалану: еңбек өнімділігі, қуаттар енгізу, инвестициялар сомасы мен капитал салымдарының көлемдері, өтелу мерзімдері, көне жабдықтарды ауыстыру қажеттігі, ғылыми зерттеулерді жалғастыру болашағы, білікті мамандарды қамту, әлеуметтік мәселелер және т.б.

Технологиялардың озық болуының экономикалық мәні келесіде, яғни оны енгізу шикізат, материалдар, электрқуаты, жанды еңбекті үнемдеуге мүмкіндік береді; өнім шығарудағы еңбек сыйымдылығы азаяды, қолмен атқарылатын еңбек саны, қосалқы уақыт азаяды және қоғамлық еңбектің экономикалық тиімділігі артады.

Бөлімде өткізілген зерттеу нәтижесінде келесі қорытынды жасай аламыз. Инвестициялық-инновациялық үрдістердің нәтижесін арттыру резервтері болатын факторлар:

– ішкі қаражаттарды іздеу есебімен инвестициялық шешімдерді іске асыру негізінде экономиканың нақты секторын инновациялық жаңарту;

– бәсекеге қабілеттіліктің төмен болу себептерін жою;

– экономикаға инвестициялар тартуға кедергі болатын факторларды жою;

– адам капиталының, әсіресе қоғамның интеллектуалды әлеуетінің «моралды және физикалық тозуын» жою, соның ішінде кадрларды қайта даярлау, өзгерту мен салауатты өмір салтын сақтау арқылы да.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сулейменов Е.З., Кульевская Ю.Г., Кулумбетова С.К., Жаркова Г.Ф. Состояние и тенденции развития научно-технического потенциала в Республике Казахстан (по материалам государственной регистрации НИОКР и защищенных диссертаций 2007 г.). // Алматы.: НЦНТИ. – 2008. – С. 71

2. Сулейменов Е.З., Васильева Н.В., Галанц Э.А. Динамика научно-технического потенциала Республики Казахстан за 2000–2007 гг. // Алматы.: НЦНТИ. – 2008. – С. 48

3. Кульевская Ю.Г. Состояние исследований в Казахстане по приоритетам научно-технологического развития. // Алматы.: НЦНТИ. – 2008. – С. 110

4. Таубаев А.А., Сералиев Х.С. Анализ и оценка инновационного потенциала региона.// Караганда: Карагандинский филиал АО «НЦНТИ». – 2008. – С. 41

К.Б. Дауылбаев, д.э.н.
г. Алматы

НАУЧНОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

АННОТАЦИЯ

Сущность региональной инвестиционно-инновационной политики следует определить как целенаправленную, научно обоснованную деятельность региональных органов власти и управления по привлечению и эффективному использованию инвестиционных ресурсов для решения проблем социально-экономического развития региона, улучшения качества жизни населения на основе достижений научно-технического прогресса.

Ключевые слова: целенаправленность и последовательность; социальная направленность; гласность

K.B. Dauilbayev,
Doctor of Economic Sciences
Almaty

SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF REGIONAL INVESTMENT INNOVATIONAL EFFECTIVENESS

SUMMARY

The nature of regional investment innovational policy should be determined as purposeful scientifically approved activity of regional authorities on attraction and effective use of investment resources in order to solve problems of social and economic regional development, to improve the quality of life of population based on the achievements of scientific technical progress.

Keywords: purposefulness and consistency, social orientation, publicity

Жазылбек Л.И.,
доцент Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ВАЛЮТА-ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНДАҒЫ ҚР МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТЫНЫҢ РӨЛІ

Түйін

Мақалада ҚР сыртқы саяси, қаржылық, экономикалық тұрақтылығының негізі болып халықаралық валюталық қатынастарын реттеу мәселесінің маңыздылығы айқындалған. Қазақстандағы валюталық реттеу мен бақылаудың міндеттері мен бағыттарына айрықша назар аударылған.

Түйін сөздер: валюталық саясат, валюта бағамы, валюталық бақылау, ақша-несие саясаты, экономикалық өсу

Жаһандану заманында әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кез-келген мемлекет сыртқы саяси, қаржылық, экономикалық тұрақтылықты қалыптастырып, халықтың әлеуметтік деңгейінің жаңғыруына қол жеткізуде халықаралық валюталық қатынастарды реттеу негізгі мәселе болып табылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында мемлекеттің макроэкономикалық саясаты жаңғыртылып, сыртқы және ішкі саясаттың негізгі бағыттары ретінде ақша-несие саясаты, қаржы нарығы және ұлттық валютаның айырбас бағамының тұрақтылығының орнауы экономикалық серпінді дамудың негізгі бағыттардың бірі ретінде көрсеткен [1]. Сондықтан да, валюта-қаржы жүйесінің дамуы және олардың реттелуі, мемлекеттің ұтымды саясат ұстануды зерттеу қазіргі таңда маңызды.

Қазақстан экономикасын әлемдік экономикамен байланыстыратын негізгі буын – валюта саясаты мен ұлттық ақша бірлігінің валюталық бағамындағы өзгерісі. Қазақстан Республикасы халықаралық сауда саласында және ел ішіндегі макроэкономикалық жағдайға бейімделумен халықаралық экономикалық айырбас барысында өзгерістер мәселелеріне жиі кезігеді. Қазақстандағы нарықтық реформалардың ерекшелігі болып валюталық саясат мәселесі, негізінен валюталық қатынастарға

тәуелділік, яғни ұлттық валюта бағамын қалыптастыру және оның әлемдік валюталық нарықта тұрақты қызмет атқаруы басты мәселе.

Бүгінгі күні Қазақстанда валюталық реттеудің мәні тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу және елдің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мемлекеттің саясатының ықпалды болып табылады. Тиісінше, валюталық реттеудің міндеттері мыналар болып табылады: елде валюталық құндылықтар айналысы тәртібін белгілеу, елде дүниежүзілік экономикаға одан әрі шоғырландыру үшін жағдайлар жасау және валюталық операциялар және капитал ағындары бойынша ақпараттық базаны қамтамасыз ету.

Валюта бағамын реттеу экономиканың даму деңгейіне тікелей әсер етеді. Валюталық реттеу дисконттық, девиздік, валюталық қор диверсификациясы, валютаның айналымдылығын реттеу, девальвация, ревальвация, валюта бағамын реттеу саясаттары арқылы іске асырылады. Валюталық шектеу және валютаның айналым қабілеттілігінің дәрежесін қадағалау валюталық реттеудің әкімшілік әдісі болып табылады. Сонымен қатар, экономиканың жағдайын сипаттайтын көрсеткіштердің бірі – валюта бағамы, валюта саясаты. Валютаның айырбас бағамы саясаты – валюталарды сатып алу қабілетін қамтамасыз ету және ішкі валюта нарығында валюталық алып – сатушылық (саудагерлік) операциялардың белсенді дамуына жол бермеу шаларын ескере отырып құралады. Бұл саясаттың мақсаты – барлық басқа қаржылық нарықтардың дұрыс қызмет етуі мен теңгені нығайтуға жағдай жасау [2].

Нарықтағы шет елдермен қарым-қатынасты жақсарту, одан әрі дамыту барысында валюта бағамы, оның тұрақтылығы, айналысқа түсу қабілеті көптеген мәселерді шешіп, біразын жеңілдетеді. Сол себептен валюта бағамын реттеу елдің халықаралық саудада алатын орнын, даму қарқынын айғақтайтын бірден-бір шама болып табылады.

Мемлекет валюталық реттеу, яғни валюта бағамын реттеуі арқылы өзге мемлекеттермен импорттық және экспорттық операцияларын реттеуге мүмкіндік алады. Егер Қазақстан өзінің экспорт көлемін жоғарлатқысы келсе, онда валюта бағамын басқа елдерден салыстырмалы түрде төмендетуге тырысады. Сонда еліміз валютасы басқа елдерге қарағанда арзан болады, сәйкесінше, мемлекет валютасындағы өнім бағасы да төмен. Ал бұл Қазақстанның экспорттық өнімдерінің бағасын түсіреді, яғни экспорт көлемі көтеріледі. Импорттық операцияларды реттеу де осы механизммен жүреді.

ҚР валюта нарығының мемлекеттік реттеуі «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 маусымдағы № 57 Заңына сәйкес жүргізіледі. Занда

Қазақстан Республикасында валюталық реттеудің негізгі органы ҚРҰлттық Банкі болып табылады. Ал, валюталық бақылау органы болып Ұлттық банк және Қазақстан Республикасы Үкіметі саналады. Бақылау агенттері болып заң бойынша валюталық бақылау қызметін жүргізетін ұйымдар, атап айтқанда, валюталық операциялар жүргізілетін өкілетті банктер есептеледі.

Валюталық бақылау органдары мен агенттері өз құзыреті шегінде резиденттер мен резидент еместердің Қазақстан Республикасында жүргізетін валюталық операцияларына осы операциялардың Қазақстан Республикасының заңнамасына, лицензиялардың шарттарына, тіркеу және хабарлама талаптарына сәйкес келуі бөлігінде бақылауды жүзеге асыруға міндетті [3].

Бағамдық саясатты жүргізген кезде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі тұрақты түрде өзгеріп тұратын әлемдік конъюнктура жағдайларында отандық өндірістің бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсер етуі мүмкін ұлттық валюта нақты бағамының айтарлықтай ауытқуларына жол бермейді. Экономикалық жағдайға байланысты Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі теңге бағамының икемділігін арттыру мақсатында өзінің валюта нарығына қатысуын одан әрі төмендетуге ұмтылатын болады. Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселесінің де Қазақстан Республикасы ақша-несие саясатының негізгі міндеттеріне кіруіне орай, Ұлттық Банк осы бағытта барлық қажетті шараларды қолданатын болады. Қаржы секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық Банк осы нарықтың бүкіл сегменттеріне мониторинг және ағымдағы жай-күйін бағалауды жүргізеді. Қандай да болмасын шараларды қолдану жедел жүзеге асырылады.

Валюталық бақылау негізінен мына бағытта жүргізіледі:

- жүргізілетін валюталық операциялардың заңға сәйкестігін анықтау және оған қажетті лицензиялар мен рұқсаттың болуы;
- резиденттердің мемлекет алдындағы шетел валютасы мен міндеттемелерін орындауын тексеру; сондай-ақ Қазақстан Республикасының ішкі валюта нарығында шетел валютасын сату міндеттемелерінің орындалуын тексеру;
- шетел валютасымен жүргізілген төлемдердің дәлелдігі, валюта операциялар бойынша есеп пен есептесудің толықтығы және объективтілігі тексеріліп, сонымен бірге резиденттер еместердің теңгемен жүргізілген операциялары бойынша бақылау жүргізіледі.

Сөйтіп, валюта қатынастары халықаралық экономикалық, саяси және мәдени қатынастарға қызмет етіп, ол мемлекеттің төлем балансында көрініс табады.

Теңге бағамының ауытқуына бірнеше факторлар әсер етеді. Елдің экспорттық операциялары ұлттық валюта бағамына ықпал ететін басты факторлардың бірі болып саналады. Қазіргі сәтте сауда балансында үлкен профицит байқалуда. Қазақстан ақша түрінде импорттағанға қарағанда көбірек экспорттайды. Сондықтан экспорттық түсім теңгенің бағамына ықпал ететін қозғаушы күштердің б ірі болып табылады. Еліміздің экспорт негізін қуат көздері: мұнай, газ, газ конденсаты, металдар құрайды. Осылардың бағалары валюта нарығында баға белгілейтін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Сонымен бірге, ұлттық валюта бағамына әсер ететін келесі нәрсе – бұл үкімет жоспарлаған бағам. Қазіргі сәтте, ұлттық валюта бағамы құнсыздануға ықпал етуші құралдардың бірі болып саналады. Үкіметте екі қарама-қарсы міндет бар. Біріншісі – инфляция деңгейін бақылау, оның жүзеге асыратын бірден-бір құрал – теңге бағамының өспеуі болып табылады. Екіншісі – отандық өндіруші лерді қолдау. Себебі, теңге бағамының өсуінен негізінен отандық өндірушілер зардап шегеді. Теңгенің өсуі отандық тауарлардың өзіндік құнының жоғары болуына әсер етеді. Ал бұл өз кезегінде тауарлардың бәсекеге қабілетсіздігіне әкеліп соғады. Сондай-ақ, елеулі факторлардың бірі – экономиканың жоғары долларлануына байланысты банктер мен қаржы институттарының сырттан доллармен қарыз алуы. Бұл қаражаттар көлемі теңгеге айырбасталады. Яғни экономикада бос доллар саны ұлғаяды. Нәтижесінде доллар ұсынысы көбейеді де, доллар құны азаяды.

Ұлттық банк тіркелген валюта бағамын орната отырып, алдын ала белгіленген бағам бойынша ұлттық валютаны сатуды немесе сатып алады өзіне міндеттейді. Бұл жағдайда ішкі тепе-теңдікті қалыптастыруға бағытталған макроэкономикалық саясат шаралары әдетте, төлем балансының оң немесе теріс сальдосының туындауына алып келеді. Төлем балансының теріс сальдосы кезінде ҰБ ұлттық валютаның құнсыздануын болдырмау үшін, валюта нарығында шетел валютасын сатады және ұлттық валютаны сатып ала бастайды, яғни валюталық интервенциялар жүргізеді. Бұл валюта резервтерінің және ақша базасы көлемінің қысқаруына алып келеді. Бұл жағдайда ынталандырушы бюджет-салық саясатының салдарлары қарастырылады (мысалы, мемлекеттік шығындарды арттыру немесе салықтарды төмендету). Нәтижесінде табыс өседі және бір уақытта пайыз мөлшерлемесі де артады. Табыстың өсуі ақшаға деген сұранысты арттырады, ал пайыздың жоғары болуы ел ішіне шетел капиталының ағылуын ынталандырады, ол болса жалпы алғанда төлем балансының оң сальдосын қалыптастырады.

Құбылмалы (қалқымалы) валюта бағамы кезінде ҰБ валюта нарығына араласпай-ақ, ұлттық валютаның айырбас бағамына (сәйкесінше, таза экспорт көлеміне де) төлем балансы тұрақтанғанша дейін өзгеруіне мүмкіндік бере алады. Мұндай бағам кезінде ҰБ-тің валюталық резервтері мен ақша базасы шамалары өзгермейді. Яғни, елде еркін құбылмалы айырбас бағамы қолданылса, онда төлем балансының түзетілуі мемлекеттің араласуынсыз автоматты түрде қамтамасыз етіледі.

Құбылмалы валюта бағамы кезінде төлем балансының тапшылығын жою үшін ұлттық валютаның бағамы төмендеуі тиіс. ҰБ валюта нарығының қызметіне араласпай-ақ, айырбас бағамының еркін құбылуына мүмкіндік береді, соның салдарынан валютаның құнсыздануы таза экспорттың өсуін ынталандырады, және сәйкесінше, жиынтық сұраныс пен ұлттық табыс ұлғаяды. Табыстың өсуі ақшаға деген сұранысты арттырып пайыз мөлшерлемесін өсіреді.

Сонымен, мемлекеттің ашық экономикадағы макроэкономикалық саясатының тиімділігін арттырудағы мәселелерді шешу сол саясат құралдарының сәйкес үйлесімділіктерін қажет етеді.

Қандай да бір мемлекет валюта бағамының тәртібін таңдай отырып, бір уақытта ішкі макроэкономикалық реттеудің құралдарын да анықтап алуы тиіс. Және керісінше, ішкі макроэкономикалық саясаттың басымды мақсаттарын (экономикалық өсу, инфляциямен күрес, әлеуметтік көмек шараларын күшейту және т.б.) анықтай отырып, қолданыстағы кез-келген сыртқы макроэкономикалық саясаттың дәл осы мақсаттардың орындалуына кепілдік бере алмайтынын да ескерген жөн.

Құбылмалы валюта бағамы жағдайында валюта тапшылығы автоматты түрде жойылады. Ал тұрақты валюта бағамы жағдайында бұл проблеманы мемлекет шешуі керек. Тіркелген валюта бағамы кезінде ашық экономикаға деген ынталандырушы ақша-несие саясатының нәтижесі тиімсіз болып қалады, өйткені ақша массасының өзгеруі валюта нарығындағы қажетті интервенциялар арқылы тұрақтанып отырады. Сонымен қатар, құбылмалы валюта бағамы кезінде ынталандырушы бюджет-салық саясатының нәтижесі тиімсіз, себебі мемлекеттік шығындардың артуы салдарынан таза экспорт қысқарып ұлттық табыс өзгермейді.

Валюта тапшылығын жою төмендегідей әдістермен жасалу қажет:

– Резервтерді қолдану. Бұл ең жеңіл тәсіл. өйткені мемлекет иелігіндегі валюта қоры бағам ауытқулары байқалған кезде қолданылады. Бәрақ бұл әдістің кемшілігі егер теріс сальдо ұзақ уақыт байқалатын болса, онда бұл саясаттан бас тарту керек болады.

– Сауда саясаты. Бұл мемлекеттің бағамды бір қалыпта ұстау мақсатында импортты шектеп, экспортты ынталандыру саясаты. Импортты квота, қосымша кеден салығын салу арқылы шектейді. Алайда мұндай жасанды шектеулер экономиканың дамуына кері әсерін тигізуі мүмкін.

– Валюталық бақылау. Мемлекет шетке тауар шығарушыларға шетел валютасын тапсыруға міндеттейді. Жиналған валютаны шетелден тауар әкелушілерге бөліп береді. Сөйтіп импорт пен экспортты теңестіреді. Бұл әдістің кемшіліктері: сауданың бұзылуы, алалаушылық, таңдаудың шектелуі, кара базар.

– Ішкі макроэкономикалық реттеулер. Салық және ақша саясаттарының жүргізу арқылы шетел валютасына сұранысты шектейді [4].

Макроэкономикалық тұрақтылық үйлестірілген ақша-несие пен салық-бюджеттік саясат және инфляция деңгейін жоспарланған 6-8% дәлізінде ұстау есебінен қамтамасыз етіледі.

Қазақстан Республикасы ақша-несие саясатының негізгі мақсаты бағалардың тұрақтылығын қамтамасыз ету, яғни қалыптасып жатқан макроэкономикалық алғышарттарға барабар жылдық инфляцияның төмен деңгейін ұстап тұру болып табылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу елдегі экономикалық өсу үшін қажетті жағдайларды жасауға, инвестициялық нарықты дамытуға, банк секторының несиелік белсенділігін ынталандыруға ықпал ететін болады.

Бұдан басқа, Ұлттық Банктің міндеттеріне қаржы жүйесінің, ұлттық валютаның айырбастау бағамының тұрақтылығын және елдің төлем балансының тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу кіреді.

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасының ақша-несие саясатын жүргізген кезде экономикадағы ақша ұсынысын икемді реттеу жөніндегі шараларды қолданады. Ақша нарығында қысқамерзімді өтімділіктің тапшылығы туындаған жағдайда, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі өтімділікті беру бойынша операциялардың көлемдерін ұлғайтатын болады. Ақша нарығында қысқамерзімді өтімділіктің артық саны жинақталған кезде ақша нарығында Ұлттық Банктің негізгі құралдарын пайдалану – қысқа мерзімді ноттарды шығару, екінші деңгейдегі банктердің депозиттерін тарту арқылы айықтыру операциялары жүргізілетін болады.

Ресми қайта қаржыландыру ставкасын қоса алғанда, Ұлттық Банктің операциялары бойынша ставкаларды реттеу ақша нарығындағы ахуалға және инфляция деңгейіне байланысты жүргізіледі.

Осылайша, экономикадағы ақша ұсынысының көлемі экономиканың өсуіне сәйкес келетін деңгейде сақталады. Ұлттық Банк ақша-несие саясатын жүргізген кезде қаржы нарығының тұрақты жұмыс істеуі

және дамуын қамтамасыз ету мақсатында ондағы ахуалды зерделейтін болады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің валюталық саясаты қазақстандық экономиканың ішкі және сыртқы бәсекеге қабілеттілігі арасындағы теңгерімді ұстап тұруға бағытталатын болады. Бағамдық саясатты жүргізген кезде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі тұрақты түрде өзгеріп тұратын әлемдік конъюнктура жағдайларында отандық өндірістің бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсер етуі мүмкін ұлттық валюта нақты бағамының айтарлықтай ауытқуларына жол бермейді.

Сонымен бірге бағамдық саясат ішкі экономиканың дамуына негіз жасай отырып, әлемдік бағалардың өзгерістеріне, сыртқы сауда жағдайларына барабар әсер етеді. Жаңа технологияларды, жабдықты пайдалану, еңбек сапасын арттыру сияқты факторлармен қатар бұл саясатты қатаң ұстау мемлекетке үдемелі даму жолына шығуға мүмкіндік береді.

Экономикалық жағдайға байланысты Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі теңге бағамының икемділігін арттыру мақсатында өзінің валюта нарығына қатысуын одан әрі төмендетуге ұмтылатын болады.

Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселесінің де Қазақстан Республикасы ақша-несие саясатының негізгі міндеттеріне кіруіне орай, Ұлттық Банк осы бағытта барлық қажетті шараларды қолданатын болады. Қаржы секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында Ұлттық Банк осы нарықтың бүкіл сегменттеріне мониторинг және ағымдағы жай-күйін бағалауды жүргізетін болады. Қандай да болмасын шараларды қолдану жедел жүзеге асырылады.

Бұдан басқа, қажет болған жағдайда, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі банктердің қысқа мерзімді өтімділігін қолдау үшін қайта қаржыландыру заемдарын беретін болады. Бұл операциялардың мерзімдері 1 жылдан аспайды.

Тұтастай алғанда, ақша-несие және валюталық саясаттың қандай да болмасын шараларын қолдану Бірыңғай экономикалық кеңістіктің жұмыс істеуі шеңберінде орын алып жатқан интеграциялық үдерістерді ескере отырып жүзеге асырылатын болады.

2013-2017 жылдары Қазақстанның экономикасы жинақталған жүйелік тәуекелдердің өсуі және әлемдік экономикада рецессия үрдістерінің қайталану мүмкіндігі бар шарттарда дамиды. Алдыңғы 2007-2008 жылдардағы дағдарыс ұлттық табыстарды секторлар арасында біркелкі емес бөлуге негізделген отандық экономиканың дамуында бар теңгерімсіздіктерді көрсетті. Қаржы секторын тұрақтандыру бойынша жүйелі шараларды қабылдау дағдарысқа дейінгі экономиканың

құрылымдық үйлесімдерін қалпына келтіруге және несие иінінің өсуін шектеу арқылы оның теңгерімділігін жақсартуға мүмкіндік берді.

Тұтырудың қысқаруымен ілесетін әлемдік экономикадағы дағдарыс құбылыстарының қайталану мүмкіндігі қазақстандық тауарларға сыртқы сұраныстың қысқаруы салдарынан әлеуетті серпіндерден төмен болатын отандық экономиканың өсуінің бәсеңдеуіне әкеліп соқтырады. 2013-2017 жылдары экономиканың өсуі негізінен жеке меншік және мемлекеттік қаржы есебінен индустриялық және инфрақұрылымдық жобаларға өсіп жатқан инвестицияларға бағдарланумен бірге ішкі сұранысқа сүйенеді.

Қорыта айтқанда 2013-2017 жылдары экономиканың өсуі шамамен анағұрлым теңгерімделген және несиелік белсенділікпен қуатталған, сұраныс тарапынан шокты жерлерді болдырмайтын салалардың өндірістегі өсу қарқынының ішкі келісушілігіне бағыттталатын болады деп күтілуде.

2013-2017 жылдары экономиканың өсуі 6,0-дан 7,6%-ға дейін болады деп бағалануда. 2013-2017 жылдары ЖІӨ өсуінің негізгі көзі 2013-2014 жылдары орташа 6,5% қарқынмен, одан кейінгі жылдары – 6,8%-бен өсетін, өсіп келе жатқан ішкі сұраныс болады.

Қолдану бойынша ЖІӨ құрылымы болжанатын кезеңде елеулі өзгерістерге ұшырамайды. Ішкі сұраныстың өсуі, бірінші кезекте 2013-2017 жылдары шамамен орташа 6,5% құрайтын үй шаруашылықтары тұтынуының тұрақты өсуімен анықталады. Белгіленген кезеңде үй шаруашылығы тұтынуының ЖІӨ өсіміне үлесі орташа 47% деңгейінде болады.

Ірі индустриялық және инфрақұрылымдық жобаларды және индустрияландырудың мемлекеттік бағдарламасы аясындағы жобаларды іске асыруға бағытталатын инвестицияның едәуір көлемдері ішкі сұраныс серпініне инвестициялардың үлесін арттыруға мүмкіндік береді. 2013-2017 жылдары жалпы жинақтың орташа жылдық өсу қарқыны 7,4% шегінде болады деп күтілуде, бұл ретте инвестициялардың басым бағыттары экономиканың шикізат емес секторлары болады.

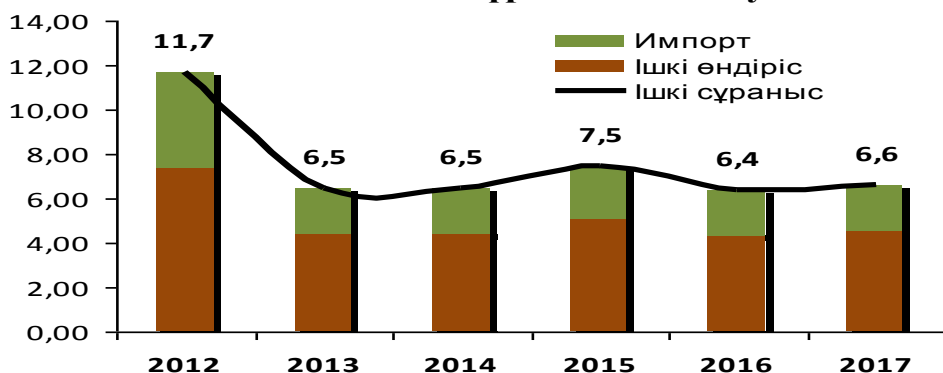
Өткен жылдармен салыстырғанда экспорттың ұлғаю қарқыны 2013-2014 жылдары азаяды және тиісінше 5,8% және 6,1% деңгейінде болады деп болжануда. 2013-2014 жылдары өсім қарқынының бәсеңдеуі шамамен тауарлық экспорттың 2/3 құрайтын сыртқы нарықтағы мұнай мен металдарға сұраныстың азаюымен байланысты болады. ЕО, Қытай және Таяу Шығыс елдерінде сұраныстың төмендеуі бүкіләлемдік өсудің бәсеңдеу үрдісімен және жекелеген елдерге тән тәуекелдермен түсіндіріледі. Қашаған кен орнын игерудің басталуы және индустрияландыру бағдарламасы бойынша құрылып жатқан өндірістің шикізат емес тауарлық экспортты көбейтуінің нәтижесінде 2015 жылдан бастап 2017 жылға дейін экспорт өсімінің қарқыны орташа 7,2%-ға дейін өседі және таза экспорттың ЖІӨ-ге оң үлесі артады деп күтілуде.

2-кесте. Экспорттың ұлғаю қарқыны

	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.
ЖІӨ	6,0	6,1	7,6	6,6	6,9
Ішкі сұраныс	6,5	6,5	7,5	6,4	6,6
Импорт	7,4	7,2	7,8	6,3	6,0
Ішкі өндіріс	6,5	6,5	7,5	6,4	6,6
Сыртқы сұраныс (экспорт)	5,8	6,1	7,9	6,7	7,0
Ішкі сұраныс өсімінің (төмендеуінің) орнын толтыру көздерінің құрылымы*, %:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Импорт, %	32,9	32,4	33,0	31,0	31,5
Ішкі өндіріс, %	67,1	67,6	67,0	69,0	68,5
* тиісті кезеңдегі бағалармен					

Болжанатын кезеңдегі импорт көлемі нақты көріністе орташа 6,9% қарқынмен өседі. Импорттың айтарлықтай едәуір қарқынмен өсуі экономиканы үдемелі жаңғырту бойынша мемлекеттік бағдарлама шеңберінде инвестициялық тауарлар мен аралық тұтыну тауарларына айтарлықтай жоғары сұраныс болады деп болжануына негізделеді. Бұдан басқа, 2013-2017 жылдары серпінді дамитын ішкі сұранысты қанағаттандыру тұтыну өнімдері импортының айтарлықтай жақсы өсуімен түйіндес.

Ішкі сұранысты жабу

Отандық тауар өндірушілердің өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін белгілі уақыт лагының қажеттілігінен 2013-2017 жылдары импорттың орнын басу үдерісі баяу жүреді. Егер 2013 жылы ішкі сұраныстың 67,1% отандық өндіріспен қанағаттандырылса, 2017 жылға қарай қанағаттандыру деңгейі 68,5%-ға дейін ұлғаяды [5].

«Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі» туралы Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес Ұлттық Банктің мақсаты Қазақстан Республикасындағы баға тұрақтылығын қамтамасыз ету болды. Айыр-бас бағамының ел экономикасы үшін маңыздылығын ескере отырып, соңғы жылдары Ұлттық Банктің валюталық саясаты оның деңгейінің 145-155 АҚШ доллары көлемінде сақталынуына бағытталған еді. Бұл экономикалық және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік берген. 2013 жылы Қазақстанның ІЖӨ 6%-ға артып, инфляция 4,8%-ға кеміп, тарихи тұрғыда ең төмен көрсеткішті көрсеткен. Бұған қоса Қазақстан экономикасының ғаламдық экономикамен тығыз байланысты екенін ескерген жөн, Ұлттық Банк әлемдік қаржы және тауар нарықтеріндегі жағдайды қаперден шығара алмайды.

Біріншіден, жетекші дамушы елдердегі, оның ішінде БРИКС елдеріндегі жағдай. АҚШ-тағы «сапалық жұмсару» бағдарламасына сәйкес, қаржы дамушы елдерден дамыған елдерге ағылады, бұл осы елдердің валютасына қысым жасаумен жалғасты. Әлемдік экономиканың кейінгі дамуындағы белгісіздіктің әсерінен әлемдік қаржы және тауар нарықтарының өзгерістер артты.

Екіншіден, Ресей рубльінің курсына қатысты белгісіздік орын алып отыр. РФ Орталық банкінің Ресей рубльін еркін айналымға жіберуінен соң 2013 жылы ол АҚШ долларына деген курсы бойынша 7,1%-ға әлсіреді. Ағымдағы жылдың қаңтар айында Ресей рубльінің әлсіреуі жалғасты.

Үшіншіден, бұл ҚР төлем балансының жағдайы. Ағымдағы

операциялардың жағымды болуына қарамастан, пайдаланылатын тауарлардың импорты есебінен импорт өсуде.

Төртіншіден, спекулятивті операциялардың өсуінің әсерінен Қазақстан Республикасы экономикасында девальвациялық куту процесі жоғарылады. Спекулятивті ажиотаж бен айырбас курсының өзгерістерін алдын алу үшін Ұлттық банкке валюталық нарыққа жиі енуге тура келеді.

Бесіншіден, болашақта инфляцияны 3-4%-ға төмендету үшін Ұлттық Банк инфляциялық шектеуге өтуді жоспарлап отыр, ол дегеніміз – айырбас курсының қатаң қадағалауынан бас тарту.

Сонымен, теңгенің айырбас курсының сыртқы бәсекеге қабілеттілігін орнына келтіру, ҚР экономикасы сыртқы сауда балансын және отандық тауарөндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау – Ұлттық Банк валюталық саясатына өзгерістер енгізуді қажет етеді.

ҚР Ұлттық Банкі 2014 жылдың 11-ақпанынан бастап теңгенің бұрынғы деңгейін сақтап тұрудан, валюталық интервенциялардың көлемін азайтудан, теңгенің айырбас курсын құру процесіне араласудан бас тарту туралы шешім қабылдаған. Ұлттық банк теңге курсының жаңа бағамы 185 АҚШ доллары төңірегінде болады деп есептейді. Теңге курсының ұзақмерзімдік тренді, Ұлттық Банк бұған дейін хабарлағандай, фундаменталды ішкі және сыртқы макроэкономикалық факторларға қатысты болады. Осымен бірге, бұл қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша жүргізілетін валюталық интервенциялардан бас тарту деген сөз емес.

Қаржы нарығы мен экономикада дестабилизацияны болдырмау және шапшаң өзгерістерді және айырбас курсындағы қысқамерзімдік өзгерістерді жұмсарту мақсатындағы Ұлттық банк саясаты жалғасады. Ал теңгенің айырбас курсындағы ұзақмерзімдік тренд макроэкономикалық жағдайларға сай түзіледі. Ұлттық Банктің есептеуінше осы бағамнан соң спекулятивтік девальвациялық күтудің потенциалы азаяды. Кейіннен айырбас курсындағы өзгерістер бойынша валютаның күшеюі де, әлсіреуі де болуы мүмкін, бұл әлемдік экономикадағы жағдайға байланысты болмақ. Ұлттық Банк қазіргі валюталық операциялар режиміне ешқандай тосқауыл қоймақ емес. 2014 жылдың 11 ақпанынан бастап Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі айырбас пункттеріндегі шетел валютасын теңгеге сату-сатып алу бойынша мынадай дәлізді енгізеді:

- АҚШ долларына – 2 теңге;
- Евроға – 3 теңге.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1567 қаулысымен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің

мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттары (бұдан әрі – тиісінше қаулы және стандарттар) бекітілді.

Стандарттар «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы» 2013 жылғы 15 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңы 6-бабының 3) тармақшасына сәйкес әзірленді. Қаулыны қабылдау теріс әлеуметтік-экономикалық және/немесе құқықтық салдарларға әкеп соқтырмайды. Қаулының нақты мақсаты стандарттарды бекіту болып табылады. Қаулыны қабылдаудың болжамды тиімділігі – әрбір мемлекеттік көрсетілетін қызмет бойынша стандарттарды бекіту жолымен Ұлттық Банктің қандай да болмасын мемлекеттік көрсетілетін қызметтерін алуға байланысты рәсімдерді көрсетілетін қызметті алушыларға жеңілдетуді білдіреді, себебі стандарттар Ұлттық Банктің мемлекеттік көрсетілетін қызметтері бойынша барлық қажетті ақпаратты қамтиды [6].

Ұлттық Банк төлем жүйесінің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Ұлттық Банк банктерге қажетті қысқамерзімдік қаржыны алдын ала бекітілген кепіл бойынша бере беруін жалғастырады. Ұлттық Банк және банктер тарапынан айырбас пункттері тиісті шетел валютасымен қамтамасыз етіледі. Екінші деңгейдегі банктердің аймақтардағы филиалдары қажетті деңгейдегі шетел валютасына ие. Айырбас курсына өзгерістердің нәтижесінде Қазақстан Республикасы экспорттық және экономиканың импорт алмастыру салаларында жұмыс істейтін отандық кәсіпкерлер мен тауарлардың бәсекегеқабілетті жағдайлары жақсарыды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. www.strategy2050.kz
2. ҚР Ұлттық Банкінің ресми сайты www.nationalbank.kz
3. Ғабдулин Т.Ғ. Кәсіпорындағы бухгалтерлік есеп // Өңделіп және толықтырылып 3-басылым. Алматы: Қазақстан – аудит орталығы. – 2002. – 656 б.
4. «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 маусымдағы № 57 Заңы ҚР Парламентінің Жаршысы, 2005 ж., № 11, 38-құжат // «Егемен Қазақстан» 2005 жылғы 17 маусым № 135
5. 2013-2017 жылдарға арналған әлеуметтік-экономикалық дамудың болжамы
6. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1567 қаулысымен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттары.

Л.И. Жазылбек,
доцент КазНПУ им. Абая
г. Алматы

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РК В РАЗВИТИИ
МИРОВОЙ ВАЛЮТНО-ФИНАНСОВОЙ
СИСТЕМЫ**

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются проблемы регулирования международных валютных отношений как основы стабильности внешней, финансовой и экономической политики РК. Особое внимание уделено основным направлениям и задачам валютного регулирования и контроля в Казахстане.

Ключевые слова: валютная политика, валютный курс, денежно-кредитная политика, экономический рост

L.I. Zhazyzbek,
Docent of KazNPU named after Abay
Almaty

**ROLE OF STATE POLICY OF THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE WORLD
CURRENCY FINANCIAL SYSTEM**

SUMMARY

The article considers the problems of regulation of international currency relations as a basis of stability of external, financial and economic policy of Kazakhstan. A special attention is paid to the main directions and problems of currency regulation and control in Kazakhstan.

Keywords: currency policy, exchange rate, monetary credit policy, economic growth

Т.Н. Иванюк, к.э.н., профессор, **В.А. Арышев**, к.э.н., профессор
Университет «Туран»,
г. Алматы

ОСНОВЫ АНАЛИЗА БИЗНЕС-СРЕДЫ

Аннотация

Анализ бизнеса должен быть направлен, прежде всего, на изучение его внешней среды и затем дополняться исследованием внутренней среды бизнеса. Это позволит выявить реальные возможности развития бизнеса в перспективе.

Ключевые слова: бизнес-среда, анализ бизнес-среды, внешняя среда бизнеса, анализ внешней среды бизнеса, внутренняя среда бизнеса, анализ внутренней среды бизнеса

Предпринимательская деятельность осуществляется в определенных условиях, формирующих так называемую бизнес-среду предприятия. Именно бизнес-среда является источником риска для функционирующего предприятия. Эффективность бизнеса зависит от того, насколько полно учтены особенности его внешнего окружения и насколько реально оценены его внутренние возможности.

Определяя цели и задачи развития бизнеса в перспективе, необходимо прежде всего изучить состояние и перспективы как внешней, так и внутренней среды этого бизнеса. Для этих целей проводятся аналитические исследования бизнес-среды.

Аналитические исследования бизнес-среды включают два основных направления: анализ внешней среды и анализ внутренней среды бизнеса [1]. Каждое из этих направлений представляет собой глубокий самостоятельный процесс аналитического исследования, имеет свои цели, задачи и методы.

Основная цель исследования внешней среды состоит, с одной стороны, в выявлении максимального бизнес-успеха, на который может рассчитывать фирма в перспективе и, с другой стороны, в определении тех осложнений, которые возникнут в случае, если бизнес не сможет противостоять отрицательным воздействиям со стороны внешнего окружения.

Анализ внешней среды бизнеса включает изучение его макроокружения, а также непосредственного окружения бизнеса [2]. Рассматривая макроокружение бизнеса, следует изучить такие основные

факторы, как экономические, политические, правовые, социальные и технологические факторы.

Известно, что важнейшим условием деловой активности фирмы является ее доступ к ресурсам. В связи с этим изучение процесса формирования и распределения ресурсов является важнейшим экономическим фактором макроокружения бизнеса. Для изучения экономических факторов можно использовать систему показателей, включающую валовой национальный продукт, темпы инфляции, уровень безработицы, производительность труда, показатель фискальной политики и др.

При этом необходимо учитывать такие факторы, как общий уровень экономического развития, климатические условия, добыча сырьевых ресурсов, средний уровень заработной платы, уровень развития конкурентных отношений.

Все эти показатели и факторы имеют большое значение для проведения перспективного анализа, прежде всего, в целях выявления не только возможностей ведения и расширения бизнеса, но также потенциальных угроз для его развития в перспективе. При этом следует учитывать, что на практике влияние положительных факторов может быть нейтрализовано влиянием отрицательных факторов. Кроме того, не редко одни и те же факторы могут одновременно являться как позитивными, так и негативными. Так, например, снижение стоимости рабочей силы положительно скажется на динамике производственных затрат, но может отрицательно повлиять на качество труда и кадровую политику фирмы.

Наряду с экономическими факторами макроокружения бизнеса огромное значение имеет изучение политических факторов. Различные политические партии проводят в жизнь свои программы. Правительство, используя определенный уровень доверия, вырабатывает конкретные решения в отношении к различным отраслям экономики страны. В органах государственной власти формируются определенные группы лоббирования тех или иных интересов. Принятие новых законов и правовых норм регулирует экономические процессы.

В основе политических факторов лежит борьба за власть. А власть, как известно, регламентирует обращение денег, включая и определение размера отчуждения денег у бизнеса на государственные нужды. Это следует рассматривать как источник возможностей и угроз для функционирования фирмы.

Большое внимание при проведении анализа макроокружения бизнеса должно уделяться социальным факторам, в числе которых демографическая структура общества, рост населения, уровень образованности рабочей силы и др. При этом следует учитывать то, что

влияние социальных факторов может вызвать весьма существенные изменения окружения бизнеса. Под их воздействием происходит формирование потребительского спроса и у фирмы появляется возможность реализовать свою продукцию.

Наиболее мощным фактором внешней среды бизнеса является развитие науки и техники. Такой фактор называют технологическим и связан он с научно-техническим прогрессом. Любое современное производство вынуждено решать проблемы усовершенствования изготавливаемой продукции, выпуска новой продукции, а также внедрения новых технологий.

Инновационное развитие, с одной стороны, открывает огромные возможности для фирмы, с другой стороны, несет в себе не меньшие угрозы для бизнеса. Как правило, технический потенциал коренных изменений создается за пределами отрасли, в рамках которой функционирует бизнес. Именно поэтому очень важно не пропустить открывающиеся перспективы развития. И если опоздать с модернизацией, то бизнес теряет свою нишу на рынке. Последствия могут быть крайне негативные, вплоть до банкротства.

Если фирма-производитель вкладывает капитал в инновационные проекты, приобретает научно-технические разработки, выполняемые в высокотехнологичных областях, то у нее неизбежно появляются возможности обновления продукции и технологии ее изготовления. А это может привести к кардинальным изменениям традиционных рынков отдельных видов продукции. Именно это произошло с появлением компьютеров, вытеснивших механические счетные машины, или же сотовых телефонов, сменивших систему пейджеров.

Анализ технологических факторов внешней среды бизнеса должен способствовать выявлению возможностей технологического обновления и внедрения инновационных решений.

Наряду с изучением макроокружения бизнеса аналитик, исследуя его внешнюю среду, должен проанализировать непосредственное окружение бизнеса. По сути, непосредственное окружение бизнеса является его деловой средой, на уровне которой происходит развитие отношений с такими партнерами по бизнесу, как поставщики и покупатели-заказчики. Кроме того, на формирование деловой среды бизнеса непосредственное влияние оказывают его конкуренты и рынок рабочей силы.

Анализ непосредственного окружения бизнеса, т.е. его деловой среды следует, прежде всего, начинать с изучения покупателей-заказчиков. При этом решается несколько задач, в числе которых определение того, какая именно продукция вызовет максимальный интерес покупателей,

каков уровень спроса на конкретные виды продукции, существует ли альтернатива в выборе потенциальных покупателей-заказчиков, каковы перспективы изготавливаемой продукции в будущем.

В процессе анализа покупателей и заказчиков изучаются такие факторы, как взаимозависимость между заказчиками, с одной стороны, и производителями, с другой стороны; объемы потребностей покупателей в продукции бизнеса; информированность покупателя; наличие замещающих изделий; степень эластичности спроса покупателя на продукцию как в зависимости от цены реализации, так и от марки и качества изделий.

Глубокий анализ покупателя-заказчика расширяет возможности бизнеса. Так, если у покупателя при выборе производителя продукции нет альтернативы, то производитель может диктовать свою ценовую политику.

Большое значение для анализа деловой среды бизнеса имеет изучение поставщиков. Благодаря поставщикам осуществляется обеспечение бизнеса необходимыми для его функционирования сырьевыми, материальными, энергетическими и информационными ресурсами. От уровня этого обеспечения зависит жизнедеятельность бизнеса, себестоимость производимой продукции и ее качество.

Поскольку взаимосвязь между бизнесом и поставщиками является весьма существенной, необходимо очень осторожно и серьезно подходить к выбору поставщиков. При этом отношения с ними следует строить таким образом, чтобы бизнес мог ощущать максимальную поддержку и содействие в осуществлении своего функционирования в ближайшей перспективе. Анализ поставщиков должен быть направлен на выявление таких факторов, как уровень специализации поставщика, ориентированность поставщика на работу с конкретным бизнесом, объемы поставок, стоимость и качество поставок, периодичность поставок.

Формирование деловой среды бизнеса в немалой степени зависит от его конкурентов. Конкуренция – это неизбежное явление в бизнесе. Производитель, получая из внешней среды ресурсы или же привлекая покупателей-заказчиков, должен выдержать конкуренцию. Именно поэтому необходимо анализировать своих конкурентов, у которых всегда есть как слабые, так и сильные стороны. Зная недостатки и превосходства своих конкурентов, бизнес может сформировать свою успешную стратегию конкурентной борьбы.

Для производственного бизнеса в качестве конкурентов могут выступать, во-первых, такие фирмы, которые производят аналогичную продукцию (внутриотраслевые конкуренты), во-вторых, фирмы, вы-

пускающие замещающие изделия. Следует особо выделить фирмы, которые либо только появились на рынке, либо являются потенциальными его участниками. Так, если старые конкуренты бизнеса уже известны и изучены их наиболее угрожающие факторы, то вновь появившиеся на рынке конкуренты могут нести в себе серьезную угрозу для бизнеса.

Именно поэтому необходимо глубоко и всесторонне изучить возможных новых конкурентов для того, чтобы попытаться противостоять их появлению и укреплению на рынке. При этом можно применять разные способы, например, снижать издержки за счет масштабов производства, осуществлять постоянный контроль над каналами распределения, усиливать специализацию бизнеса, использовать местные особенности для усиления преимуществ бизнеса перед его конкурентами.

Наряду с новыми конкурентами немалую угрозу для производственного бизнеса представляют и те его конкуренты, которые производят замещающую продукцию. В такой ситуации единственным способом противостоять конкуренции является возможность и готовность бизнеса перейти на выпуск новых видов продукции.

Еще одной составляющей деловой среды бизнеса является рынок рабочей силы. Для эффективного функционирования бизнес должен быть обеспечен высококвалифицированными трудовыми ресурсами. Поэтому оценивая непосредственное окружение бизнеса, необходимо глубоко изучить его кадровые перспективы. При этом следует уделять внимание таким факторам, как уровень специализации и квалификации кадров, требуемый уровень образования, возраст, а также стоимость рабочей силы.

Глубокий и всесторонний анализ всех факторов позволит выявить те из них, которые являются наиболее важными для оценки внешней среды бизнеса. Однако, для принятия правильных управленческих решений в целях расширения бизнеса наряду с анализом внешней среды необходимо проведение исследований внутренней среды бизнеса.

Цель анализа внутренней среды бизнеса – выявить стратегическую ситуацию внутри предприятия, характеризующую текущее состояние бизнеса и использование разнообразных ресурсов. В качестве составляющих внутреннего анализа бизнеса можно выделить: финансовый анализ, анализ конкурентоспособности, анализ цепочки ценностей.

Анализ внутренней среды бизнеса носит системный и многофакторный характер. То есть бизнес рассматривается как сложная органическая система, имеющая свою структуру и подсистемы [3].

Причем структура и подсистемы бизнеса подвергаются исследованию на предмет эффективности деятельности и потенциала развития. При этом вся внутренняя среда бизнеса и его отдельные подсистемы и компоненты рассматриваются как стратегический ресурс развития этого бизнеса.

Анализ внутренней среды бизнеса мало отличается от принципов, используемых при анализе внешней среды. Но на данном этапе анализа бизнес-среды объектом исследования становится сам бизнес, а не его окружение. В этом случае изучаются все сферы деятельности бизнеса, рассматриваемые как подсистемы: организация и управление, производство, маркетинг, учет и финансы, управление персоналом.

Как правило, анализ внутренней среды бизнеса начинают с оценки подсистемы «организация и управление» бизнесом. При этом изучается подход к распределению прав и обязанностей и выявляется степень взаимодействия различных структурных подразделений в процессе достижения целей бизнеса.

Оценивая подсистему «производство» в бизнесе, следует уделить большое внимание производственным мощностям, выявляя возможности их модернизации и расширения, а также определения эффективности их использования.

Проводя маркетинговые исследования (подсистема «маркетинг»), рассматривается наличие и движение товаров. При этом изучается имидж, репутация и качество каждого продукта, ценовая политика бизнеса, выявляются возможности для выхода на рынок с новыми продуктами и для освоения новых рынков. Также большое значение имеет наличие достаточной информированности о перспективах в динамике рынка.

Анализ подсистемы «финансы и учет» раскрывает возможности привлечения краткосрочного и долгосрочного капитала, выявляет тенденции в изменениях финансовых показателей бизнеса. В рамках этих исследований рассматриваются возможности использования альтернативных финансовых стратегий, оценивается отношение бизнеса к налогам, к собственникам, к инвесторам и акционерам. Определяется гибкость и эффективность структуры капитала, степень достаточности капитальных затрат для обеспечения будущих производственных потребностей. Проводится сравнение стоимости капитала бизнеса с аналогичным показателем у конкурентов.

Оценивая подсистему «управление персоналом», аналитики изучают кадровую политику бизнеса, материальные и моральные составляющие мотивации выполнения работ. При этом исследуется стаж и квалификация персонала, рассматривается политика оплаты

труда персонала, выявляются возможности контроля найма трудовых ресурсов.

Тщательное проведение анализа внутренней среды бизнеса позволяет более осознанно определить возможности его развития, а также дает возможность реально оценить свой потенциал в сравнении с конкурентами. Только анализ внутренней среды раскрывает возможности уточнения целей бизнеса и определения более точной формулировки миссии бизнеса.

Таким образом, анализ бизнес-среды позволяет выявить и уменьшить риск для функционирующего предприятия, а также более точно оценить реальные возможности развития бизнеса в перспективе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Грант Р. Современный стратегический анализ. СПб.: Питер. – 2012.
2. Бизнес-анализ деятельности организации. // Под ред. Усенко Л.Н. М.: Альфа-М: ИНФРА-М. – 2013.
3. Современный стратегический анализ. // Под ред. Иванова П.В. Ростов н/Д: Феникс. – 2014.

Иванюк Т.Н., э.ғ.к., профессор,
Арышев В.А., э.ғ.к., профессор «Тұран» Университеті,
Алматы қ.

БИЗНЕС-ОРТА ТАЛДАУЫНЫҢ НЕГІЗДЕРІ

ТҮЙІН

Бизнестің аналитикалық талдауы сыртқы ортаны талдаудан басталып, қосымша ішкі ортаны талдаумен аяқталады.

Бұл перспективада бизнес дамуының мүмкіншіліктерін анықтауға көмектеседі.

Түйін сөздер: бизнес-орта, бизнес-орта талдауы, бизнестің сыртқы ортасы, бизнестің сыртқы орта талдауы, бизнестің ішкі ортасы, бизнестің ішкі орта талдауы

T.N. Ivanyuk,
Candidate of Economic Sciences, Professor
V.A. Aryshev,
Candidate of Economic Sciences, Professor,
«Turan» University
Almaty

BASICS OF BUSINESS ENVIRONMENT ANALYSIS

SUMMARY

Business analysis should be initially directed on the study of its external environment and then be supplemented by internal business environment investigation. It would allow revealing real opportunities of business development.

Keywords: business environment, business environment analysis, external business environment, external business environment analysis, internal business environment, internal business environment analysis

Л.Г. Лашун,
к.э.н., профессор Университет «Туран»,
г. Алматы

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы налогообложения малого бизнеса в Республике Казахстан, исходя из требований действующего законодательства. Автором отражены порядок налогообложения малого бизнеса, определения доходов, являющихся объектом налогообложения и проблемы, связанные с порядком исчисления и уплаты налогов индивидуальными предпринимателями.

Ключевые слова: индивидуальный предприниматель, малый бизнес, объект налогообложения, имущество, специальный налоговый режим, патент, упрощенная декларация.

Для более интенсивного развития малого бизнеса в Республике Казахстан используются специальные налоговые режимы, которые подразделяются на следующие виды:

1) специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса, включающий в себя:

– специальный налоговый режим на основе патента;

– специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации.

2) специальный налоговый режим для крестьянских или фермерских хозяйств;

3) специальный налоговый режим для юридических лиц – производителей сельскохозяйственной продукции, продукции аквакультуры (рыбоводства) и сельских потребительских кооперативов.

Налогоплательщик вправе выбрать общеустановленный порядок или специальный налоговый режим.

Под общеустановленным порядком понимается порядок исчисления, уплаты налогов и других обязательных платежей в бюджет, представления налоговой отчетности по ним, установленный особенной частью Налогового кодекса.

Патент – электронный документ, подтверждающий факт уплаты индивидуального подоходного налога (за исключением индивиду-

ального подоходного налога, удерживаемого у источника выплаты), социального налога, обязательных пенсионных взносов и социальных отчислений.

Выбор общеустановленного порядка или специального налогового режима осуществляется:

1) физическими лицами при постановке на регистрационный учет в качестве индивидуальных предпринимателей – в налоговом заявлении о регистрационном учете в качестве индивидуального предпринимателя (далее – вновь образованный индивидуальный предприниматель);

2) налогоплательщиками при переходе с одного режима налогообложения на иной режим налогообложения, а также вновь созданными (возникшими) юридическими лицами – в уведомлении о применяемом режиме налогообложения по форме, установленной уполномоченным органом.

Уведомление о применяемом режиме налогообложения представляется налогоплательщиками в налоговый орган по месту нахождения на бумажном носителе или в электронном виде, в том числе посредством веб-портала «электронное правительство».

Согласием налогоплательщика осуществлять расчеты с бюджетом в общеустановленном порядке считается:

1) неосуществление выбора специального налогового режима в налоговом заявлении;

2) непредставление уведомления о применяемом режиме налогообложения, за исключением случаев непредставления уведомлений;

3) непредставление расчета стоимости патента в установленные сроки.

Уведомление о применяемом режиме налогообложения не представляется вновь образованными индивидуальными предпринимателями, а также индивидуальными предпринимателями при переходе на специальный налоговый режим на основе патента с общеустановленного порядка или иного специального налогового режима.

В целях налогообложения лиц, применяющих специальные налоговые режимы, иным обособленным структурным подразделением налогоплательщика признается территориально обособленное подразделение, по месту нахождения которого оборудованы стационарные рабочие места, выполняющие часть его функций. Рабочее место считается стационарным, если оно создано на срок более одного месяца.

Специальный налоговый режим на основе патента применяют индивидуальные предприниматели, которые не являются налогоплательщиками, имеющими иные обособленные структурные подразделения и (или) объекты налогообложения в разных населенных пунктах, либо

юридическими лицами, в которых доля участия других юридических лиц составляет более 25 процентов и соответствуют следующим условиям:

1) не используют труд работников;

2) осуществляют деятельность в форме личного предпринимательства;

3) предельный доход которых за налоговый период не превышает 300-кратного минимального размера заработной платы, установленного законом о республиканском бюджете и действующего на 1 января соответствующего финансового года.

Специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации применяют индивидуальные предприниматели и юридические лица, которые не являются налогоплательщиками, имеющими иные обособленные структурные подразделения и (или) объекты налогообложения в разных населенных пунктах, либо юридическими лицами, в которых доля участия других юридических лиц составляет более 25 процентов, и соответствуют следующим условиям:

4) для индивидуальных предпринимателей:

– предельная среднесписочная численность работников за налоговый период составляет двадцать пять человек, включая самого индивидуального предпринимателя;

– предельный доход за налоговый период составляет 1400-кратный минимальный размер заработной платы, установленный законом о республиканском бюджете и действующий на 1 января соответствующего финансового года.

2) для юридических лиц:

– предельная среднесписочная численность работников за налоговый период составляет пятьдесят человек;

– предельный доход за налоговый период составляет 2800-кратный минимальный размер заработной платы, установленный законом о республиканском бюджете и действующий на 1 января соответствующего финансового года.

Специальный налоговый режим устанавливает для субъектов малого бизнеса упрощенный порядок исчисления и уплаты социального налога, корпоративного или индивидуального подоходного налога, за исключением налогов, удерживаемых у источника выплаты.

Объектом налогообложения для налогоплательщиков, применяющих специальные налоговые режимы на основе патента или упрощенной декларации, является доход за налоговый период, в который включаются следующие виды доходов:

- 1) доход от реализации товаров, выполнения работ, оказания услуг, в том числе роялти, доход от сдачи в аренду имущества;
- 2) доход от списания обязательств;
- 3) доход от уступки права требования;
- 4) доход от осуществления совместной деятельности;
- 5) присужденные или признанные должником штрафы, пени и другие виды санкций (кроме возвращенных из бюджета необоснованно удержанных штрафов, если эти суммы ранее не были отнесены на вычеты в период, когда налогоплательщик осуществлял расчеты с бюджетом в общеустановленном порядке);
- б) суммы, полученные из средств государственного бюджета на покрытие затрат;
- 7) излишки материальных ценностей, выявленные при инвентаризации;
- 8) доход в виде безвозмездно полученного имущества (кроме благотворительной и спонсорской помощи), предназначенного для использования в предпринимательских целях;
- 9) возмещение арендатором расходов индивидуального предпринимателя-арендодателя на содержание и ремонт имущества, переданного в аренду;
- 10) расходы арендатора на содержание и ремонт арендованного у индивидуального предпринимателя имущества, зачитываемые в счет платы по договору аренды.

Юридические лица по доходам, не указанным выше, осуществляют исчисление и уплату корпоративного подоходного налога, и представление налоговой отчетности по нему в общеустановленном порядке.

Имущественным доходом физических лиц, являющихся индивидуальными предпринимателями, является:

- 1) доход от прироста стоимости при реализации индивидуальным предпринимателем, применяющим специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса следующего имущества, находящегося на территории Республики Казахстан:
 - жилищ, дачных строений, гаражей, объектов личного подсобного хозяйства, находящихся на праве собственности менее года с даты регистрации права собственности;
 - земельных участков и (или) земельных долей, целевым назначением которых с даты возникновения права собственности до даты реализации являются индивидуальное жилищное строительство, дачное строительство, ведение личного подсобного хозяйства, под гараж, на которых расположены объекты, указанные в подпункте 1) настоящего

пункта, находящиеся на праве собственности менее года с даты регистрации права собственности;

– земельных участков и (или) земельных долей, целевым назначением которых с даты возникновения права собственности до даты реализации являются индивидуальное жилищное строительство, дачное строительство, ведение личного подсобного хозяйства, садоводства, под гараж, на которых не расположены объекты, указанные в подпункте 1) настоящего пункта, в случае, если период между датами составления правоустанавливающих документов на приобретение и на отчуждение земельного участка и (или) земельной доли составляет менее года;

– земельных участков и (или) земельных долей с целевым назначением;

– недвижимого имущества;

– механических транспортных средств и прицепов, подлежащих государственной регистрации, находящихся на праве собственности менее года с даты регистрации права собственности.

2) доход от прироста стоимости при реализации прочих активов индивидуального предпринимателя, к которым относятся:

– основные средства;

– объекты незавершенного строительства;

– неустановленное оборудование;

– нематериальные активы;

– биологические активы.

При реализации указанных активов индивидуальным предпринимателем прирост определяется по каждому активу как положительная разница между ценой (стоимостью) реализации и первоначальной стоимостью.

В целях налогообложения в качестве дохода налогоплательщика, применяющего специальный налоговый режим для субъектов малого бизнеса, не рассматриваются:

1) стоимость безвозмездно переданного имущества – для налогоплательщика, передающего такое имущество;

2) реализация активов, выкупаемых для государственных нужд в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан;

3) стоимость безвозмездно полученного индивидуальным предпринимателем товара, переданного ему в рекламных целях (в том числе в виде дарения), в случае, если стоимость единицы такого товара не превышает 5-кратный размер месячного расчетного показателя, установленного на соответствующий финансовый год законом о республиканском бюджете и действующего на дату такой передачи.

Доходы индивидуального предпринимателя подлежат корректировке в случаях:

- полного или частичного возврата товаров;
- изменения условий сделки;
- изменения цены, компенсации за реализованные или приобретенные товары, выполненные работы, оказанные услуги;
- скидки с цены, скидки с продаж;
- изменения суммы, подлежащей оплате в национальной валюте за реализованные или приобретенные товары, выполненные работы, оказанные услуги, исходя из условий договора.

Доход от реализации товаров признается, когда удовлетворяются все перечисленные ниже условия:

- индивидуальный предприниматель передал покупателю значительные риски и вознаграждения, связанные с правом собственности на товар;
- индивидуальный предприниматель больше не участвует в управлении в той степени, которая обычно ассоциируется с правом собственности, и не контролирует проданные товары;
- сумма дохода может быть надежно измерена;
- существует вероятность того, что экономические выгоды, связанные с операцией, поступят индивидуальному предпринимателю;
- понесенные или ожидаемые затраты, связанные с операцией, могут быть надежно измерены.

Субъекты малого бизнеса вправе самостоятельно выбрать только один из нижеперечисленных порядков исчисления и уплаты налогов, а также представления налоговой отчетности по ним:

- 1) общеустановленный порядок;
- 2) специальный налоговый режим на основе патента;
- 3) специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации.

2. При переходе на общеустановленный порядок последующий переход на специальный налоговый режим возможен не ранее чем через один календарный год применения общеустановленного порядка.

3. Специальный налоговый режим не вправе применять:

- 1) юридические лица, имеющие филиалы, представительства;
- 2) филиалы, представительства юридических лиц;
- 3) налогоплательщики, имеющие иные обособленные структурные подразделения и (или) объекты налогообложения в разных населенных пунктах;
- 4) юридические лица, в которых доля участия других юридических лиц составляет более 25 процентов;

5) юридические лица, у которых учредитель или участник одновременно является учредителем или участником другого юридического лица, применяющего специальный налоговый режим;

б) налогоплательщики, оказывающие услуги на основании агентских договоров (соглашений).

Для целей настоящего подпункта под агентскими договорами (соглашениями) понимаются договоры (соглашения) гражданско-правового характера, заключенные в соответствии с законодательством Республики Казахстан, по которым одна сторона (агент) обязуется за вознаграждение совершать по поручению другой стороны определенные действия от своего имени, но за счет другой стороны либо от имени и за счет другой стороны;

7) некоммерческие организации;

8) юридические лица, получающие доходы из источников за пределами Республики Казахстан, за исключением доходов, полученных в виде дивидендов, вознаграждений, роялти;

9) организации, осуществляющие деятельность по организации и проведению международной специализированной выставки на территории Республики Казахстан.

Исходя из вышеизложенного, мы считаем, что основной проблемой в области налогообложения малого бизнеса является недостаточная общая и особенно юридическая грамотность индивидуальных предпринимателей по вопросам исчисления и уплаты налогов. Нам представляется необходимым для устранения этой ситуации проводить обучение индивидуальных предпринимателей не только основам предпринимательского права, но и ведению учета, получаемых ими доходов и производимых расходов. Базой для проведения подобных семинаров могут служить высшие учебные заведения Республики Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кодекс Республики Казахстан от 10 декабря 2008 года № 99-IV «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2014 г.)

2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» // <http://www.strategy2050.kz>.

3. Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по статистике // <http://www.stat.gov.kz>.

4. Гуревич Л. Казахстанский предприниматель: самооценка собственной истории, предназначения и перспектив. //Сайт Центра бизнес-информации, социологических и маркетинговых исследований BISAM Central Asia // <http://www.bisam.kz/research/reports/msb/html>.

5. Калинин А.В. Анализ развития и состояние малого и среднего бизнеса в мире //Экономика, предпринимательство и право. – 2011. – № 4 – С. 3-12.

Лашун Л.Г.,
э.ғ.к., «Тұран» Университетінің профессоры,
Алматы қ.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПкерлікке салық САЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ТҮЙІН

Бұл мақалада ҚР күшіне енген заң негізінде шағын кәсіпкерлікке салық салу қарастырылған. Автор жеке кәсіпкерлердің салықты есептеу және төлеу ретімен байланысты мәселелер көрсеткен және салық салу объектісі болып табылатын пайда көзін, шағын кәсіпкерлікке салық салу ретін көрсетке

Түйін сөздер: жеке кәсіпкер, шағын кәсіпкерлік, салық салу объектісі, мүлік, арнайы салық режимі, жеңілдетілген декларация

L.G. Lashun, Candidate of Economic Sciences,
Professor of «Turan» University
Almaty

SMALL BUSINESS TAXATION PROBLEMS IN KAZAKHSTAN

SUMMARY

The article considers the problems of taxation of small businesses in the Republic of Kazakhstan on the basis of the current legal requirements.

The author reflects the order of taxation of small businesses, the definition of incomes that are the subjects of taxation, and the problems associated with the calculation and payment of taxes by private entrepreneurs.

Keywords: private entrepreneur, small business, subject of taxation, property, special tax regime, patent, simplified declaration.

Информация о членах редакционного совета

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор КазЭУ им. Т. Рыскулова, г. Алматы.

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор.

Валентина Бондаренко (Россия) – к.э.н., ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева.

Кайрат Кошкарбаев (Казахстан) – доктор экономических наук, доцент.

Петя Колева (Франция) – доктор PhD.

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия».

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор.

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РКП «Институт Экономики» КН МОН РК.

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент.

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент.

Требования к содержанию и оформлению статей

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторений.

Статьи принимаются на казахском, русском и английском языках в электронном виде. Электронный формат: Word, MS, Excel, шрифт Times New Roman, кегль 14, интервал 1,5. Статья не должна превышать 10-12 страниц текста. Статья должна содержать аннотации на русском, казахском и английском языках (не более 10 строк), включая перевод фамилии автора, его степени и должности, а также заголовка статьи. Также нужно указать ключевые слова или фразы (до 10 слов или фраз).

Количество слов в ключевой фразе не должно быть больше трех. В начале статьи слева необходимо указать индекс УДК.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. Ссылки на литературу указываются в квадратных скобках. Последовательность предоставления материала:

- индекс УДК;
- фамилии и инициалы автора (авторов) на русском, казахском и английском языках;
- название статьи на русском, казахском и английском языках;
- ученая степень, ученое звание, должность, место работы, контактные телефоны, адрес электронной почты;
- аннотация на русском, казахском и английском языках;
- ключевые слова на русском, казахском и английском языках;
- текст статьи (графики, таблицы и т.д.);
- список литературы.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

Поступившие статьи обязательно рассматриваются редакционным советом журнала и при несоответствии требованиям к содержанию и оформлению к публикации не принимаются. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки. Публикация осуществляется на платной основе.